

A GYERMEK ELSŐ SZAVAI
ÉS
A SZÓFAJOK FÖLLÉPÉSE

IRTA:

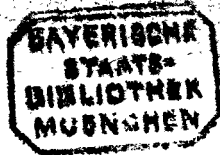
KENYERES ELEMÉR

BUDAPEST, 1926

A „KISDEDNEVELÉS”, KIADÁSA

*Ez a közlemény a „Kisdednevelés“ 1926. évi 2—7. számaiban
jelent meg. Itt javítva és bővítve adom közre.*

I.

Az első értelmes (a jelentés tudatával és közlő céllal mondott) szavak jelentkezési ideje egyénenként változó. Az alsó határ körülbelül az első év harmadik negyedének végére, a felső határ a második év második felére tehető. Vannak normális gyermekek, akik csak két és fél, sőt három éves korukban kezdenek beszélni s eddig az ideig csupán egy-két kezdetleges alakú szóval élnek, de a környezet nyelvi nyilatkozataiból sokat megértenek.

Stern W. a gyermek beszédéről írt kötetében¹ táblázatban összeállítja az idevágó (német, francia, angol, lengyel és bolgár) irodalomban 1907-ig megjelent adatokat az első szavakra vonatkozóan. A táblázatban a koránbeszélő gyermekek közt a német Idelberger fia az első, 8 hónapos korában mondott *vauvau* (kutya) szavával. Preyer későn beszélő fia már 11 hónapos korában *hatta, attá, tata* stb. hangkapcsolatokkal jelzi, ha valaki elmegy, ha azt akarja, hogy kivigyék, ha a lámpát eloltják stb., azonban csak egy éves és hét hónapos korában használja a *papa* (apa) és a *bitte* (= kérek) szavakat.

A magyar gyermektanulmányi irodalomban P. Thewrewk E. (1871 és 1905-ben),² Balassa J. (1893-ban),³ Donner L. (1898-ban),⁴ Jablonkay G. (1905-ben),⁵ Endrei G. (1913-ban),⁶ Viktor G. (1917-ben)⁷ és mások közöltek bővebb följegyzéseket a gyermek beszédéről. Balassa fia a 13. hónapban, Endrei (Feri) fia csak a 18. hónapban kezdett értelmes szavakat mondani.

A szavakban folyó beszéd kezdetének megvilágítása céljából álljanak itt korán beszélő (1919. nov. 1-én született, testvérnélküli) lányom (É.) testi és szellemi fejlődéséről hat éven át és azon

¹ Die Kindersprache. Eine psychologische und sprachtheoretische Untersuchung. 3. ergänzte Auflage. J. Barth. Leipzig, 1922. 159. s k. 1.

² A gyermeknyelvről. Pest, 1871. Különlenyomat a Természettudományi Közleményből. — Gyermeeknyelv és gyermeklélek. Magyar nyelv 1. 1905. — ³ A gyermek nyelvének fejlődéséről. Nyelvtudományi közlemények. XXIII. k. 60—73. és 129—144. l. 1893. — ⁴ A gyermek értelmi fejlődéséről. B.-Csaba, 1898. 119—147. l. — ⁵ Adatok a 2 éves gyermek lelki életéhez. Magyar Tanítóképző. 1905 — ⁶ Adatok a gyermeknyelv fejlődéséhez. A Gyermeek, VII. évf. 8. és 9. sz., 1913. — ⁷ A gyermek nyelve. A gyermeknyelv irodalmának ismertetése főként nyelvészeti szempontból. Nagyváradi, 1917.

túl is megszakítás nélkül, napról-napra rendszeresen vezetett naplónak az első szavakra, a szavak jelentésére és föllépésük körülményeire vonatkozó részletei az első év második és a második év első feléből.

0; 7 (2).⁸ A parkettre pokrócot terítették le neki, s mindjárt hasra feküdt. Azután fejét és törzsét amennyire bírta fölegyenesítette s örömeiben sikoltani, majd kacagni kezdett. Miután pedig feje és törzse tartásában elfáradt, arcát a mellette levő párnára fektette s az altatáskor gyakran használt „haja, haja” szavunkhoz hasonlóan, felénk fordulva, dallamosan *ejjaa*-t mondott, mintegy jelezve, hogy lefekszik.

Nem lehetett egészen kétségtelenül megállapítani, hogy közlő szándékkal mondta-e a szót.

A példa azt is mutatja, hogy a gyermeket a hozzábeszélésből első sorban a szavak jellegzetes hanglejtése, dallama ragadja meg. Később is azzal a dallammal használja a szavakat, (felkiáltásokat, mondásokat) amellyel környezetének valamelyik tagjától átveszi. Ha egy családnak több, különböző tájszóval, hangszóval, hanglejtéssel és dallammal beszélő tagja van, a gyermek sajátos ejtéséből, szavai és mondásai modulációjából határozottan meg lehet állapítani, hogy mit kitől sajátított el.

A papagályok is mindenekelőtt a jellegzetes hanglejtést utánozzák azokból a mondásokból, amelyekre tanítják őket.⁹

0; 7 (17). Gögicselésben néha olyan hangcsoportok szerepelnek, melyek nagyon közel állnak hozzáintézett gyakori szavainkhoz. *Dele, gyele* (gyere, de hallja úgy is: gyele, dele), *engye* (enyje). 0; 8 (15). *Tente babba*. 0; 8 (20). *Atite, mama, baba*. A mama, papa és néha a baba szót szoktuk neki mondani, de eddig közvetlenül egyiket sem utánozta. Mikor kérdeztük: mama? — mosolygott.

A szavakat a gyermek általában előbb érti meg, mint használja. De az ellenkező eset is gyakran előfordul. Sokáig üres formaként ejt valamely szót és csak később fűz hozzá jelentést is.

0; 9 (3—5). Nagyon figyelni és utánozni próbálja azt, amit mondunk neki. A sokszor hallott „All a baba, áll” mondásunkat egyszer meglepően *alababba*-val utánozta.

A beszéd elsajátítását az első év utolsó negyedében már intenzívebben működni kezdő szándékos hangutánzás teszi lehetővé.

0; 9 (10). Nem kellett neki a leves és ezt úgy fejezte ki, hogy fejét gyorsan jobbra és balra fordította s egészen röviden *baba, baba*-t mondott. A fejrészlet ösztönszerű volt és nem utánzott.

⁸ A pontosvezető előtti szám a betöltött évet, az utáni a betöltött hónapokat, a zárójelbe tett szám a betöltött napokat jelenti.

⁹ Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung, A. W. Zickfeldt, Osterwieck am Harz, 1921. 223. l.

A gyermek ugyanis az első év utolsó negyedében s azután még inkább nagyon hamar átveszi a felnőtteknek neki szóló nagyon jellegzetes taglejtéseit (tapsolással kérést, igenlő biccentést, a kéznek kiterjesztésével és jobbra-balra forgatásával a nincs kifejezését stb.) úgy, hogy némelyik gyermek hamarabb használ mozgásokat, mint hangokat kívánságainak, tetszésének vagy nem-tetszésének kifejezésére, sőt megállapításának közlésére is. (V. Sz. Janika 13 hónapos és ha valami izlik neki, vagy kérdik tőle: jó? fejével biccent. Mikor azt akarja, hogy valami ismétlődjék, tovább menjen — pl. az álló villamos — két tenyerét összeveri).*

0; 9 (12). A tükörben megjelenő képére mosolyog, majd nevet és kiáltja: *babba . . . eej, eej.* (A baba szót már a 12 hónap végén egészen tisztán mondja. A tükör pedig második év 4. hónapjában is *baba*, mert magát látja benne, magát pedig *babának* mondja. A baba szó persze gyakran azt is jelenti, hogy: nézzünk babát a tükörben, hadd nézzem meg magamat, vigyen a tükörhöz).

0; 9 (20). Tehénbögést hallott messziről. Figyelt s többször nyújtva (nyílt) e-t mondott. Távoli, nem is utánzás céljából mondott hangokat is utánoz. Különösen a hangszerek hangjaira és a gyermekhangra figyel.

Wundt nagyon élesen szembehelyezkedik azzal a felfogással, amely szerint a gyermek képes magától is szavakat alkotni.¹⁰ Szerinte még a hangutánzó szavak sem úgy jönnek létre, hogy a gyermek a dolgok (kutya, óra, szél stb.) természetes hangjait utánozva alkot szavakat, hanem ezeket is a felnőttől veszi át. A fentebbi példa és É. több, később önállóan képzett hangutánzó szava is azt mutatja, hogy a gyermek igen is képes ily módon szavakat alkotni, azonban a felnőttek ebben rendszerint megelőzik és készen nyújtják neki a hangutánzó szavakat is.

0; 9 (30). A kalapom felé nyúlt s egymásután mind türelmetlenebbül: *adede . . . adide . . . adeje . . . ededej . . . ede, ade!* Valószínű, hogy ezek a mi „add ide” mondásunk közvetett utánzásai.

Eleinte a gyermek (figyelmének, emlékezetének, utánzó képességének fejletlensége és hangképző szerveinek hiányos együttműködése következtében) valósággal annyi formát ad szavainak, különösen a ritkábban használtaknak s azoknak, amelyeket az őt körülvevő felnőttektől is keveset hall, ahányszor kiejti azokat.

0; 10. Anyja kalapban és kesztyűben elmenésre készen bejött hozzánk a szobába. É. meglátva anyját: *tátá* (= pápa, elme). Mikor pedig anyja búcsúzóan intett kezével és pápá-t mondott, É. hasonlóan intett és mosolyogva *tátá*-val viszonzta. Ő nem kívánt elmenni. Meglepett bennünket, mert ez volt az első feltűnően értelmes nyilatkozata. Korábban (0;8) hasonlólt mondott egyszer spontánul a vele levő leánynak, mikor ez elmenni készült

¹⁰ Völkpsychologie. I. k. 277. l. — * Hasonlót mond Balassa 1;3 korú fiáról.

töle. Mi nem hallottuk, de valószínű, hogy megtörtént, mert a lány mint nagyszerű teljesítményt ujságotla.

0; 10 (25). Ha valaki közülünk elmegy, vagy ha őt fölveszszük, *tátá-t* mond. Az utóbbi esetben a szó jelentése: menjünk ki sétálni. A *tátá* természetesen annyi is, mint: papá!

0; 11 (6). Kocsiban tolták az utcán s valahányszor megálltak vele, lökte magát a kocsiban s *tá-t* (menjünk tovább) mondott.

0; 10 (11). Ha valamit akar, *ata* helyett néha két fogsor közé tolt nyelvvel (az angol *th* ejtéséhez hasonlóan): *szé* vagy *szi-t* mond, amely a mi tessék és tetszik? szavunk utánzása lehet.

0; 11 (3). Már többször hallotta, hogy pipi-t mondunk a baromfiakra, amelyeket ő az ablakon keresztül lát az utca tulsó oldalán levő udvaron (már 0; 10 korában gyakran mondott *titi-t*, de jelentés nélkül) s ma, anélkül hogy a szót hallotta volna, a csirkékre: *titi*. Majd a kutyára is mondta. Kutya ugatást hallott, fülelt s aztán: *tidi* 0; 11 (6). Kutyára mutatott s: *titi*. Tehenekre: *tidi*. *Titi-t*, vagy *tidi-t* mond képre, ablakra. Talán azért, mert képen és ablakon át látott szárnyasokat s más állatokat, vagy mert szeretne látni képen, vagy ablakon át.

Lehet, hogy azért is használja oly sokszor a szót, mert gyakorlása jól esik neki. A *tidi* esetleg a kutya szó tökéletlen utánzása is, mert még 2 hónappal később is *tidivel* utánozza arca elrejtése után előkukkantva a kukuk szót.

0; 11 (16). Nem lehet megállapítani, hogy mi mindenre vonatkoztatja a *titi* szót. Leginkább állatot, vagy mozgó tárgyat jelöl meg vele.

0; 11 (9). Mindenre, ami feltűnik neki, *nene*, *nenye*, *nane* vagy *nini-t* mond és mutat. Így utánozza közvetve a mi nini! szavunkat.

0; 11 (10). Folyton *nene*, *nyenye*, *nenne*, *nini* vagy *mimi* hangzik, szájából, közben mutat valamire. 0; 11 (21). A hegyen semmi mozgó, vagy feltűnő dolgot nem vett észre s mégis: *nini-t* mondott. Majd ugyanolyan hangsúllyal: *mimi*. Ez utóbbi talán közvetett utánzása mi? mi az? mi kell? stb. kérdésünknek, melyet akkor szoktunk neki mondani, ha nem tudjuk, hogy mit is akar nini-jével. Eppen egy éves korában (0;12) babáját meglátva *nini*-vel mutatott rá s kívánta. *Nini-t* mondott akkor is, mikor előtte evett valaki. Mutatott az ételre s mind türelmelenebbül hangozatta *nini-jét*, míg piszkótát nem kapott. *Nini-t* mondott, hogy fölvegyem, mikor pedig karra vettem, *tátá*-val jelezte, hogy hordozzam. *Nini*-vel mutat a tárgyakra, mert meg akarja fogni őket.

0; 11 (11). Az ablakon át a távolabb levő baromfiakat nézte a karomon, mutatott rájuk s *titi*, *titi-t* mondott, majd rám nézett, mert nekem is meg akarta mondani, hogy ott baromfiak vannak. Erre én neki: pipi. Figyelmesen nézte a szám mozgását s p-re igazítva száját kis erőfeszítéssel *pifi-t* mondott.

0; 11 (14). Kétszer is rám (apjára) mutatott s *papapa-t* (nyilt a-val) mondott.

0; 11 (16). Az ablaknál tartottam a karomon s ő arra az udvarra nézett, ahol baromfiakat szokott látni, de ahol most egy autón s egy fehér belsejű fürdőkádon kívül semmi sem volt s ő mégis kifelé mutatott s *tititi*-t mondott. Szavának értelme a következő lehetett: ott baromfiak szoktak lenni, vagy: nincsenek ott baromfiak, vagy: hol vannak a baromfiak? Kis idő múlva három tyúk szaladt elő, mire É. előrehajolt, tekintetét a szárnyasokra szegezte s lelkesen: *nyinyi tititi, tititi* (= nézd, ott vannak a pipik) miközben mutatott rájuk. Ezt a nyilatkozatát két szóból álló mondatai legelsejének lehet venni. Még ugyanezen a napon mondta a kaszárnya előtt föl s alá járó örrre: *nini ... tátátá* (= nézd, megy).

1; 0 (2). *Te* és *tete*-vel (= tessék, kérem) kínálja a dolgokat, de mihelyt értük nyúlunk, mindjárt visszavonja őket. 1; 0 (24). *Teti*-vel (=tessék) kínál akkor is, ha senki nincs előtte. 1; 1 (6). A kezemben levő könyv után nyúl s *teti*-vel kéri. A *te* (tessék, kérem) szó a hangutánzás fejlődésével (1; 0 — 1; 5-ig) a következő alakokban jelentkezik beszédében: *teti, tesz; tetszi; tete, tee; heti; tetisz, tetszé* s csak a 3. évben nyeri el a felnőttek ajkán élő végleges formáját. Jó ideig egyaránt jelent kínálást és kívánást (kérést), és csak lassanként lép helyére a kínálás tessék és a kérés kérem (vagy add ide, add nekem) két külön szava. Ez a fejlődési forma különben uralkodó a beszéd elsajátításában.

1; 0 (13). Képen az anyja mellett alvó kisgyermek képére: *baba*. Anyjára és asszonyképre: *mama*. 1; 0 (19). Felnőttek képére is: *baba* (mert a képen kicsiknek látszanak). 1; 0 (21). Minden képre: *baba*, olyanra is, amelyen csak egy kis ház volt.

Sokszor a gyakorlás kedvéért mond valamely szót s nem azért, mert valamit kíván, vagy meg akar jelölni.

1; 0 (15). Ennivalóra (ételre): *papi*. De ugyanezt mondja később (1; 2) az evésnél használt előkére (particára) és szalvétára is.

1; 0 (26). Anélkül, hogy kérdeztük volna *mama tá*-t mondott Anyja nem is volt otthon.

1; 1 (2). Cipőre: *pipi* (a cipő szó utánzása), de ugyanígy nevezi lábát és harisnyáját is. A kissé meleg kályhát óvatosan megérintette s : *tehe, hete, heehee*-t mondott lihegésszerűen. A meleg szót és a meleg kályhától való óvakodást akarta visszaadni, melyet hasonló helyzetben már többször hallott, illetve látott tőlünk.

1; 1 (6). Én: Hol a baba (képen)? Ó: o (= ott) s mutatott a babaképre.

1; 1 (10). Könyvré: *baba*, mert sokszor lát könyvben gyermek képeket. A könyvet forgatva: *baba* (= hol van baba? babát keresek).

1; 1 (16). A *mem* és a *ne* (= nem kell) gyakran fordul elő beszédében. *Ba* és *be*-vel kéri pokrócát, amelybe takarni szoktuk, ha átvisszük a hideg előszobán, és ugyancsak. *ba, be*-vel kéri

párnáját is feje alá. Többször hallotta: abba (vagy ebbe) takarjalak? a pokrócra mutatva s a kihangzó ba (be) a takaró, a párna és a betakarás kívánásának jelzésévé vált.

1; 1 (18). Leállítottam a parkettre s mikor lába a parkettet érte: *puf* (puff, a koppanás hangutánzó szava).

1; 1 (30). *Ee* (nyilt) megfelelő arckifejezéssel annyit tesz beszédében, mint nem jó, rossz.

1; 1 (31). Kikapott tőlem s mikor később nagyanyja jött: *papa dáda* (papa megvert).

1; 2. Gombot nyujtott anyjának: *teté bo* (tessék gomb). Támaszkodás nélkül állt s *áá*-t (áll a baba, áll) mondott.

1; 2 (3). Befirkált lapra: *ih* (rá irtak).

1; 2 (10). Üres cérnaorsóba fujt s: *titi, titü, titü*. Aztán nyujtotta, hogy fujjak bele. Titi, titü lett az orsó neve is.

1; 2 (11). Lovasképen a lóra: *didí* (a játék- és az eleven nyuszit nevezte így eddig), a lovon ülő emberre: *baba* (mert kicsi).

A gyermek eleinte kénytelen ismert és begyakorlott hangkapcsolatot (szót) használni olyan tárgyra is, amellyel kapcsolatban még nem hallott szót, de amelyet jelezni akar, mert figyelmét megragadta, valamit kíván vele csinálni stb. Ilyenkor a valami tekintetben lehetséges legtávolabbi, a tárgy egészére vagy csak valamely részletére vonatkozó hasonlóság is elég arra, hogy az eddig még nem nevezett dolgot más, már ismert tárggyal együttjártó szóval kapcsolja.

1; 2 (12). A Petit Larousse illusztré c. francia szótárban a piros címerekre először: *baba*, majd: *heehee* (lihegésszerűen). Tehát utóbbi esetben a tűzzel (meleggel) kapcsolódott szavával jelöli meg azokat, nyilván piros színük miatt.

1; 2 (15). A Larousseban egyes képekre: *mi* (kérdő hangsúly nélkül). A mi ez? kérdésünkből maradhatott a mi szó a fülében). Félóra mulva azután, hogy sétáról haza jött, anyja kérdezte tőle: „Hol voltál?” É.: *Tátá*. Valamivel később nagyanyja kérdezte s neki már: *pápá*-val felelt.

1; 2 (22). A tűzpiszkáló vas *tüsz*, mert a tűzhöz tartozik.

1; 2 (23). Ha karon el akarja magát ringatni *haj* és *haji*-t mond. (Ha fektetjük vagy altatjuk, hajcsi-t vagy haja-t hall tőlünk).

1; 2 (24). Az emlősök csoportképen (a Larousseban) a kutyára és a hozzá hasonlóké képre (a kengurura is): *u*.

Még egy pár példát a második év második negyedéből.

1; 3 (16). Az egerekre a (Mindentudó) képeskönyvben: *pipi*.

1; 3 (26). Idegen nőkre: *nenyi* (néni), férfiakra *babisz* (bácsi),

1; 4 (4). Kerek pajzsképre (a Larousseban): *tete* (tik-tak, óra), mert az óra alakjára emlékezteti.

1; 4 (9). Az elhasznált gyufaszálra már régebb idő óta: *tüsz* (tűz).

- 1; 4 (11). Síró gyermekre: *szí*.
- 1; 4 (14). A *tszefsze* (csecse) szó mind gyakoribb beszédében. Úgy látszik színes, tetsző tárgyakra érti.
- 1; 4 (15). Mikor nem kellett neki a tej: *pá te* (pá tej = vigyék el a tejet, nem kérem).
- 1; 4 (17). A kecskét *didi-nek* mondja (a szót régebben a nyuszira használta), hiába mondjuk neki: kecske. De 10 nap múlva már: *tesze* (kecske). — *Bot* (bo = gomb, bot = gombot) szóval kért kavicsot, amely alakjával és talán színével is a gombra emlékeztette.
- 1; 4 (28). A virág *hápi*, mert szaglásra szokta nyujtani s mi *hapi-val* tüsszentünk.
- 1; 5 (1). Madárra és méhre: *ma, me* (= madár).
- 1; 5 (5). Ha valamit elveszünk tőle, mindjárt kéri: *adide* (add ide). Ezt mondja akkor is, ha ő ad nekünk valamit.
- 1; 5 (8). Megütötte arcomat. Én: Nem szabad. Ő: *pháj* (fáj). Ilyen esetekben szokta hallani tőlünk a *fáj* szót.
- 1; 5 (10). A virágos ágat először *hapi-nak*, majd *bot* (= bot)-nak mondta.¹¹

A beszéd első nyilvánulásait csak erőszakkal lehet határozott nyelvtani, lélektani vagy logikai osztályokba sorolni. Miként az eredeti sejt, melyből valamely szervezet kifejlődik még nem mutatja a különböző szerveket és működéseket, éppen úgy a beszéd első jeleinek sincs határozott speciális jellegük. A beszéd fejlődése egy szétkülönülési (differenciálódási) folyamat, amelyben az eredeti, nagyon kezdetleges állapotból csak lassan és bizonyos sorrendben válnak ki az egymástól eltérő, határozott jelentésformák. Helytelenül tesszük fel tehát a kérdést, mikor azt kérdezzük, hogy miféle beszédrészek az első szavak, mert ezek nem részek, hanem egészek, egységek; nem szavak, hanem mondatok. Azért az első beszédegységeket szómondatoknak, vagy egyszavú mondatoknak nevezhetjük.

Igy gondolkozik Stern a beszéd kezdetéről¹² és mégis megkísérli az első beszédegységeket szófajok szerint osztályozni.

Szerinte a gyermek a külső világ meghódításának szempontjait nem egyszerre, hanem egymásután és hozzáadólág (szukcesszív és additív módon) teszi magáévá. A régi, megmaradó alap fokozatosan új elemekkel gazdagodik. A rá nem eszmélt (nem reflektált) élmények zürzavarából (kaoszából) először az önállóan létező személyek és dolgok válnak ki s a gyermek legelőször a legkézzelfoghatóbb osztályt, a tárgyak osztályát (kategóriáját) fogja föl. A külső világ megértésének ezen első, szubsztanciális stádiumnak

¹¹ Ezekben a példákban nem soroltuk fel mindazokat az egy és több szóból álló mondatokat, amelyeket É. eddig az ideig használt.

¹² Id. m. 141. s k. l.

nevezett foka után a második fokon, az akció stádiumában, már a tárgyakon végbemenő s általuk véghezvitt cselekvéseket ragadja meg. Legkésőbb tárulnak föl értelmének a világ legelvontabb oldalai: a dolgok viszonyai és tulajdonságai, tehát legkésőbb jut el a viszony (reláció) és a tulajdonság stádiumába.¹³

Stern úgy látja, hogy e stádiumok egymásutánjának törvényszerűsége érvényesül a beszéd fejlődésében, a szófajok (beszédrészek) föllépési rendjében. A szókincs állandóan, de nem egyenletesen gyarapodik. A szavak mindjobban megközelítik a felnőttek beszédében használatos végső alakjukat, azaz mindinkább grammatizálódnak, ami határozott szófajokra való oszlásukban nyilatkozik. A gyermek szótára eleinte az indulatszókön kívül majdnem csak főneveket, tehát szubsztantívákat tartalmaz. Ezekhez járulnak az igék, melyeknek száma gyorsan növekszik, de anélkül, hogy a főnevek számát megközelítené. Végül megjelennek a viszonyokat és a tulajdonságokat kifejező szavak: a határozószók, névmások, számnevek, a melléknevek stb.

Stern közli gyermekeinek első szavait s megállapítja, hogy leányának (Hildának) 1; 3, fiának (Günthernek) 1; 2 korban, a több szóból álló mondatok fellépése előtt, csupa főnevekből áll szótára. De még más példakkal is próbálja bizonyítani, hogy a beszélni kezdő gyermek szavai túlnyomó részben főnevek.¹⁴ A fejlődés abban a szakaszában osztályoz tehát, amelyben szerinte csak erőszakkal lehet és helytelen is nyelvtani kategóriákat alkalmazni s amelyben csak mondatokról lehet szó. De még akkor is midőn 1; 8 korban levő lánya szavait osztályozza szófajok szerint, megjegyzi, hogy az ilyen osztályozás nehéz és gyakran csak erőszakosan oldható meg, mert minden szó még ebben az időben is sokértelmű. Egy és ugyanazon szó egyszer egész mondatot, máskor meg tárgyat, vagy cselekvést jelent, melyet a tárgyon kell véghezvinni, de az is lehet, hogy a szó egyszerűen csak fölkiáltás.¹⁵

A közölt naplórészletek világosan mutatják, hogy a gyermek kifejezéseivel mindjárt kezdetben a cselekvésre is rámutat és csak a véletlen műve az, hogy első beszédegységei származásukat és alakjukat tekintve főnevek, vagy igék, mert a gyermek akkorra,

¹³ Id. m. 212. l. — Ballai Károly: A gyermektanulmányozás módszerei, különös figyelemmel a kisdedkorra c. 1911-ben Bpestben, az Athenaeum által kiadott művében (30. és 31. l.) Stern 3 stádiumának a következő neveket adja és azokat a következőképpen jellemzi: 1. A *főnévi fok*, amikor a kisdéd személyeket és tárgyakat nevez meg; 2. az *iggi fok*, mikor már a tárgyak és személyek cselekvését fejezi ki; 3. a *viszonyok*, amikor a tárgyak, személyek és tulajdonságaikat (így!) viszonyítja egymással. Így a 3. fok nem érthető és nincs is jól jellemezve. Viktor Gabriella főnévi, igei, határozói és jelzői fokozat elnevezése a következetesség szempontjából kifogásolható. Az osztályozást a beszédrészek szempontjából kezdi és mondatrész nevével végzi. Id. m. 29. l.

¹⁴ Id. m. 261. s k. l. — ¹⁵ U. o. 25. l.

amikor már értelmes szavakkal kezd élni, mind a tárgyat, mind pedig a cselekvést fel tudja fogni, ha nem is olyan differenciált struktúrában, mint később, és mind a kettőt képes szóval meg is jelölni. Preyer fiának *hatta, atta, tata* volt az első szava, amellyel az eltávozást, az ajtó kinyitását és becsukását, a fedő levevését, általában az elmenést és az eltűnést fejezte ki. Balassa fia a 13. hónapban, mikor beszélni kezd *á-t* mond, ha áll, *tátá-t*, ha el akar menni, *é, é-t* ha valaki elment, ha valamit leejt s akkor is, ha valamely kérdésre nem akar vagy nem tud felelni.¹⁶ Endrei leánya 14 hónapos korában kezd beszélni s ekkor *lá* (= lámpa); *ló, jó, hó, baba, mama* szavakat, tehát egy melléknéven kívül csupa főnevet használt, de már a következő hónapban megjelenik beszédében a *tá* (= kimenni sétálni).¹⁷

Az első beszédjegységek származásukra és külső formájukra nézve lehetnek indulatszók, főnevek, igék, határozószók, névmások és melléknévek is. Attól függ, hogy a gyermek mit hall gyakrabban és mit ragad meg. A beszédjegységek mindig mondatértékűek s bennük a használt szó szerint, vagy ettől függetlenül a tárgy kivánása, a tárgyra való rámutatás, a tárgyon végbemenő, vagy a tárggyal véghezvinni kívánt cselekvés, sőt a tárgy tulajdonsága is állhat az előtérben.

A beszéd fejlődésének kezdetén tehát nem beszélhetünk szubsztanciális (főnévi) stádiumról. Mikor pedig már két, vagy több szóból álló mondatokkal fejezi ki magát a gyermek, akkor meg éppen nem lehet szó ilyen stádiumról, mert ezekben a mondatokban a tárgyon kívül még a tárgy cselekvését, helyét, tulajdonságát is megadja. Maga Stern mondja, hogy az első két szóból álló mondatok feltűnően gyakran igéből és főnévből vannak összetéve.¹⁸

Koffka sincsen meglegedve Stern szubsztanciális stádiumának elhelyezésével s úgy véli, hogy a tulajdonképeni szubsztanciális stádium akkor lép föl, midőn a gyermek arra a belátásra jut, hogy minden dolognak neve van, ez pedig Stern szerint a másfél-éves kor után következik el, mikor a gyermek (mi ez? vagy hasonló kérdéssel) a tárgyak nevét kezdi kérdezni. Eddig az ideig a személyek és tárgyak és az általuk vagy rajtuk véghezvitt cselekvések összeforrvá jelentkeznek a tudatban, tehát anélkül, hogy tárgy és cselekvés egymástól világosan elkülönülő struktúrában el lennének választva. Ekkor kezdődik meg a szétválás, a szempontok, kategóriák szerinti rendeződés, amelyben az első mozzanat a dologszerűnek határozottabb struktúrába való elkülönülése.

A gyermek tudatában dolog és hatás nincs annyira elválasztva, mint a mi gondolkodásunkban. Az anya nem az így megjelenő és létező, hanem elsősorban és mindenekelőtt az ezt és ezt tevő, segítő

¹⁶ Id. m. 64. l. — ¹⁷ A. Gyermek c. folyóirat 1913. év 462. l. — ¹⁸ Id. m. 183. l.

vagy büntető valaki; tehát a szubsztanciális stádiumban sem tűnik el a dolgok ható oldala.¹⁹

Kétségtelen, hogy a gyermek szókincsében (de a felnőttségben is) mindvégig főnevek fordulnak elő a legnagyobb számban; de ez onnan van, hogy a gyermek a konkrét tárgyakat megjelölő főneveket hallja legtöbbször környezetében. A tárgyat könnyebb a gyermek elé állítani és megnevezni, mint a mozgást és változást, bár a kis gyermek rendszerint éppen a cselekvés következtében figyel a tárgyra. A tárgynak általában csak egy neve van, ellenben nagyon sok cselekvést lehet vele és rajta végbevinni. Az egy határozottal tehát a határozatlan sok áll szemben. A szülő ösztönyszerűen érzi, hogy gyermekéhez beszélve biztosabb talajon mozog, ha eleinte csak magát a kézzelfogható tárgyat vagy a tárgyon azt jelöli meg, ami a gyermeknek leginkább feltűnik.

Már Preyer is általánosan előforduló tévedésnek minősíti azt a nézetet, hogy minden gyermek először főnevekkel él és csak aztán használ igéket.²⁰

II.

Mielőtt az első értelmes beszédegységek továbbfejlődését figyelemmel kísérnők, meg kell vizsgálnunk, hogy mit jelentenek lélektani és logikai szempontból.

Stern azt mondja, hogy az első szavakat nem szabad pusztán a megállapító értelem, az érzelmi világ, vagy az akarat nyilvánulásainak látunk. Jelentésükben a tárgyi, érzelmi és akarat

¹⁹ Koffka, id. m. 214. sk. 1.

²⁰ Preyer W., Die Seele des Kindes 8. Aufl. 1912. 276. l. — Descoedres A., Le développement de l'enfant de deux à sept ans, Delachaux et Niestlé S. A. Neuchâtel, Paris 1922. műve szerint (195. l.) a szótárban 62% főnév, 20% melléknév, 14% ige, 4% határozószó és 4% egyéb szó van. — Ballai K. szerint (id. m. 31. l.) Stern felosztását igazolja többek között Preyer V. és Jablonkay G., akik megfigyelték gyermekük szókészletének gyarapodását és pontosan megállapították 2 éves gyermekük szavainak számát. Preyer V. gyermeke 489, Jablonkayé 459 szót tudott. Ezen összegek megoszlása beszédrészek szerint a következő: Preyer fia használt 249 főnevet, 119 igét, 23 melléknevet, 46 névmást, határozó szót és számnevet egyet sem és 52 egyéb szót. Jablonkay gyermeke 225 főnevet, 125 igét, 29 melléknevet, 14 névmást, 31 határozószót, 3 számnevet és 32 egyéb szót használt. Ezekből az adatokból Ballai levonja, hogy „kétéves korban a gyermek nyelve főnévi fokon van.” Ha azonban igaz Descoedres megállapítása, — már pedig nincs okunk kétségbe vonni — akkor az előbbi módon kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a felnőtt is főnévi fokon áll. Descoedres vizsgálatai [melyeket a Néptanítók Lapja 1923. évi 18—19. számban ismertettem] azt mutatják, hogy már az 1; 9 korú gyermek is több igét használ, mint amennyi az egyes beszédrészek százalékszámának megfelel, és hogy az egész kisdedkoron át jellemző az igék bőséges használata.

jelleg még nem vált szét. Használatuk alkalmával a gyermek nemcsak megjelöli a dolgokat, hanem érez és akar is valamit.¹

Preyer, Compayré és mások fogalmakat olvasnak ki az első szavakból, tehát az értelem termékeinek veszik őket. Ament szerint átmeneti stádiumot alkotó ősfogalmak, azaz szóval kapcsolódott differenciátlan képzetek, amelyekből később kialakulnak az egyes- és a fajfogalmak.

Az utóbbi felfogásokkal szemben először Meumann foglal nagyon határozottan állást² és bizonyítja, hogy az első szavak teljesen alogikus jellegűek, tehát semmiképpen sem szabad rájuk fogalom elnevezést alkalmazni. „Az első szavak — szerinte — vagy pusztán kívánságot fejeznek ki (reine Wunschworste), vagy ha egyáltalán tárgymegjelölésként szerepelnek is a megjelölés rendszeren a tárgyra nem mint egészre, hanem annak csak a gyermek szükkörű figyelmével felfogható néhány részére, vagy oldalára vonatkozik.”³

A beszéddel valamit kifejezünk, közlünk vagy megjelölünk. E három (kifejező, közlő és megjelölő) funkció a felnőtt beszédben rendszeren összeolvad. A gyermek azonban kezdetben csak azért használja a szavakat, hogy kívánságait és vágyait tudassa. Ekkor még nem sejtí, hogy a beszéddel közöl is és tárgyat is jelöl, éppen ezért nem nevezi meg sem a tárgyakat, sem a folyamatokat, hanem szavaival kizárólag kívánságainak és vágyainak, örömeinek vagy fájdalmának, akarásának vagy nem akarásának ad kifejezést. És akkor is, ha látszólag tárgyakat jelöl meg, a megjelölés nem magukra: a tárgyra, hanem a tárgyaknak az ő kívánságaival és vágyaival való viszonyaira vonatkozik. Mikor a szék szót mondja a maga módján, nem a széket akarja megjelölni (tehát szava nem azt jelenti: ez a tárgy itt szék), hanem kifejezi, hogy szeretne a székre ülni; mikor pedig a kalap szót használja, akkor a kalappal akar valamit csinálni. A mama és papa szavaival nem anyját és apját jelöli meg, hanem kifejezi a viszontlátás örömét, hogy akar tőlük valamit stb. Először tehát a beszéd érzelmi oldala tárul föl előtte. Az a látszat, hogy első szavai nagyon általános, nagy terjedelmű fogalmak onnan ered, hogy ő a tárgyak érzelmi oldalát, vagy a tárgyaknak saját kívánságaival és vágyaival való viszonyát jelöli meg. A tárgyakat csak kívánságai és vágyai kifejezéséért nevezi meg.⁴

A fejlődés következő fokán a beszéd értelmesedik (intellektualizálódik) s most már nem csupán a kívánságok és a vágyak nyilvánítására, hanem közlésre és megjelölésre is szolgál és eszközévé válik a gyermek növekvő értelmességének: megfigyelésé-

¹ Kindersprache 168. l. — ² Die Sprache des Kindes. Abhandlungen herausgegeben von der Gesellschaft für deutsche Sprache in Zürich. Zürcher und Furrer, Zürich, 1903.

³ Id. m. 53. l. — ⁴ Id. m. 53. és 54. l. —

nek, megkülönböztetésének, összehasonlításának stb. A kívánságok beszédéből az ész beszéde lesz.⁵

Az első szavak konkrét egyéni képzetekre (szemléletekre) vonatkoznak. Csak azokat a személyeket, tárgyakat vagy helyeket jelölik meg, amelyeknek szemléletével kapcsolódtak. Jelentésük úgy fejlődik tovább, hogy a gyermek a környezet élesebb megfigyelése következtében mind több részletet fog föl szavának megfelelő szemléletben, vagy képzetben. A megjelölés eleinte csak azokra a részletekre vonatkozik, amelyeket a gyermek a dolgok sok vonásból álló képéből kiragad. Mivel pedig ezek a részletek sok tárgyon fordulnak elő, a szó nagyon általánosnak látszik. Ennek a megvilágítására Meumann többek között Romanes egyik példáját hozza föl. Egy gyermek kacsát látott a vizen és az egész látványt kuak-nak mondta. Ettől kezdve aztán minden repülőt: madarat, legyet stb., de folyadékokat is: vizet, bort stb. kuak-nak mondott. Így nevezte a sas képet viselő ércpénzt is és végre minden ércpénzt, olyat is, amelyen nem volt sas. Ebből a példából és hasonlókból Meumann kimutatja, hogy kezdetben a gyermek ugyanazon szavával a dolgok rendkívül különböző tulajdonságait foglalja egybe, tehát az első szavak egyáltalán nem logikus természetűek. A beszéd kezdetén a gyermek még nem képes igazi fogalomalkotáshoz szükséges logikai műveleteket: elemzést, összehasonlítást, elvonást, meghatározást végezni. Úgy látszik tehát, hogy egyes képzetek egészen elemi és gépies játéka (asszociációja és reprodukciója) hozza létre az első szavak jelentését. A gyermek később, csak ezen asszociatív fok elhagyása útján jut el a beszéd fejlődésében a logikai-fogalmi fokra és csak ekkor beszélhetünk arról, hogy fogalmi vannak.⁶

Sternnek az az álláspontja, hogy az első szavak, bár egyéni tárgyakra és a hasonló tárgyak egész sorára alkalmaztatnak, csak látszat szerint fogalmak, valóban teljesen alogikusak: tisztán asszociatív alapon létrejövő ismeretesség-szimbólumok.⁷

Szerinte Meumann messzire megy, midőn az első szavak jelentését szubjektívnek tartja és megtagad tőlük minden tárgyiasságot. De megjegyzi, hogy Meumann a *kizárólag* szót nem veszi szigorúan és fejtegetéseiben közel jut az ő felfogásához, amely szerint az első szavakban éppen úgy vannak szubjektív, mint objektív vonások s ez a két csoport csak a későbbi fejlődésben különül el egymástól. A gyermek első értelmes beszéde nem pusztán kijelentés (ítélet), de nem is csak ujjongás vagy jajgatás, hanem valamire való törekvés, valami ellen való védekezés és valamin való öröm.⁸

Újabban Reumuth K. logikai szempontból vette behatóbb vizs-

⁵ U. o. 59. l.

⁶ U. o. 60–61. l. — ⁷ — Id. m. 172. l. — ⁸ Id. m. 168. és 169. l.

gálat alá a beszéd kezdetét és mind Meumannal, mind Sternnel szemben több tekintetben ellentétes nézetre jut.⁹

Reumuth főképpen Husserl s mások fenomenológiai kutatásaira támaszkodva, megállapítja, hogy minden gondolkodási (logikai) tevékenység alapfolyamata a tárgyra való (intencionális) vonatkoztatás, amely aktussal a gondolkodás a tisztán szubjektív élménykörből a tárgyi (transzszubjektív) világba lép. E lépés nélkül tapasztalataink, miként Volkelt mondja, zavaros álmok lennének, érzéki benyomásaink értelem és jelentés nélküli tartalmak maradnának. A tárgyra vonatkoztató aktus mint nem szemléletes, gondolati elem benne van már az érzéki észrevételben (szemléletben) is.

Az objektíváló (azaz tárgyra vonatkoztató) aktus föllépése előtt a léleknek az érzetanyagot a megkülönböztető és összehasonlító figyelem segítségével a tudat egészétől el kell különítenie. A megkülönböztetés és az azonosítás ezért az objektíváló aktust megelőző elemi logikai folyamatok. A tárgyra való vonatkoztatás föltétele az összes többi kategóriák alkalmazásának.

Az egész aktus alapját tevő elkülönített érzet-, illetve képzetanyag a reprezentáló (azaz a szemléletes) tartalom. Ezen nyugszik a tulajdonképpeni tárgyra vonatkoztató tevékenység, mely megragadja az alanyal szembenálló (transzszubjektív) tárgyat és megadja, hogy ezt milyen speciális formában és viszonyban kell felfognunk. Az objektíváló aktus- tehát értelmezi (interpretálja) is a szemléletes tartalmat kitevő érzet- (képzet) anyagot. Az értelmezés reprodukáló elemek segítségével megy végbe. A szemléletes tartalom felfogása (azaz mástól való megkülönböztetése) és tárgyra vonatkoztatása együtt az aktusanyagot (aktusmateriat) alkotja. A tárgyra különböző módon irányulhatunk: kérdően, kíváncsan, megállapítóan stb. Az aktus e harmadik mozzanatát az aktus minőségének mondja Husserl.

A vonatkoztatás tárgya különböző lehet: vonatkozhatunk egyes (individuális) tárgyakra és fajokra (specifikus tárgyakra). A kétféle vonatkoztatás közti különbség az aktus jellegében és nem a szemléletes tartalom (a reprezentáció) különbözőségében nyer kifejezést.¹⁰ Mondhatjuk valakire, hogy X Y s azt is, hogy ember.

⁹ Karl Reumuth, Die logische Beschaffenheit der kindlichen Sprachanfänge. Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der wissenschaftlichen Pädagogik. Herausgegeben von Dr. E. Spranger. Dürr, Leipzig, 1919.

¹⁰ A képzettartalom és a mögéje objektívált tárgy két különböző dolog. A képzettartalom egyedül nem dönti el, hogy milyen tárgyra vonatkoztassuk. Egy képzet lehet teljesen elmosódott és csak néhány szemléletes vonásra összehívott és mégis egy egészen határozott konkrét egyéni tárgyra (s nem fajra) vonatkoztathatjuk (pl. egy bizonyos személyre vonatkozó képzetünket). Viszont egy képzettartalom világosan és határozottan jeleníthet meg számunkra egy határozott tárgyat és mégis gondolkodásunk összefüggésében nem ezt az egyes tárgyat gondoljuk rajta, hanem a tárgyak egész osztályát. Kornis Gy. A lelki élet III. k. 112. l.

A szemléletes tartalom mind a kettőben ugyanaz, a vonatkozás azonban más és más. Az első esetben u. i. meghatározott egyénre, a másodikban fajra gondolunk.

Vonatkozhatunk a fizikai világ tárgyaira és folyamataira, saját lelki élményeinkre, reális (érzékelhető) és ideális (kategoriális) tárgyakra.¹¹ A megalapozó (fundáló) aktusokkal a valóban létező tárgyakra (pl. az előttünk levő színekre, alakokra) vonatkozunk s a tárgyakat közvetlenül ragadjuk meg. Ezekre az aktusokra új aktusok: a megalapozott (fundált) aktusok épülnek, amelyekben ideális (azaz csak gondolatban fennálló, de valóban nem létező) tárgyakra vonatkozunk. Minden megalapozott aktusban bizonyos többlet van, mely a megalapozó aktusból még hiányzik. A megalapozó aktusban pl. *a* (piros szín) mellett *b* (zöld szín) van. A kettőt összekapcsoló „és” már többlet, melyet egy új aktus hoz létre. Megalapozott (ideális) tárgy pl. a különbözőség; ez nem állhat fenn különböző tárgyak nélkül, hanem csakis ezeken, mint alapon épülhet fel. A fundált aktusokban a kategoriális (a legegységesebb szempontok szerint haladó) gondolkodás megy végbe.

A gondolkodás nincs szavakhoz kötve. A formulázott, azaz szavakban folyó gondolkodáson kívül van intuitív (szemléletes) gondolkodás is, mely nem szorul szavakra s visszanyúlik a beszéd kezdete előtti időbe.

Az intuitív gondolkodás lehet hypologikus és metalogikus. Az előbbire példa a beszélni nem tudó gyermek összehasonlítása és különbségtévése. A metalogikus intuitív gondolkodás a szellemi élet legfejlettebb fokán jelentkezik. Vannak művészek, bölcselők, tudósok stb., akiknél a szellemi munka lényegében már befejeződött, mikor szóbefoglalásra kerül a sor, ami sokszor csak nehezen és tökéletlenül sikerül.¹²

Reumuth Stern nyomán a tudat eredeti állapotát összefolyó összérzékenységnek, érzelmileg színezett érzetek kaoszának veszi.¹³ és azt mondja, hogy az első logikai műveletek már akkor megkezdődnek, mikor a gyermek születése után a homályos összállapotból egyes érzetsoportokat elkülönítve él át, azaz akkor, mikor élete harmadik hetében szemével fixirozza, majd követi a tekintete előtt levő tárgyakat. (Itt most nem térhetünk ki Sternnel és másokkal szemben annak a felfogásunknak a bizonyítására, hogy a tudat eredeti állapota nem kaotikus). A gyermek tárgyra vonatkoztatását Reumuth szerint egészen kétségtelenül meg lehet állapítani a 3. hónap utáni időben észlelhető első és tudatos fogásmozgásokból.

¹¹ Ideális tárgyak: a különbözőség, az azonosság, a mennyiség stb.

¹² Reumuth id. m. 30—31. l.

¹³ W. Stern, *Psychologie der frühen Kindheit* II. Aufl. 1921. V. ö. Kornis Gy. id. m. II. k. 19—24. lk. Kenyeres E., *Fröbel gyermekismerete*, Pécs. 1925. Dunántúl könyvkiadó és nyomda r. t. egyetemi nyomdája. 21—23. l.

A gyermek ugyanis ekkor már nagy erőt fordít arra, hogy a gondolt tárgyat megfoghassa s nem engedi magát eltéríteni kezeügyébe eső, vagy figyelmének elvonása céljából neki adott más tárggyal.¹⁴

A tárgyra való vonatkoztatással együtt jár a fölfogott érzelmi adatok értelmezése is, ami a felnőtt korban a tapasztalás, az élet kezdetén a szemléletek visszamaradó, de hamar elmosódó (u. n. primer, utóképszerű) emlékképei segítségével történik. A vonatkozás minőségét illetőleg már Meumann megállapítja, hogy a gyermek először érzelmeit kifejezően és kívánóan (affektív és volicionálisan) viselkedik a tárgyakkal szemben és viselkedése csak később válik tárgyiassá és megállapítóvá. Az érzelmi és kívánó vonatkozás azonban éppen olyan logikai folyamat, mint a megállapító.

A tárgyra való vonatkozás a beszéd kezdete előtt intuitív természetű. A gyermek mint szemléletet, vagy képzetet éli át a reprezentáló tartalmat. Jellel való vonatkozás (szignitív intenció) esetén a reprezentáló tartalom (a szó) csak jelzi a tárgyat, de nem adja képbén (szemléletben vagy képzetben). Jel útján csak akkor vonatkozhatik a gyermek a tárgyra, mikor már tudatára ébred a beszéd (a szavak) szimbolikus voltának, ez pedig Stern szerint a másfél éves kor után következik el és külsőleg a tárgyak nevére vonatkozó kérdés gyakoriságában nyilatkozik. Míg eleinte a tekintet irányából és a karok mozgásából kell kitalálnunk, hogy a gyermek mely tárgyra vonatkozik,¹⁵ addig az első év végén már értelmes szavaiból tudjuk, hogy mely tárgyra gondol.¹⁶

Az első értelmes szavak nem határozott egyes tárgyakra vagy fajokra, hanem a tárgyak egész sorára vonatkoznak. A gyermek ekkor még nem tudja, hogy minden tárgynak van neve.

A fajra vonatkozató aktust az egyesre vonatkozató aktustól az a tudat választja el, hogy valamely képzet csak képviseli az ugyanazon osztályba tartozó tárgyak sorát s hogy ugyanazon osztályból vett bármely más képzettel helyettesíthető. Kifejlődik a csoport tudata s minden tárgy (képzet) saját csoportja képviselőjeként (sémájaként) szerepelhet.

Hogy egy képzet egyes tárgyat vagy fajt jelent-e attól függ, hogy csak egy tárgyat vagy egész osztályt gondolunk-e mögéje s hogy tudatossá válik-e a mögéje gondolt tárgyak sok pél-

¹⁴ Reumuth id. m. 36. és 37. l.

¹⁵ Valentine (The colour perception and colour preferences of an infant during its fourth and eighth months. Brit. Journal of Psych. 6. 1914.) a négy hónapos gyermek elé színes lapocskákat helyezett s abból, hogy a tekintet mely színekre irányult gyakrabban és huzamosabban, megállapította a színek kedveltségi rendjét. Miss Woolley (Some experiments on the colour perception of an infant and their interpretation. The Psych. Rev. 16. 1909.) pedig a kéz nyúlásából látta, hogy 6 hónapos megfigyeltje mely színekhez vonzódik.

¹⁶ Reumuth id. m. 38. l.

dányban való előfordulása, nem pedig attól, hogy a képzet milyen eredetű s tartalma gazdag-e, vagy szegény vonásokban.

Fogalomalkotásról csak akkor lehet szó, mikor a gyermek már tisztában van avval, hogy szavaival megnevezett tárgyak sok példányban fordulnak elő. E sokaságtudat az alapja nem csak a kritikai (tudományos), hanem a gyakorlati (impreszionisztikus) fogalmaknak is.

A fogalom-tudathoz kettő szükséges. Először a gyermeknek képesnek kell lennie emlékezetében tartani a szó alkalmazásának különböző eseteit s ezeket össze kell tudnia hasonlítani, másodszer tudatában kell lennie a dolgok sokaságának. Azonban még a harmadik évben is ritkák a valóságos emlékek s még ebben a korban sem fogja fel a gyermek a többesszámot. Az utóbbira vonatkozóan Reumuth Lindner és Stern megfigyeléseire támaszkodik. Lindner azt hitte, hogy fia a 22. hónapban „Bänder” (harisnyakötők) szavában tudatosan használja a többes számot. Mikor erről meggyőződést akart szerezni s először egy, utána két harisnyakötőt mutatott fiának, ki mindkét esetben „Band” (kötő) szóval, tehát egyes számban felelt, jöllehet azelőtt már többes számú alakot is használt. A „háromfélét” még az 5. évben is körülírással fejezi ki a gyermek. Mielőtt még tulajdonképpeni fajfogalmat tudna alkotni, azaz míg egy tárgy különböző példányaait a megfelelő fogalom alá sorolná, Stern szerint egy olyan fokon megy át, amikor többesfogalmat alkot s tudatosan él a többes számmal. Általános (specifikus) tárgyakat gondolni (azaz fajfogalmakat alkotni) tehát csak a negyedik év végén és az ötödik év elején képes.¹⁷

Az első szavak csak látszólag vonatkoznak több egynemű külső tárgyra, velük a gyermek csak egyéni tárgyakra gondol.¹⁸ Abból, hogy a gyermek kezdetben egy és ugyanazt a szót oly sok tárgyra alkalmaz következtethető, hogy az első intencionális tárgyak milyen primitívek.¹⁹

Reumuth szerint az első szavaknak csak tulajdonnév jelentésük van. Hasonlóan vélekedik Balassa. Azt mondja, hogy a legelső főneveket tulajdonnévként fogja föl a gyermek. Hamar megtanulja u. i., hogy a körülötte levő személyek mindenikének más neve van. „Csakhogy e hitét hamar megzavarja az a tapasztalat, hogy több tárgyat ugyanazon névvel jelölnek előtte s megtanulja, hogy a szó, melyet ismer, minden egyes tárgynak a neve, sőt most már néha a tulajdonnevet is köznévek tekintti.”²⁰

Meumann szerint az affektív-volicionális fok után elkövetkező asszociatív-reproduktív fokon a szavak egyéni megnevezések (Individualbenennungen).

Az utóbbiakra vonatkozóan mindjárt megjegyezhetjük, hogy az első szavaknak (melyeket Reumuth, úgy látszik, kizárólag fő-

¹⁷ Reumuth id. m. 41. sk. 1. — ¹⁸ U. o. 42. 1. — ¹⁹ U. o. 38. sk. 1

²⁰ Nyelvtud. közl. 1893^b évf. XXIII. 138. 1.

neveknek vesz, holott még Stern is azt mondja, hogy a szubsztanciális stádiumban sem fordulnak elő kizárólag csak főnevek), vagy Balassa szerint az első főneveknek azért nem lehet tulajdonnév jelentésük, mert ehhez szükséges volna, hogy a gyermek tudatában legyen az egynek, mint mennyiségnek. A megfigyelések azonban azt mutatják, hogy általában hamarabb tud kettőről és sokról, mint egyről. Természetesen az a „hite” (Balassa) sem lehet, hogy a körülötte levő személyek mindegyikének más neve van. Az egy éves gyerekekről csak Preyer erősen intellektualisztikus felfogásának hatása alatt lehet így beszélni.

Individuálisaknak is csak azért mondhatjuk azokat a tárgyakat, amelyekre az első szavak vonatkoznak, mert a tárgyak vagy a gyermek előtt vannak, mikor szól róluk, vagy mert a tárgyak képzetével együtt valószerűleg fölmerül tudatában az a hely is, ahol ő azokat szemlélte vagy szemlélni szokta.

A beszéd kezdetéről szólva lépten-nyomon érezzük, hogy mennyire nem lehet minden további nélkül alkalmaznunk a kifejlett nyelvre, illetve a felnőtt lelki életére használt terminológiát a fejlődés kezdetén álló gyermek beszédére s általában lelki nyilvánulásaira, ha a való tényállást meg akarjuk közelíteni.

Osztálynevek csak akkor lépnek föl, amikor a gyermek már fajt is képes elgondolni. Eleinte csak reális tárgyakra vonatkozik, ideális tárgyakra (mint amilyen a „kettő” is) aránylag későn tud irányulni. Hamar tud megkülönböztetni, de maga a megkülönböztetés kategóriája, mint intencionális tárgy csak későn lép föl életében. Reumuth úgy gondolja, hogy a tudatos megkülönböztetés a fokozás alkalmazásából ismerhető fel először. Felhossa, hogy Preyer fia és Stern lánya 2; 6 korukban használták először a középfokot.

A pontosabb megfigyelésből azonban az derül ki, hogy a gyermek már az ellentétes tulajdonságok nevének tudatos használatakor, tehát még a fokozás előtt megkezdi a megkülönböztetés szempontjának tudatos alkalmazását. Még a két éves kor betöltése előtt előfordulhat, hogy a gyermek a kicsi és nagy szavakat tudatosan használja és az eléje kerülő (egynemű) tárgyakat spontánul nagyságuk szerint osztályozza. E. pl. 1; 10 korában a kicsi (pici) és nagy melléneveket (miként később látni fogjuk) már gyakran és tartalmasan használja. Scupin fiának beszédében 2; 0 korban tűnik fel a kicsi és a nagy megjelölés, a fokozás pedig, egészen kezdetleges formájában, csak a harmadik év vége felé.²¹

Reumuth szerint saját lelki élmény eleinte nem tárgya a gondolkodásnak. (Ebben az esetben tehát már nem vonatkozásról, hanem gondolkodásról beszél). Csak a nemi érés idején tapasztaljuk egészen biztosan, hogy szubjektív élmények is tárgyaivá válnak

²¹ E. und G. Scupin, Bubi im ersten bis dritten Lebensjahre, Leipzig, Th. Grieben, 1907. 103. és 192. l.

a gondolkozásnak. Megemlíti, hogy bár Stern Günther fia már 2; 4 korában használja a félelmet, ijedtséget, tréfát, fáradtságot, örömet és szeretetet jelző szavakat, de ezek nem annyira a tiszta lelki folyamatokra, mint inkább az őket kísérő testi jelenségekre vonatkoznak.

Kétségtelen, hogy a gyermek a lelki élményeket a kísérő testi jelenségekkel kapcsolja, de nem lehet azt mondani, hogy saját élményeit egyszerűen a külső mozgásokkal azonosítja. Kérdezhetjük Reumuthtól, hogy a gyermek akkor, mikor azt mondja: fáj, fáradt, álmos vagyok stb., és még korábban, mikor csak érzi ezeket és sírással fejezi ki, mire vonatkozik?

Azt kell mondanunk, hogy a gyermek erős érzelmekkel járó lelki folyamataira korán irányulhat, ha csak egészen rövid ideig is és már 6 éves korig is előfordulhat, de persze igen ritkán, hogy valamely feltűnő élménye válik gondolkozása tárgyává.

Reumuth szerint Meumannnak az az állítása, hogy az első szavak nem tárgymegjelölések, hanem kívánságkifejezések, azt jelenti, hogy az első szavak intencionális tárgyai érzelmek és kívánságok, ez pedig abban a korban még lehetetlen.

Midőn Reumuth a saját terminológiájával fordítja Meumannt, nyilván olyant tulajdonít neki, amire Meumann nem is gondolt. Mindenekelőtt téves az az állítás, hogy Meumann tagadja az első szavaknak tárgyra való vonatkoztatását, mert Meumann evvel a kérdéssel egyáltalán nem foglalkozik, hanem csak azt igyekszik bebizonyítani, hogy a gyermek eleinte nem azért használja a szavakat, hogy megjelöljön és megállapítson, hanem legfőképpen azért, hogy kívánságainak adjon kifejezést. „Az első szavak vagy pusztán kívánságot fejeznek ki, vagy ha egyáltalán tárgyi megjelöléseként is használja őket a gyermek...” mondja szórul-szóra. Tehát még tárgyi megjelölést (nem vonatkozást!) is megenged. Igaz, hogy azt is mondja, hogy az első szavak jelentése kizárólag érzelmi és akarati természetű,²² de a kizárólag kifejezést nem veszi szigorúan, mint már Stern is megjegyzi. Meumann még a túlzástól sem riad vissza, csakhogy a beszéd kezdetének korábbi nagyon intellektualisztikus értelmezőivel szemben annál nyomatékosabban mutasson rá, hogy a gyermek a dolgok nevének megállapítása helyett eleinte inkább érzelmeit és kívánságait juttatja kifejezésre. Különbözik Reumuth is elismeri, hogy Meumann helyesen látta meg a gyermeknek a dolgokkal szemben tanúsított érzelmi és

²² „Es wird daher anfangs bei der aktiven Sprache des Kindes kein Gegenstand, auch kein Vorgang der Umgebung benannt oder bezeichnet, sondern die Bedeutungen seiner Worte sind ausschliesslich emotioneller oder volitionaler Art, d. h. es bezeichnet anfangs ausschliesslich Wünsche oder Begehungen, Lust oder Unlust, etwas haben wollen oder nicht haben wollen, und wenn es scheinbar Gegenstände bezeichnet, so gilt die Bezeichnung nicht den Gegenständen selbst, sondern ihren Beziehungen zu seinem Wünschen und Begehren“. Id. m. 54. l.

kívánó állásfoglalását, bár szerinte Meumann ama felfogása, hogy a beszéd kezdete után értelmesedési (intellektualizálódási) folyamat áll be, csak annyiban helyes, amennyiben az érzelmi állásfoglalás mindinkább megállapítóvá válik, mert az affektív viselkedés éppen olyan logikai teljesítmény, mint a megállapító; a kívánás u. i. csak egyik módja az intencionális vonatkozásnak.

Nem csatlakozhatunk Reumuthhoz akkor sem, mikor a beszéd fejlődésének Meumann által megállapított logikai-fogalmi fokát helyteleníti, hiszen maga mondja, hogy a gyermek csak későn tud fogalmakat alkotni. Meumann szerint a beszéd kezdetén a gyermek még nem képes olyan logikai funkciókat végezni, amelyek igazi fogalomalkotáshoz szükségesek, tehát még nem tud elemezni, összehasonlítani, elvonni és meghatározni. Stern is úgy vélekedik, hogy beszéd nélkül nincs tulajdonképpeni gondolkodás, bár tudatában van annak, hogy a gyermek már a második negyedévben megkülönböztet, mert már ekkor másképpen viselkedik hozzátartozóival és másképpen idegenekkel szemben. Reumuth szerint ezt a különbségtevést csakis logikai funkciónak vehetjük. Igaz, mondja tovább, hogy e (0; 3—0; 4½) korban még nem fordul elő tulajdonképpeni logikai értelemben vehető összehasonlítás és megkülönböztetés, mert ekkor az egyformaság és a különbség még nem tárgya a gondolkodásnak, mint már a 3. évben, de a figyelemnek már most meg kell ragadnia a különbséget, hogy ez tudatossá válhassék. És itt ugyanaz a figyelem hat közre, amelyik a homályos összállapotból egyes érzettartalmakat kiválaszt és elkülönít. A kiválasztás és elkülönítés az önkéntelen figyelem tudattalan logikai alapfolyamatai.²³

Ime Reumuth is jól látja, hogy az azonosítás és a különbségtevés, melyet már a második negyedévtől kezdve tapasztalunk, még nem olyan, mint amilyen a fogalomalkotáshoz szükséges. Az azonosítás és a különbségtevés állandóan fejlődik, tudatosodik, míg végre a gyermek tudatos szempontként alkalmazza őket. Meumann, valamint Stern is a tudatos, s nem pedig a korábbi ösztönszerű megkülönböztetésre gondolnak, mikor azt mondják, hogy a beszéd kezdetén a gyermek még nem képes tulajdonképpeni logikai munkára.

Reumuth Stern érdemének tulajdonítja, hogy Meumannál is jobban hangsúlyozza az első szavak tárgyi vonatkozását; hogy ő tett figyelmessé bennünket arra, hogy a gyermek aránylag későn hódítja meg az ideális tárgyak világát, azaz későn lép a viszony stádiumába; s végül, hogy ő mutatta ki, hogy a gyermek a többes fogalmon át jut a fajfogalomhoz, bár Stern még nem deríti ki a fajfogalmak alkotásának képessége és a csoport, illetve sokság megértése közti oksági kapcsolatot. De szemére veti Reumuth Sternnek, hogy jóllehet tudatában van annak, hogy az intencionális

²³ Reumuth id. m. 60. l.

vonatkozás döntő minden tulajdonképpeni gondolkodásban, még sem vonja le ennek összes következményeit. Stern ugyanis a tulajdonképpeni gondolkodás kezdetét arra a korra teszi, amikor a gyermek a beszéd jelentésének tudatára ébred (a másfél éves kor után). Szerinte a gondolkodás első teljesítménye a fogalomalkotás s ez sémához kapcsolódik.²⁴ Úgy beszél tehát a fogalomról, mintha ez a képzet általánosságával volna kapcsolatban s elfeledi, hogy egy és ugyanazon képzet akár egyéni, akár faj fogalommal járhat együtt, mert a fogalom lényegét nem reprezentációjának módja teszi, hanem a képzethez fűződő általánosság tudata.

Reumuth úgy látja, hogy Meumann túlbecsüli az asszociáció jelentőségét a beszéd kezdetén. Asszociáló tényezők szerepelnek ugyan, mondja, a beszéd fejlődésében, azonban a beszéd folyamat magvát a jelentésadó aktusokban kell keresnünk. A gyermek szavainak jelentése soha sincs „teljesen az asszociáció törvényeinek uralma alatt”, mint Meumann gondolja.

Erre vonatkozóan csak azt felelhetjük, hogy a gyermekkel állandóan érintkező megfigyelő, ki nem csupán mások hiányos feljegyzéseire és saját spekulációjára épít, inkább Meumannak ad igazat, mert folytonosan érzi, hogy mennyire hatalmas és uralkodó szerepe van az asszociációnak nemcsak a beszélni kezdő, hanem még az idősebb gyermek életében is. Ennek a bebizonyítása azonban túl esik a jelen értekezés keretén.

Reumuth tehát sokkal nagyobb területen látja a gondolkodás érvényesülését a lelki életben, mint Meumann, vagy Stern. Azonban Sternnel együtt kérdezhetjük, hogy célszerű-e a logika szót oly tág értelemben venni, mint Reumuth teszi? Stern szerint nem lehet az alany minden tárgyra irányuló aktusát gondolkodásnak mondani, tekintet nélkül, hogy az tudatos-e, vagy tudattalan. Helyesebb, ha gondolkodásáról csak akkor beszélünk, midőn a tudat

²⁴ Stern, *Psychologie der frühen Kindheit*. 3. umgearbeitete und erweiterte Aufl. 1923. Leipzig, Quelle und Meyer 301. sk. 1. — „A gyermeknek a dolgokról először csak vázlatos, schematikus képzetei vannak. Ezeknek a gyermek lelki életében kétféle jelentőségük van: egyrészt, minthogy a szemlélet világához tartoznak, már igen korai fejlődési fokon jelentkezhettek; másrészt mivel csak egy-két szemléletes vonásra szorítkoznak alkalmas támaszpontjai a vonatkoztatás, a gondolkodás általánosságának. Ami tehát — mint W. Stern kiemeli — a szemléletesség szempontjából hiány, a fogalom fejlődése szempontjából előny. Az elképzelés a schematikus fokozat után kétféle irányban fejlődik: a vázlatos kép, ha konkrét egyéni tárgyra vonatkozik, mind jobban megtelik érzéki szemléletes elemekkel; másrészt bizonyos tartalmakból a szemléletes vonások még jobban elhomályosodnak, a fogalmi természet mindig tisztábban érvényesül, a schema szemléletességéből csak annyi marad, hogy a tárgyra való vonatkozást jelölje, más szóval a schema pusztá symbolummá válik.” (Kornis, *A lelki élet*, III. 123. sk. 1.).

előtt álló feladat irányadóan hat a megfelelő lelki viselkedés keletkezésére és lefolyására.²⁵

Az első szavakra vonatkozó felfogásunkat az eddig elmondott megjegyzéseken kívül még a következőkben körvonalazhatjuk.

A gyermek a tulajdonképpeni beszéd kezdete előtt, a gögicselés korában a hangokat és ezeknek idővel mind változatosabbá váló kapcsolatait első sorban azért hangoztatja nagyon sokszor ismételve, mert beszédszerveinek foglalkoztatása élvezetet okoz neki. A begyakorlott hangokkal és hangkapcsolatokkal (néha olyanokkal is, amelyeket abban a pillanatban hoz létre először) érzelmeit és kívánságait is jelzi. Meumann erre az időre mondhatta volna teljes joggal, hogy a gyermek a gyakorlásán kívül csak érzelmeit és kívánságait fejezi ki hangjaival és ezek kapcsolataival. A hangoknak (szavaknak) ez az érzelmet és vágyat kifejező szerepe később sem szűnik meg teljesen, csupán elveszti uralkodó jellegét.

Egy éves kor körül, az értelmes szavak használatának kezdetén a gyermek már képes (persze számolnunk kell itt is az egyéni különbségekkel) érzelmei és kívánságai kifejezésén kívül megjelölni és megállapítani is. Az utóbbi természetesen nem egyértékű a nagyobb gyermek, még kevésbé a felnőtt hasonló tevékenységével, mert minden tevékenység fejlődik, a beszélni kezdő gyermek pedig a fejlődésnek nemcsak az elején van, hanem a legnagyobb lendületében is minden tekintetben.

A szavakkal a gyermek egyszer tárgyat jelöl meg és megállapít, máskor meg érzelmeit és kívánságait adja tudtunkra. Amikor az emeleti ablaktól a húsz méter távolságra lent mozgó baromfiakra titi-t mond, nyilván nem kívánja őket, hanem örömmel állapítja meg jelenlétüket. Amikor a baba szót hangoztatja és nyúl egy könyv felé, mert valamikor gyermek képét látta abban, akkor azt a kívánságát fejezi ki, hogy adják neki a könyvet és nézzenek vele gyermekképeket. Mikor a könyvben az első gyermekképet megtalálja és baba! szóval kiált fel, örömeinek ad kifejezést, de meg is állapítja, hogy a kép gyermeket ábrázol, mert más képre nem mondja, vagy ha mondja, akkor az a jelentése szavának, hogy: itt nincs a baba. Végre pedig mikor több gyermek képére egymásután rámutat a baba szót használva, akkor már felfedezéssel járó öröme háttérbe szorulhat és az a hűvösebb megállapítása léphet előtérbe, hogy: ez is baba.

A beszéd kezdetén is előfordulhat tehát (és ezt Sternnel szemben hangsúlyozzuk), hogy a beszédjegységek jelentésében egyszer az érzelmi és az akarati mozzanat, máskor még a tárgyi jelleg domborodik ki és nem mondhatjuk, hogy általában az első szavak használatakor a gyermek nemcsak megjelöl, hanem érez és akar is valamit. (A felnőtt beszédében is tapasztaljuk, hogy egy

²⁵ W. Stern, Kindersprache 429. l.

és ugyanaz a szó egyszer megállapító tárgyi megjelölés, máskor meg az érzelem vagy a kívánság kifejezése. A pontos jelentést a helyzet és a hangsúly adja meg).

Azt a jelenséget, hogy a gyermek egy szót kezdetben oly sok, a mi szemünkben teljesen különböző tárgyra használ, Meumann és Stern is azzal magyarázzák, hogy ő a tárgyak sok vonásból álló képéből csak egy vagy két részletet ragad ki és ezeket megtalálja sok olyan tárgyon, melyek egyáltalán nem hasonlítanak egymáshoz. Úgy véljük azonban, hogy ezzel nem tudjuk megmagyarázni a szavak összes alkalmazási eseteit. Mindenekelőtt föl kell vennünk azt az esetet is, hogy a gyermek esetleg csak gyakorlás szempontjából használ valamely szót, mikor mi ebben kívánságkifejezést, vagy tárgymegjelölést keresünk. De lehetséges az is, hogy a szó részünkről figyelemre nem méltatott, vagy egyáltalán észre nem vehető és ki nem kutatható kapcsolat aktuálissá válása következtében tolul a gyermek ajakára. Nem a tárgynak valamely része kerül más tárgyon újra a gyermek szeme elé, mikor a tárgy nevét mondja, hanem annak az egész helyzetnek, amelyben a gyermek a szót fölvette, talán csak egy mozzanata (egy mozdulat, nyomás, hang, szín stb.) elevenedik meg és vonja magával a szó reprodukcióját.

III.

Rendszerint több hónapra (néha egy évre is) terjed az egy szóból álló mondatok kora, amikor a beszéd küszöbét átlépő szavak eredetüket és külső alakjukat tekintve, miként láttuk, főképpen főnevek, vagy igék, ritkábban indulatszók, határozószók, névmások, vagy mellénevek.

Szófajokról tulajdonképpen csak akkor beszélhetünk, mikor a gyermek a többszavas mondatok korszakába jut. Az osztályozás azonban eleinte még ekkor is nehézségbe ütközhetik. A mondat ugyanis néha kapcsolat nélkül egymás mellé sorakozó főnevek zavaros csoportja és kezdetben csak kevés mondat mutat nyelvtani szempontból is szabályos formát.¹

Stern 15 különböző nyelvű gyermeknek közli első több szavú mondatát és a mondatok feltűnési idejét.² Közülük Idelberger fia 0;8 korában használja az első értelmes szót és csak 1;3 korában az első kéttagú mondatot (*mama obba, obba* = mama, állj föl). Stern Hilda, 0;10½ korbán mondja az első szót (*didda* = tiktak = óra) és 1;5½ korbán az első többszavas mondatot (*da is brrrr* = itt ló van — szólt lóképre mutatva). Devilles (francia) lányának első szava (*oua oua* = kutya és kutyaugatás.) 0;10 korbán,

¹ V. ö. O. Bloch, La phrase dans le langage de l'enfant. Journal de psychologie, XXI. année 1924. 21. l.

² Kindersprache 1922. s. 4. 11.

első kéttagú mondata (*i pa* = Eugenie partie = E. elment) pedig 1;1½ korba esik. Preyer fia 1;11 illetve 2;½ korában kezd több szóból álló mondatokkal élni.

Balassa 1;4 korban hallja fiától az első kétszavas mondatokat (*cita telê* = Vica tejet; *dádá cita* — mondja, ha dajkájára haragszik). Simonyi³ (Kari nevű) fia 0;9 korában mondja az első két szóból szerkesztett mondatát. Pipázó öreg honvédre: *ka pi* (= katona pipál, vagy katona pipa). Ezután félévig ragtalan névszókból és ragozott igékből állottak mondatai: *hozza tá* (hozza a kávé), *tuta tejessze* (kutyát keressen). Simonyi (Anna nevű) lánya ötnegyedéves koráig beszélt így. Jablonkay azt mondja fiáról, hogy míg a 15. hónapban alig mond mondatokat (ő tehát az egyszavú mondatokat szavaknak veszi), addig a 16. hónapban már mondatokban beszél: *mama bua* (m. varr), *papa á-á-á* (papa olvas), *baba majd e* (b. majdnem elesett).⁴ Endrei lánya 1;8 korában kérdezi: *Margifka? alszik?* s mondja, amikor egy macskát lát: *szisza — ment — itten*.

É. még egyéves kora előtt (0;11) két szóból álló mondattal is fejezi ki magát (*nyinyi tititi* = nini, pipik; *nini — tátá* = ni, megy), de csak két, elszigetelt esetben.

Egyéves kora után, másféléves koráig a következő főbb többtagú mondatok fordultak elő beszédében:

1;0 (2). Anyja nem volt otthon s É. kérdés nélkül: *mama tá* (mama elment). 1;1 (30). *Papa dádá* (p. megvert). 1;2. *Teté bo* (tessék gomb). 1;2 (22). *Mammo tetisz* (mama, tessék) s nyujtotta a poharat. 1;2 (23). *Papa ih* (p. ír). 1;2 (24). *Mama hajti* (m. fekszik), mikor anyját a divánon látta feküdni. 1;3. *Baba táci* (b. táncol) mondta babáját táncoltatva. 1;3 (5). Apja fényképe volt nála s azt a szomszédos szobában tartózkodó anyjának akarta vinni, amit így fejezett ki: *mama, mama teti* (tessék, megmutatom, átadom a fényképet mamának). 1;3 (4). Az uzsonnát *nem, mem*-mel utasította vissza. Mikor pedig a tejet kivitték: *papi mem* (nem kell papi, azaz enivaló). 1;4 (22). *Pápá baba* — mondja kint a gyermekeknek. 1;4 (24). *Tő*-vel kérte a könyvet, mikor nem kapta meg: *adide te papa* (add ide a könyvet, papa). Ez az első háromtagú mondata. 1;5. Viszketett a feje s : *mama heja* mondta (m., dörzsöld meg a hajamat = fejemet). *Papa nész* (p., nézzük meg az utcán a gyerekeket). *Ki babá, ki baba* (p., nyisd ki az ablakot, hogy megláthassuk a kiabáló gyerekeket) s fogta

³ Simonyi Zs., Két gyermek nyelvéről. Magyar Nyelvőr XXXV. évfolyam (317—323. l.), 1906.

⁴ Jablonkay nem szól arról, hogy az utóbbi mondat hogyan jött létre. Nyilvánvaló, hogy e korban a majdnem szót csak utánzáskeppen használhatja a gyermek.

az ablakzárát. 1;5 (1). *Dösz mama* (m., végy karra. A dösz szó utánzása a mi : jössz? kérdésünknek, melyet akkor intézünk hozzá, ha föl akarjuk venni). 1;5 (10). *Baba ide oh* (baba = É. ide ül). 1;5 (17). *Ement* (az első e nyílt és nyújtott) *hau* (elment a kutya). 1;6 (1). *Mama ement tátábo* (m. elment sétálni). 1;6 (2). *Évike pipikét nész* (menjünk baromfiakat nézni). 1;6 (3). *Dön Vajisz?* (s fejével biccentett. Jön Valika?) kérdezte unokatestvére anyjától, mikor utóbbi hozzánk érkezett, de lánya nélkül. Ez volt É. első kérdőmondata. 1;6 (8). Meg akarta fogni a képeskönyvben levő szakács kanalát s mikor nem sikerült : *adide bászinek* — *nem* (nem akarja a bácsi ideadni a kanalát). 1;6 (21). Míg apja evett : *papa medeszi, Évike medeszi* (így fejezte ki, hogy ő is akar enni). *Apa, tinyitom Évike* (apa, nyissa ki nekem az ajtót). 1;6 (27). Egy asszony szatyorral kezében ment É. és apja mellett : *néni hossza mamához* (a néni viszi mamához). Lovak legeltek : *paszi* (paci = ló) *eszik fuvet* (füvet). 1;7. Süteményt látott az asztalon s így kért, míg csak nem kapott : *Évike medeszi, Évike eszik, Évike eni, tesszék apa, tesszék Évike*. Apja ült s É. hozzámért kérni, hogy nyissa ki az ajtót: *apa tenyet* (kinyit, nyissa ki az) *ajtót, apa tenyet, apa főtej* (keljen föl). Mikor apja fölállt : *apa men* (menjen) *tönyet* (kinyitni), *apa tenyet*. 1;7 (17). *Baba ement* (elment) *szedni hajágot* (virágot). — *Tapaj* (= kaparom a fejemet, mert) *piszkét*. — 1;7 (21). *Apa szejesznye fűjéje* (apa, tessék ráakasztani a fülemre a páros cseresznyét).

Az elsorolt példákban kitűnik, hogy az első többszavas mondatok túlnyomóan főnévből és igéből vannak összetéve. Előfordul azonban, hogy egy-egy mondatban csak a főnevek (apa szejesznye fűjéje),⁵ vagy csak az igék (tapaj piszkét) lépik át a beszéd küszöbét. Ritkábbak az olyan mondatok, amelyeknek a szerkezete a következő: indulatszó + főnév, ige + indulatszó, főnév + melléknév, ige + határozószó stb.

Nézzük most már az egyes szófajokat és alakváltozásaikat tekintettel föllépésük idejére és gyakoriságukra.

A szavak eleinte megcsonkítva és viszonyítás (ragok) nélkül élnek a beszédben. A gyermek az egész szóból, illetve mondatból csak a leginkább kicsendülő és könnyen kiejthető részt ragadja ki, de kezdetben még ezt is elferdíti. (É. pl. a virág szót 1;3 korában *át*-tal, egy hónappal később *hág*-gal utánozza. 1;8 korban a *hág*-ból *ijág*, a következő hónapban *vijág* és *ilág* s végre 1;10 korban *virág* lett. De még ezután is használja a virág szó mellett a korábbi kezdetleges alakokat).

Stern szerint a ragozás nélküli stádium körülbelül egy évet

⁵ O. Bloch leánya 2;0 korban: *papa mama fé* (= café)-t mond, mikor apját és anyját kávézni látja. Id. m. 23. l.

őlel föl s átlag kétéves korig tart. A följegyzett adatokból az látszik, hogy a ragozás (flektálás) kezdete 1;10 és 2;4 közé esik.⁶

Az irodalom és saját megfigyelése alapján Stern úgy látja, hogy a név- és igeragozás, továbbá a fokozás meglehetősen egy időben áll be. (Később látni fogjuk, hogy a ragozás és a fokozás kezdetét a beszéd fejlődésében nagy időbeli távolság választhatja el). Szerinte a szám hamarabb alakul ki, mint az eset. Először főképpen többes alakok lépnek föl s mellettük elszigetelten tárgy, birtokos és tulajdonító eset is jelentkezhetik. Az esetek egymásutánjában, úgy látszik, — mondja — nem lehet általánosan érvényes sorrendet megállapítani.

Ament azt hiszi, hogy a birtokos eset tűnik föl a legkésőbbben. Stern gyermekeinek beszédében azonban aránylag korán megvolt a genitivus és pedig szász formájában. (Hilda 2;4 korában mondja: *mamas suppe* = mama levese).⁷

Sternnek a német és más nyelvű gyermekekre vonatkozó megállapításai azonban sok tekintetben nem érvényesek a magyar gyermek beszédének fejlődésére, miként a következőkből kiténik.

A főnevek teljes formájukban kezdetben alanyesetben fordulnak elő, azután csakhamar tárgyraggal is megjelennek.

É. az alanyeset után tárgyesetet használ. 1;3 (17). *Papit* — mondja, mikor enni kér. Ha kér (ami sokszor fordul elő), vagy kérdeznek tőle, -t végzettel hallja környezetétől a szavakat. A tárgyesetet eleinte nem tudatosan, hanem csak gépiesen használja. Jellemző a gyermekre, hogy ő nemcsak hangokat és szavakat, hanem szóvégzeteket (ragokat) is begyakorol.⁸ É. a -t végzetet gyakorolva akkor is tárgyragosan mondja a szót, mikor az nyelvtani tekintetben helytelen. 1;5 (19) korban, a napló szerint, úgyszólván mindent -t végzettel (tehát tárgyesettel) kér.

Balassa fia 1;6 korában *bört* (bort) mond. 1;7 korban pedig a következő ragos alakok szerepelnek beszédében: *nanancsot*, *bobába* (szobába), *annyáó* (anyjához), *cékbe* (székbe); *bátotta pindzát* (bántotta findsát). 1;8 korban leggyakrabban használja a tárgy ragját és a -hoz ragot -ó alakban: *anyáó*, *asztaló*. Utóbbi alakot használta asztalra helyett is. A 23. és 24. hónapban teszi a legnagyobb haladást a ragos alakok használatában: *cékje* (székre),

⁶ Kindersprache 219. l.

⁷ U. o. 221. l.

⁸ Ezt a jelenséget dr. Dienes Valéria is följegyzi G. fiáról vezetett, még ki nem adott naplójában. 1;2 kora fiáról írja, hogy ez a szóvégeket kezdi utána-mondani. Ezt -*ett*. Szótoldaléket csinál, rendszeren k-val: *appak*, *mammak*. Sokszor mondja a szókat ragokkal, legtöbbször tárgyraggal, vagy többesraggal, de szavainak nincs tárgy vagy többes jelentése. *Amat*, *botot* stb. 1;3. Bizonyos szókhoz mindig tárgyragosan fűzi a főnevet. Pl. mikor ledobja a (játék) kutyáját s kérdezik: ledobtat? *kutát* — feleli. Ha akar valamit, gyakran tárgyraggal mondja: *kutát*, *nutit*, *makkót*.

bigyázzon acitára (Lacikára), *aptyánok páj uffa*. Néha helytelenül használja a ragot: *ít vót lacikáo* (= Lacikánál). Ekkor kezdi a birtokviszonyt is kifejezni, azonban a birtok nevét személyrag nélkül egyszerűen a birtokost jelentő szó után teszi: *aptya szobábo*; vagy pedig az *-é* képzőt teszi a birtokos nevéhez: *ez az aptyáé kalá*; *ez a acié kalá*. — Simonyi K. a 16. hónap végén kezdett névragokat használni: *tüz kálába* (kályhában); (mit csinál a dada?) *ágyat*; (hogy hívnak engem? kérdezte apja) *papát*. A 17. hónap közepe táján: *hátára*, *Rózára*, *képeket*, *puszit lónak*, *mos szappannal*. Simonyi A. 1;3 korban: *meni mamáo*(hoz); *kosziba*, *szobába*, *mamáné*, *Nanusáé*. 1;4 korban: *kalapom*, *cicusám* (cicuskám), *Pijosám* (Piroskám). Jablonkay fia a 15—16. hónapban használt birtokragot: *babáé tej*, *babáé abba* (labda), és a 19. hónapban kezdte a tárgyrag alkalmazását: *bojdat* (könyvet). Donner nem figyelte meg a ragok feltünedezését, csupán egy csomó szót és mondatot közöl „egy beszélni kezdő gyermek beszédéből” a 28—30. hónapokból. Ebből azonban nem tudjuk meg, hogy ez a gyermek csakugyan a 28. hónapban használt-e értelmes szót először. A 28. és 29. hónapból valók a következők: *uizet* (vizet), *atjá tutojt* (adjál cukrot), *mét edet* (még egyet), *apájé*. A 30. hónapban ezeket jegyzi föl: *namamajsz*, *namamáti* (= nagymamához); *apának uvani* (olvasni való apának), *apa bobájába* (szobájában), *ziza szajobba* (cica a sarokban), *tutát*, *munát medütüt a vijáva* (kutyát, mumust megütjük a villával). Más (-nál, -ra, -tól, -on stb.) raggal ellátott alakok nem fordulnak elő Donner feljegyzésében.*

É. beszédében másfél éves kor előtt közvetlenül (1;5) egyszerre több rágos alak bukkan föl.

1; 5 (3). Anyjához akart menni: *mamász* (mamához) — mondta. 1; 5 (16). Karra vettem s kérdeztem tőle: hova menjünk? S ő: *mamamász* (nagymamához). A hónap végén már gyakran használja a *-hez* ragot (*pipihez*, *nénihez*).

1; 5 (4). Fényképen anyja hajára mutatott s: *mama haja*. 1; 5 (9). *Haja* (e-hez közel álló a-val) *Ébi* (É. haja, feje) — mondta, mikor haját fogta. 1; 5 (16). Kis poharát mutatta s: *Ébi* (É.-é). 1; 5 (23). *Babájé* — mondta.

1; 5 (5). *Pipik* — mondta, pedig nem volt előtte baromfi se képen, se valóságban. 1; 5 (8). Mikor reggel fölébredt, elkezdte: *pipik... titik... babák...* Ebben az időben többször hallja a

* Bakonyi H. szerint Viktor G. megfigyeltje 1;1 korban használ rágos alakokat és pedig a következő rendben: *-t*, *-hoz*, *-é*. Ezekre példaként fölhozza: *ata kó* = kérem kavicsot; *adá mamá* = vigyék oda mamához; *cucu* = cukrot. Ezeket azonban nem lehet rágos alakoknak nevezni, mert különben nem tudjuk elválasztani a ragozás korszakát attól az időtől, mikor a szavak még ragtalanok. (Bakonyi Hugó, A nyelvtani formák fejlődése a gyermeknyelvben. A Gyermekek XIV. és XV. évf. 1920—1921.).

többszámot, főképpen az említett szavakban. Tehát még nincs szó a többszám tudatos alkalmazásáról, hanem csupán a *-k* végzet gyakorlásáról. Ebbe az időbe esik a *k* hang gyakorlása a szavaknak nemcsak végén, hanem elején és közepén is (*Ébike, pipike*). A többszám tudatos használata, miként látni fogjuk, két hónappal később jelentkezik.

1; 5 (21). *Ó ebiba* (óra zsebében). 1; 5 (26). *Tátábo* (= sétálni menni. Az alak nem spontán alkotás, hanem közvetett utánzás). 1; 5 (27). *Évikét tátábo* (= sétálni vigyék).

1; 5 (26). Anyja egy doboz gyujtót adott neki s mikor É. elvette: *papának* (papának viszem, papáé. Tudja, hogy főként apja szokta használni). N. pár zöld gallyat tört É.-nek, ki mindjárt azt mondta: *papanyek* (papának) s vitte apjának. Mikor apja szolt neki: jöjjön, É., papához, É. azt felelte: *papanyek* s ment apjához. Virágot szakított s vitte apjának: *papahez* (papához, papának). 1; 5 (29). Kézelt hozott s: *papának* szóval nyújtotta át apjának. 1; 6. *Hasza* (haza) *mamának* (menjünk haza mamához). *Bászinek* s zöld ágat vitt egy férfinak.

1;6. Apja cipőjét megfogva: *szipó, papának* (papa cipője). Utána elkezdte mondani: *mamának, papának, pipinek*. Tehát a *-nak, -nek* ragot gyakorolta. A rétről haza akart menni s ezt így fejezte ki: *hasza* (haza) *mamának*.

Az utóbbi példák mutatják, hogy a ragok magánhangzói még nem illeszkednek s rávilágítanak arra, hogy milyen közel állanak egymáshoz a gyermek tudatában a birtokost jelző *-é*, továbbá a *-hoz* és a *-nak* jelentése. Mindezek valaminek valakihez való közelállását fejezik ki differenciátlanul. A gyermek még nem érzi a köztük levő finomabb különbséget s azért cseréli föl őket eleinte olyan könnyen.

A többi ragok is csakhamar feltűnnek É. beszédében. 1;7 (5). Anyja kérdezte tőle, hogy hol volt s ő: *babáná(l)*. — *Itt malagyon* (maradjon) *tiszta papilosznál* (papiroson). 1;8 (10). *Pipikná(hez)*.

1; 7 (16). *Apa fejéje* (fejére) — mondta, mikor papirost tett apja fejére.

1; 7 (23). *Mama ement* (elment) *Évikéve(l)*. — *Nem fél hantó(l)* (= kutyától).

Kicsit részletesebben foglalkozunk a *t ö b b e s z á m* használatával s általában a többség felfogásával.

Stern szerint a többszám föllépését megelőzi a többesfogalmak alkotása, amelyek mintegy előkészítik a fajfogalmak kialakulását. A többesfogalmak az egyfajta példányok konkrét többségét tartalmazzák. A gyermek már tudja, hogy „ló” nem csak egy van, hanem sok példányban fordul elő, de szava azért mindig csak arra a lóra vonatkozik, melyet szemlélete, emlékezete, vagy várakozása nyújt neki. Az új példányokat már a korábban észre-vett többi ló mellé sorozta ugyan, de még nem rendeli alá az

összest a ló általános fogalmának. Utóbbi csak a 4. évben következik be. Hilda leánya 1;7 kortól kezdve a papa szóval, melyet eddig minden férfire alkalmazott, csak apját jelöli s az idegen férfiakat *onke* (bácsi) néven nevezi. Ugyanebben a korban Günther fia a példányok egyfajúságát fedezi fel. Az ajtókra és a székekre mutat sorban, miközben kérdi: (mi) ez? — még azután is, hogy az első kérdésre feleletet kapott. Az első példában az egyes és többesfogalmak lassú szétválásának kezdetét láthatjuk, a másodikban Günther többesfogalmat próbált alkotni, mielőtt a megfelelő szó (a többes számú alak) meg lett volna szótárában. A többesfogalmak eleinte tisztán nyelvi szempontból még nem vezetnek új szóalakokra, vagy osztályokra, hanem csak előkészítik a határozatlan névelő, a többesszámú alakok és a primitív számolás hamar bekövetkező föllépését.*

Nézzük az első t ö b b e s alakokat É. beszédében.

1;7 (7). Őlben volt, közel az ablakhoz s egyszer: *miszinánok* (mit csinálnak) *babák?* (=nézzük meg az ablakon át, hogy mit csinálnak az utcán a gyerekek). 1; 7 (25). *Medet libákhosz.* 1; 8. Két katonát látott menni: *tatonák bászik tatonák* (katonák bácsik). 1; 8 (2). Két gyermek ment el előtte s mikor egy utcába befordultak: *babák émenek* (elmennek) *hadza* (haza). Mikor az óvoda máskor gyermekektől nyüzsgő, most azonban üres udvara mellett ment el: *babák nincenek.* 1;8 (5). *Hó (hol) vannak taszák* (kacsák)? *Pipik miszinájtok* (mit csináltak)? *Babák hó vannak?* 1; 8 (10). *Hó vannak nénik? Esznek taszák* (a kacsák). 1; 9 (20). Egy lány ment el előttünk anyjával. *Lány miszinánok* (mit csinálnak)? kérdezte É. s utána magát kijavítva többször: *Lány mi szináj?*

É. körülbelül ugyanabban az időben kezd többes alakokat használni, mikor Günther kérdéseihez hasonló kérdéseket tesz fel, de nem annyira azért, hogy többesfogalmat alkosson, mint inkább azért, mert kedve telik a kérdezésben. Mosolygó arccal várja az előre ismert feleletet. Gyakran azért kérdez, mert többször akarja hallani a szót, melynek hangzásában gyönyörködik. Kérdezésében tehát ekkor más érdeklődés vezet, mint amelyre Stern gondol.

É. mi ez? kérdései 1; 6 (7) után tűnnek fel, eleinte nagyon szórványosan, mintegy a mi hasonló kérdésünk közvetett utánzása-képpen. 1;6 (19). Kétkoronás bankjegyen az egyik női fejre mutatott: *mi esz* (ez)? Én: .néni. Ő másik fejre mutatott és ismét: *mi esz?* Ezután is többször: *mi esz?* — de egyáltalában nem várt feleletet. 1;6 (26). Virágokra mutatott sorban: *it isz* (is) *hápisz* (így nevezi a virágot, mert eleinte hapci-t mondtunk tüszentve, mikor a virágot szagolni nyújtotta), *it isz hápisz* — mondta többször. 1; 6 (28). Apja mellényén az egyik gombrára: *tomb.* Majd a másikkra: *asz* (az) *isz* (is) *tomb.* (Ha egyféle tárgyakat

* Kindersprache 179. s k. 1.

mutat s kérdezi: mi ez? — gyakran hallja: az is... ez is...). 1; 7 (8). Anyja egyik, majd másik szemére mutatott és: *szeme*. *Ez isz szeme*. 1; 7 (28). Alig győzünk meg-megújuló mi az? kérdésére felelni. Azokra a tárgyakra vonatkozóan is kérdez, amelyeknek nevét már régóta jól ismeri. 1; 8 (1). A (Mindentudó) képeskönyvben a sapkák és kalapok képeinél: *ez isz szapa* (sapka), *ez isz, ez isz szapa*. 1; 8 (8). Szereti a test részeit felsorolni. Apja bajuszára mutatott s kérdezte: *mi asz* (az)? Még azután is kérdezte 5—6-szor egymásután, miután már feleletet kapott. A szó, melyet eddig nem ismert, a hangzásával ragadhatta meg érdeklődését. Betűkre mutatott a könyvben s többször: *mi esz?* Én mindannyiszor: *betű*. Aztán ő: *it* (itt) *isz betű, it isz betű, ez isz betű*. 1; 8 (14). Tintás ujjára mutattam s kérdeztem: „Milyen az ujjad?” Ő: *tinta*. Én: *tintás*. Aztán sorban mutatott ujjaira: *ez isz tintász, ez isz tintász* és így tovább. 1; 8 (19). Sáros ujjaira azt mondta: *bibisz* (sebes). Én: *sáros*. Erre ő az egyes ujjaira: *ez isz szájosz, igen, ez isz szájosz* — és így tovább. Ez a felsorolás jellemző rá. 1; 9 (2). Virágcsokor volt nála s benne pár virágra: *ot* (ott) *isz ijág* (virág), *ot isz ijág* stb.

A tárgyak többségének felfogását mutatják a többesszám használatán kívül a: még, másik, kettő, mennyi, mind, több, sok szavak, amelyek tartalmasan már két éves korig is szerepelhetnek a gyermek beszédében.

É. 1; 6 (13). *Mékh* (még) *pitatát* (még kérek piskótát) — mondta kétszer is. 1; 7 (4). *Apa szet* (szedjen virágot) *mékh* (még). A „másik” szó 1; 7 korban bukkan föl beszédében. 1; 8 (16). Epret vettem le neki. Ő: *mászikat isz* — mondta, miután az elsőt megette s mutatott egy másik szemre. 1; 7 (25). *Kető* (kettő) *van duju* (guruló, guriga) — mondta a kezében levő két órsóra. 1; 8 (14). *Maaszok* (malacok) *mind szajadnak* (szaladnak) — mondta, mikor malaccsorda szaladt végig az utcán. 1; 8 (24). Kártyákat szedett föl a földről s mikor az utolsót is fölvette: *több ninsz* (nincs). 1; 8 (5). Egy csomó vörös hangyára: *sok bogáj*. *Meni* (mennyi) *bogáj!* 1; 8 (25). *Mennyi ijág* (virág)! *Menyi ijág!* — virágokra. 1; 8 (29). Egy csapat fecskét látott repülni: *meni* (mennyi) *madáj!* 1; 9 (4). *Mennyi tittasza* (kis kacsa) *van itten!* 1; 11 (26). *Mennyi sok virág!* Színeyei Merse: Erdő széle c. képe-re. 1; 9 (6). Ledőltek fölállított dominókövei s ő bosszúsan: *ejeszett* (elesett, eldől) *mindek* (mind). 1; 9 (12). Anyjával a fénylő holdat nézte, melyet lámpának mondott. Anyja: „Nem lámpa, hold.” Ő: *mászik* (másik) *hold ho* (hol) *van?* Anyja: „Másik nincs”. Ő: *et* (egy) *van*. (Az egy szót hasonló alkalommal már hallotta, úgy hogy ebben az esetben csak közvetett utánzásról van szó). 1; 9 (21). *Jön egy fio*. (Az első határozatlan névelő). A M.-térre akart menni, ahol sok gyermeket szokott látni. *Apa, fölmenni gyere* (ne menj föl, gyere le a térre). *Egy fiúhoz, kettő*

fiúhoz.¹⁰ Kettővel jelöl É. sokáig két, vagy ennél nem sokkal több (3—5) tárgyat.

Simonyi K. a többesszámot a 16. hó végén kezdte alkalmazni: *libák, galambok, kúcsok* (kulcsok), *lókak* (lovak). Jablonkay 2; 0 korban megvizsgálja fia szókincsét a Faragó-féle Mindentudó képeskönyv segítségével. Fia a képeskönyvben levő képekre többek között a következőket mondta: A pénzekre: *sok labda*, két gyermekre: *babák*, sapkára: *sapkák*, a virágokra: *sok virág*, a halakra: *kettő hal*, a baromfiakra: *pipik*, a különböző nemzetiségeket ábrázoló emberalakokra: *sok ábbá* (bácsi), a szobrokra: *abbák* (bácsik). A többes alakokat tehát már tudatosan használta. Sem Balassa, sem Endrei nem szól a többes szám használatáról. Balassa fiának 1; 11 korból följegyzett mondatai közt csak egy van, melyben többesszám szerepel: *tisasszonyok útek* (ültek) *diványon*. 1; 8 korban már megjelöli a kettőt. Mikor két narancsot kapott: *tettő ban* (van). Endrei 22 hónapos lánya azt mondja: *láttam a csillagokat — kettőt*.

A gyermek bizonyára azért veszi észre olyan korán a tárgyak többségét, mert igen gyakran találkozik az egyfajta tárgyak nagyobb számával és aránylag ritkán magukban álló dolgokkal.

Bár már másfél éves korban gyakran fordulhatnak elő ragos alakok a beszédben, mindazonáltal csak későn sajátítja el a gyermek a ragok helyes használatát. Kardos A. (Rózi nevű) lánya két éves koráig gyakran fölcseréli a honnan és hova kérdésre felelő helyragokat: Apó hadd ülök *öledbül!* Megállj, megmondalak *nattatától* (nagyapának).¹¹ Simonyi K. 3 éves korában: Szomjas vagyok *borral* (borra). 3½ éves korában: Éhes vagyok *kávával* (kávéra). 4 éves korában: Mit gondol *erre* (erről, mit szól ehhez) a *szépre*. *Én szépre* (széppé) *teszlek*. É.: 2; 2 (20). *Nézd, A., tüsszentettem a könyvről* (könyre). 2; 4 (1). *Mesélj én csirkémre* (csirkémről). A 4. évben így beszél: *bohócvál, kötésemmel, kisasszonval* s kérdezi: *mért ebbe* (ebből) *a könyvbe olvasol?* De még az ötödik évben is *templomt, hétet* mond templomot és hetet helyett, — hogy csak a legfeltűnőbb eseteket említsük.

Főnevek mellett igéket találunk nagy számmal a gyermek beszédében. Ezek is kezdetben csonkán fordulnak elő, majd egyes szám 3. személyben és főnévi igenév alakban lépnek föl. Az egyes szám harmadik személyű alakok azért oly koraiak és gyakoriak a beszédben, mert a gyermek ezeket hallja a legtöbbit környezetétől. A szülők (és példájukra az idősebb testvérek is) rendszeren harmadik személyben beszélnek, a beszélni kezdő gyermekhez

¹⁰ Igen korán jelenik meg az egy és a kettő Diencs G. beszédében. 1;3. Egy asszony ment az utcán: *Néni ed* (egy) — mondta G. Később két férfi jött vele szembe s: *bátyi* (bácsi) *kettő*.

¹¹ Kardos Albert, Adatok a gyermeknyelvhez. Magyar Nyelvőr, XXXV. évfolyam, 1906. 324. l.

magukról is. Nem azt mondják: neked adom, hanem: mama (papa) Palikának adja. Természetes, hogy ilyen hatás következtében a gyermek magáról is harmadik személyben beszél.

Balassa 24. hónapban levő fia magáról mindig 3. személyben szól. Csak egyszer használt első személyű igealakot, de ugyanekkor saját nevét is megemlítette. *Ozom* (hözom) *acita* (Lacika) *óbábát*. Két éves korában kezdi elhagyni nevét s ehelyett az ige ragjával jelölni az első személyt. Kezdetben e rag mindig *-k* volt. Mikor mondják neki: ne mászkálj! — így felel: *nem mászkálok*. Csakhamar az *-m* ragot is használja tárgyias alakban: *nem tudom*. Arra, hogy: ne bánts! — azt feleli: *nem bántom*. Simonyi K. a 17. hó felé kezdte használni az első személyű igealakokat: (ki-mulattad magadat?) *mulattam*; *tudom*, *eszek* stb., de a második személyű kérdést még rendszeren változatlanul ismételte: *tudod*, *akarsz* stb.

Endrei 16 hónapos lányának első teljes alakú igéi főnévi igenevek.

É. beszédében a főnévi igenév 1; 6 korban az első személyű alakok használatának kezdetén jelentkezik. 1; 6 (6). *Neti* (neki) *ani* (adni) — mondta a pulykát etetve. 1; 6 (12) *Pápábo* (sétálni) *menni*. 1; 7. Az udvaron nyúl szaladgált. Mikor megállt: *nyiszi neön* (nyuszi nem jön, nem megy), *teszé öni* (tessék jönni) *nyiszi*. 1; 7 (21). Kiitta a tejet a pohárból s tartotta poharát anyjának, hogy töltsön bele: *mama tejet töteni!*

Az első személy 1;6 (5) korban bukkan föl É. beszédében. A csukott zsebkésre: *tinyito* (kinyitom = nyisd ki). Mikor 1; 6 (6) az ablakot akarja kinyittatni, *tinyitni*, *dedenyom*, *tinyit*. *titítom*, *kinyüt*, *titinyom*, *titintom*. Szóval az összes eddig használt alakokat alkalmazza, csak hogy tudtul adja, hogy mit is akar. Az első személyű alakot eddig tévesen használja. 1; 6 (22). *Téjet* (kérek) *papikát*. Csak a következő hónapban 1; 7 (9) teszi azt a benyomást, hogy kezdi tudatosan használni az első személyt. Az asztalról többször elvette a szalvétát s mindannyiszor: *eveszem* (elveszem). 1; 8 (20). *Eviszt* (vizet) *kéjek*. *Évike kéj eviszt* — mondta egymás után. 1; 8 (25) *Medet* (megyek) *libákhosz*. 1;8 (27). *Nem téjek* (kérek). 1;10 (11) korban már feltűnően gyakran beszél első személyben.

A második személyt nem tudatosan és helytelenül 1;5 (1) korban használja. *Dössz* (jössz = végy karra) mondja és kitarja két karját, hogy fölvegyük. Tőlünk hallja hasonló helyzetben: *jössz?* 1; 5 (28). Idegen hangra akart figyelmeztetni: *hadasz!* (hallgass) — mondta s mutató ujját föltartotta, ahogy tőlünk látja ugyanilyen alkalommal. 1; 6. *E mész* (le mész = lemegyek). 1; 6 (13). *Nesze tasza* (kacsa) *edél* (egyél). 1; 7 (25). Elgurította a labdáját s magának: *tejeszd* (keresd) *meg*. Tehát közvetett utánzasképpen második személyt használt első helyett. 1; 7 (29). *Meny* (menj = megyek) *mamához*. Sokszor hallja: menj mamához.

Többszámú igék 1;6 korban kezdenek szerepelni beszédében. *Baba emenek* (elmennek), 1; 6 (17), Ülő gyermekekre: *űnek*, 1; 6 (25). Pulykákat etettünk. Mikor a pulykák elmentek: *nem* (esznek már) *emenfek*. Ekkor mond többes első személyű alakot is először. *Menűnk* (menjünk) *bill* (a pulyka hangjának utánzása)-*hősz* (= a pulykához), 1; 7 (23). *Betedűk* (beteszem) *ajtót*. *Megmæsszűk* (nézzük meg) *mamamát* (nagyamamát), 1; 7 (26). *Letedűk* (letegyük = leteszem) s letette a retikült.

Az egyes számú alakokon kívül a többes első és harmadik személyt hallja a gyermek legtöbbször környezetében s azért ezek az alakok hamar megjelennek beszédében. Igen ritkán élnek a felnőttek a többes második személy alakjával, azért ez igen későn lép föl a gyermek beszédében is.

Balassa egy ilyen alakot sem közöl. Endrei 29 hónapos lányának beszédéből jegyzi fel a következőt: *Titek hová mentek?*

É. a második évben (1;8 korban) csak egyszer mond többes második személyű alakot harmadik személyű jelentéssel: *pipik miszinájtok* (mit csináltok = mit csináltak; esetleg: mit csinálnak)? — kérdezte egy lánytól. A harmadik év első felében is csak két ízben merült föl beszédében többes második személy. 2; 1 (18). *Mér(t) nem esztek húst?* (Ebédkor szokta hallani). 2;4 (6). A játék-hattyújára mutatott és szüleinek bizonytalanul: *nézzétek*. 2; 4 (24). Szülei nézték, amint az út szélén ment. Egyszer hátra fordult s mikor észrevette, hogy figyelik: *ne nézz engem! Sétáljatok*.

Sokáig tart, míg a gyermek megtanulja a főneveknek és az igéknek számban és személyben való egyeztetését. É. már 1; 8 korban elég simán egyeztet, de azért még 2; 7 (2) korban is így kérdez: *hol van a halacsákák?* S később is előfordul, bár ritkán, hogy többesszámú főnévhez egyszámú igét mond.

Az igék kezdetben majdnem kizárólag jelenidejű történésre vonatkoznak. Stern szerint abban a korszakban, amelyben a szavak még ragtalanul állanak egymás mellett (in der flexionslosen Epoche), a múlt még nem nyer kifejezést. Azonban É. 1; 0 (25) korban, mikor anyja nem volt otthon, kérdés nélkül ezt mondta: *mama tá* (mama elment, nincs itthon).

A ragozott igealakok legelőször főképpen jelenidejűek, de mellettük, sőt őket megelőzve múltidejű alakok is feltűnhetnek.

É. 1; 4 (21) korban, mikor a baromfiak felé közeledtünk vele. *nézi* (É. megnézi a pipiket). 1; 4 (23). Az asztalfiókban volt az a fakanál, melyet botként használt. A fiók felé mutatott és: *lele* (gyere) *bot*, — így jelezte, hogy adják neki. Kutyát látott enni s: *eszi*. 1; 5 (17) korban már múltidejű alak merül föl beszédében. *Ement* (az első „e” nyílt és hosszú), *edent*, *edet* szókat mond há azt akarja kifejezni, hogy: elment. Egy látogatónkon rókafejú boa volt. É. félt a boától és sirt, hiába simogattuk a boát, hogy ne féljen tőle. Mikor vendégünk elment: *ement hau* (elment a

kutya). S ezután is még többször mondta magának: *hau ement, ement*. A félelmes boa nagyon foglalkoztatta. 1; 5 (18). Anyja nem volt otthon s mikor kérdezték: hol van mama? ő: *ement mama*.

Balassa fia először (1; 6) a mult időt fejezte ki megfelelő raggal: *ébitte* (elvitte) *ément* (elment). Jablonkay följegyzéseiben hasonlóképen mult idejű teljes igealakot találunk először. Fia a 19. hónapban szól először mult időben: *gágá ement* (liba elment).

Lindner fia 1; 10 korban, Stern Hilda 2; 0 korban, Günther pedig csak 2; 3 után mondott multidejű igéket.¹² A németben tehát nehezebb ezeknek az elsajátítása, mint a magyarban.

Jelenidejű alakkal fejezi ki a gyermek a jövőt is, miként gyakran a felnőttek is s azért természetes, hogy a jövő idő jellegzetes alakja csak későn jelentkezik, a beszéd fejlődésében. Stern szerint az 1907-ig terjedő irodalomban egyetlenegy nyelvtani futurumot sem jegyeztek föl a 3. év végéig. Lánya (Hilda) 3; 2 korában már használ jövőidejű alakot.¹³ Se Balassa, se Endrei nem szól a jövő idő szerepéről. Jablonkay azt mondja két éves fiáról, hogy megkülönbözteti a jelen, mult és jövő időt, de egy példát sem közöl utóbbi használatára vonatkozóan.

É, beszédében aránylag korán, már a második év második felében fordulnak elő jövőidejű alakok. Az első azonban inkább csak közvetett utánzásai a szülők gyakori mondásainak, mint spontán alkotások. 1; 8 (5). *Pipi fog enni* 1; 8 (10). Vitte az ételt a csirkéknek s: *pipikék foknak* (fognak) *enni*. 1; 9 (5) korban a *majd* szót használja. 1; 9 (17). *É. fog ongolázni* (zongorázni). 1; 10 (23). *Kályha fog melegíteni*. 1; 11. *Alszani fogok*. A jövő időt 2; 2—2; 3 korban már gyakran és helyesen használja*

Egy darabig az idők használatában is bizonytalanságot tapasztalunk. É. 1; 9 (4) korban jelent mond mult helyett. *Apa veje* (verje) *meg* (= A. megverte). Ugyanekkor egyszer mult időt használ jelen, illetve jövő helyett. *É. még evett* (eszik, még fog, akar enni). 1; 9 (11). Mult idővel fejezi ki a jövőt. *It(t) aludtáj* (aludtál) mondta: itt fogok aludni helyett.

Az ige módok közül a jelentős és a főszólító jelentkezik legelőször a beszédben. A felnőtteknek a gyermekekhez intézett beszédében is e két mód a túlnyomó. Egy ideig összekeveri a gyermek a kettőt s jelentő módban használ felszólítást és felszólító móddal él jelentő mód helyett.

¹² Kindersprache 223. l.

¹³ U. o. 224. l. — * Téved tehát Nagy László, midőn azt mondja, hogy a jövőidő eleinte mint feltételes mód jut kifejezésre, s hogy a jövő összetett konvencionális formáját a gyermek úgyszólván csak az iskolában, 7—8 éves korban tanulja meg. Nem jelzi, hogy ez utóbbi állítását mire alapítja. (Tételek a gyermek nyelvének fejlődéséről. A Gyermek VII. és VIII. évf. 1913—1914.).

É. 1; 6 (12) korban gyermekeket akar nézni ablakból s ezt így fejezi ki: *nézi baba* (nézzünk babákat). Mikor apja az ablakhoz viszi: *tinyitom eszt, tinyitom, papa tinyitom* (p. nyisd ki az ablakot). 1; 8 (13). *Szimodassza* (simogassa) É. *Bujit* (simogatja Bulit, a kutyát). A második év utolsó negyedében általában már helyesen alkalmazza a jelentő és a felszólító módot, de azért még előfordul, hogy jelentő módban mondja az ígét felszólító mód helyett. 1; 11 (13). *Megyünk* (menjünk) *ketten pulykához*.

A föltételes mód késői jelenség a gyermek beszédében. Részint azért, mert a felnőttek is szórványosan használják, részint azért, mert a pusztán potenciális jelentés, mint Stern mondja, egyáltalán nem felel meg a korai érdeklődésnek. A gyermek ugyanis kezdetben teljesen realiztikusan gondolkozik, a lehetőséget valóságnak tartja, a látszatot és a valót nem választja el egymástól. Bár látszólagos föltételes formákat már 2; 0 körül följegyezték a gyermek beszédéből, valódiakat alig említ az irodalom. Csak Tögel hallott 2; 5 korban gyermekétől feltételes mondatot (*ich dachte, es wäre finster*). Stern Hilda 3; 8 korban, Günther pedig 4; 1 korban használ föltételes módot.¹⁵

Endrej lánya 24 hónapos korában: *Volna megharapna* (= ha a kutya nem képen volna, megharapna). 2; 4. *Volna elmentél, Ferike, volna becsuktam*. (Ha elmentél volna, Ferike, nem csaptam volna be az ajtóval az ujjadat). Balassa hároméves fiáról említi, hogy a föltételes mód jelenét így alkotta: *annak vóna*, ehelyett: *adnának*. Különben a feltételes mód föllépéséről 5 sem szól. Simonyi a „volna” használatára vonatkozóan hoz fel több példát gyermekei beszédéből, de a fejlődés későbbi időszakából. A. lánya 3 éves korában: *Nőtt a szája vóna és leszakadt a feje vóna*. (A volna szócskát elválasztja igéjétől). *Egyet se kapna vóna*. K. fia ugyancsak 3 éves korában: (Hogyha náthás vónék) *akkor így beszélek vóna. Hozza ide a kutyust, a papa szeret vele vóna játszani. Egy gyufa köllene vóna meggyújtani*. 4 éves korában: *Beeresztene vóna az Elláhó?* 5 éves korában: *Inkább te üné vóna a vonatba*. (Tehát a szót a föltételes módban folyó cselekvésű alak képzésére is használták). K. 4 éves korában: *én akarnák*. 8 éves korában: *én jól be tudném takarni*.

É. 1; 10 (9) korban kérdezi apjától: *szeledné* (szeretnél) *ongoláz* (zongorázni)? *Szeledné ongola?* Pár héttel azelőtt többször kérdezték tőle: szeretnél zongorázni? s ő most ugyanevvel a kérdéssel él. Ez a föltételes módu íge tehát nem spontánul létrehozott alak, hanem közvetett utánzás terméke. Elszigetelten is áll, amennyiben ezután sokáig egyáltalán nem merül föl É. beszédében föltételes mód. 2; 0 (25). Keres valamit s mikor nem találja: *nincs itt*. Majd más irányba megy s: *talán itt lesz*). 2; 2 korban mondja a következő feltételes mondatot. *Nem szeretem* (szeret-

¹⁵ Kindersprache 222. l.

ném ha) *cserepes lenne keze Évikének*. Mikor kérdeztem, hogy mit mondott (csak azért, hogy újra él-e föltételes móddal), ő ugyanúgy ismételte mondatát s mutatta tenyerét. (Ekkoriban tűnnek föl beszédében a *ha*-val kezdődő mondatok is). 2; 3 (14). Egymásután négyszer mondta magának: *szeretnék játszani*. 2; 3 (15). *Szeretnék játszani Zs. könyvével* 2; 4 (19). *M.-t enni látta*, mire neki is eszébe jutott, hogy éhes. *Apuka, tessék fölállítani (az asztalhoz) nekem — ezt a széket — nagyon éhes vagyok — szeretnék enni*. 2; 5 (1). *Akarnék egy kis vizet*. 2; 5 (8). Azt mondta fél, hogy kiömlik a tej. Apja: „Idd meg, akkor nem ömlik ki.” Ő: *Nem; beteg volna (beteg lennék tőle)*. 2; 5 (17). *Ém szeretnék egy rózsát venni a . . a réten* — mondta magának. 2; 5 (21). Kinyitotta a könyvszekrényt és: *szeretnék egy kis könyvöt*. 2; 5 (22). Borostyán ágakat nézett. *Ilyen kicsi lenne, ha fehér lenne*. Egy idő múlva: *Ilyen fekete volna, ha piros lenne, ha fekete volna a díván* — mondta kevés értelemmel; úgy látszik, főként a volna szó kedvéért. *Kérek ceruzát, irni akarnék*. 2; 5 (28). Te kis malac! — mondták neki. Ő: Nem vagyok malac. *Hogyne volnék malac*. — *Asz (azt) mondja labda: labdázz velem Évike, hadd szeretném látni*. 2; 6 (20). *Szeretnék aludni* — mondta mikor be ment az ágyába. Mikor pedig le akarták fektetni: *nem szeretnék*. 2; 6 (29). *Volna szedj. Szedj volna!* (= szedj hát virágot!) 2; 7 (9). *Nem hoztak cseresnyét. Jó(1) esett volna*. 2; 8 (23). *Nekem is kellene venni (karikát)* — mondta mikor karikát látott a gyermeknek. — 2; 8 (27). Hol van G. néni? Én: Boltba ment Ő: *Szeretnék (szeretném) látni*. 2; 9 (1). *Akkor tudok (tudnék) lemenni a vonatról (a vonat lépcsőjén), ha nagy lány volna (volnék)*. 2; 9 (16). *Szeretnék ilyenét venni. Ezt (a gyöngysort) szeretném a nyakamba venni*. 2; 10 (18). *Szeretnék ilyen almát vinni hozzánk, amilyen volna a miénk* — s mutatott egy almával tele fára. 2; 11 (8). A kanális vasrácsára esett. Megijedt. „Elesettem a kanálvízen” — mondta. Én: Nem baj. Ő: *Vóna leesettem a kanálvízbe (= mi lett volna, ha beesem a kanálisba)?* 2; 11 (28). *Ezt (a szöveget) kellene volna beletenni*.

Ezeket a föltételes igéket használta É. hároméves koráig. A példákból élénk tárul: milyen nagy küzdelmet vív a gyermek, hogy a föltételes mód helyes használatát magáévá tegye. A küzdelem hároméves koron túl is tart. Sok gyermek még négyéves korában sem uralkodik a föltételes mondatokon, sőt még később se tud mindig bonyolultabb föltételes mondatokat alkotni. A közölt példákból kitűnik az is, hogy a gyermek valamely nehezebb formát csak avval a szóval kapcsolatban tud alkalmazni, mellyel a formát környezetétől átvette, mert spontán átvitelre, vagy alkotásra sokáig nem képes. Ilyen szó É. beszédében a szeretnék szó. Milyen sok szót lát el eleinte is egészen rövid idő alatt a könnyen kezelhető tárgyaggal s milyen keveset tud ellátni aránylag hosszú idő alatt a föltételes mód jegyével!

Melléknevek eleinte igen kis számban fordulnak elő, de azért már az első szavak között is szerepelhetnek.

Stern úgy látja, hogy a gyermeknek két stádiumot is maga mögött kell hagynia a beszéd fejlődésében, míg odaér, hogy a dolgok milyenségét is ki tudja fejezni. Whipple¹ szerint lehet, hogy a használt melléknevek száma a gyermek fejlődési fokát mutatja. A melléknevek használata ugyanis bizonyos érettséget kíván: a tulajdonságok megkülönböztetését és elvonását a dolgoktól. Míg a szótárban 20%-ot tesznek ki a melléknevek, addig a hétéves gyermek beszédében csak 9%-ban fordulnak elő.²

A főljegyzett adatok alapján nincs okunk kétségbe vonni, hogy a gyermek már az első értelmes szavak használatának idején is képes a dolgok bizonyos feltűnő tulajdonságaira rámutatni és megtörténhetik, hogy első egyszavú mondatai között egyik-másikban csak a milyenséget jelző szó lépi át a beszéd küszöbét. Romanes említ egy beszélni kezdő kislányt, kinek szókincse körülbelül 12 szóból állt s ezek közt szerepeltek a szegény (poor) és a piszkos (dirty) szavak, melyeket mindig helyesen használt.³ Endrei 14 hónapos beszélni kezdő lánya 5 főnéven kívül a jó melléknevet is használja.

Stern lánya beszédében csak 1 ; 11 kora után, fia beszédében pedig csak 2 ; 4 korban észlel mellékneveket.⁴

Mikor a gyermek elfordul valamitől, vagy hanggal jelzi, hogy nem kell neki, tulajdonképpen azt is kifejezi differenciátlanul hogy az nem jó, hogy rá nézve kellemetlen. Pl. É. 0 ; 9 (10) korban, mikor nem kell neki a leves, fejét rázza s baba-t mond. A *nem* annyit is jelenthet: nem jó. É. beszédében a milyenség kifejezésének első határozottabb formája 1 ; 1 (2) korban lép föl, midőn a meleget lihegészerűen *tehe, hete* és *heehee* hangkapcsolatokkal jelzi. 1 ; 1 (38) *Ee*-t mond az undor szelidebb kifejezésével, ha valami nem jó, piszkos stb. Szüleitől hallja és látja ezt, valahányszor olyan dologhoz nyúl, vagy olyat tesz, ami egészségére káros lehet, vagy amivel beszennyezheti magát. 1 ; 4 (14). A *tszetsze* (csecse) szót (melyet a család egyik ismerősétől hallott egy alkalommal többször ismételve), mind gyakrabban használja színes, tetsző tárgyakra, tehát a szó annyit is jelent, hogy szép.

Stern szerint a melléknevek első használata klasszikus példa a szavak eredeti affektív jelentésére, mert bennük a gyermek vagy saját állapotát, vagy a tárgyakkal vele szemben való, az ő érzelmi és akaratvilágát érintő viselkedését fejezi ki. Ezért az első melléknevek majdnem mindig értékelések. Nyilvánvalóan értékelő jellegűek a *jó* és *rossz* szavak. Az érzelmi hatását jelöli meg a gyer-

¹ G. M. Whipple: The Vocabulary of a three year old boy with some interpretative comments. [Pedagogical Seminary XVI. 1909]. — ² A. Descoedres id. m. 195. l. — ³ W. Preyer id. m. 277. l. — ⁴ Kindersprache 35. és 95. l.

mek az érzéki minőségeknek is. A forró megjelölés nem objektív megállapítás, hanem annyit jelent, mint „ez nekem forró”. (megfogni, meginni stb.).⁵

Hilda lánya első melléknevei szubjektív természetűek voltak (fáradt, kész), nem a tárgyak tulajdonságait, hanem az ő állapotait fejezték ki. De csakhamar részben vagy egészben tárgyi jelentésű mellékneveket is mondott: jó, szép, finom, hideg, forró, meleg, piszkos, törött.⁶ Fia első melléknevei is részint szubjektív állapottokra utaltak: finom, jó, csunya, éber, fáradt, kedves; részint a tárgyak tulajdonságaira vonatkoztak: forró, meleg, hideg, vizes, száraz, tiszta, fekete, sötét, nagy, kicsi, törött, egész, kemény, fehér.⁷

É. az eddig elsoroltakon kívül időrendben még a következő mellékneveket mondta. 1 ; 4 (4). Ha orrát törlik *ti és tsi* (csunya)-t mond eltanult arckifejezés kíséretében a náthára. A csunya szót még csak így tudja utánozni. 1 ; 6 (16). *Szunya* (csunya) — mondta a fehér párnán levő fekete pontra. 1 ; 4 (5). A babája fején levő foltra: *bibisz*. [Ez természetesen azt is jelentheti, hogy: seb (bibí), fáj neki]. 1 ; 4 (22). A tarka kötényére és a zöld muskátli bokrora: *szép*. Ugyanezt mondja 1 ; 8 (23) korban virágra, 1 ; 11 (3) korban a Mátyástemplomra és 1 ; 11 (5) korban egy plüss kalapra. 1 ; 5 (16). *Piszi* (pici) baba. 1 ; 6 (24). *Piszi pipi*. 1 ; 8 (14). *Tisz* (kis). 1 ; 9 (9). *Jó tisz* mama — mondta hizelgően anyját simogatva. 1 ; 9 (17). *Tis* (kis) ján (lány). 1 ; 10. *Kiszi* (kicsi). — 1 ; 6 (6). *Foó* (forró), *mek*, *meg* (meleg). 1 ; 7 (29). *Szin* (= cin = csengő hangot adó üveg lámpaernyő) *mejeg* (meleg). 1 ; 9 (22). *Kiszit meleg* — a tejre. 1 ; 7 (8). *Ossz* (rossz erkölcsi szempontból) *dádá*. (Közvetett utánzás). 1 ; 10. *Losszat* (rosszat). 1 ; 10 (19). *Lossz* — a kályhára, melyet megvert. 1 ; 7 (24). *Nehész*. Nehéz szótárt hozott. 1 ; 10 (17). *Nehéz* — mondta másfélkilós zacskót véve. 1 ; 7 (8). *Aj de jó!* (közvetített utánzás). 1 ; 7 (24). *Nem jó* — a salátára és kilökte szájából. 1 ; 8 (29). *Jó vót*. 1 ; 9 (17). *Nem jó* — a ráöntött hideg víz. 1 ; 8 (14). *Ideg* (hideg). 1 ; 10 (27). *Hideg* (=nem meleg már) — a tejére. 1 ; 8 (22). *Pijosz* — piros szalagra. *Pilos*-t mondott a zöld, sárga és kék sapkára is, tehát a szó annyit is jelent, mint: színes. 1 ; 8 (29). *Nadj* (nagy) kanál. 1 ; 9 (11). *Nadj* pána (párna) itt van. 1 ; 9 (12). *Nak* (nagy) kő. 1 ; 10 (19). Apjára állt s: *nagy* (magas) *vagyok*. 1 ; 10 (22). *Naj* (nagy) celuza (ceruza), *nagy bot*. 1 ; 9 (19). *Tintász*. A szót később is használta. 1 ; 10 (4). *Kemény* — mondta, mikor nehezen tudott kenyérébe harapni. 1 ; 9 (10). Szappanos kezére: *piszkosz*. 1 ; 10 (29). Körmére: *piszkos*. 1 ; 9 (25). *Szuklosz* (cukros); 1 ; 10 (7). A szemére: *lyukas*. Majd: *vélesz* (véres). 1 ; 10 (24). *Álmosz* (fekvő kutyára). 1 ; 10 (27). *Szomjasz* *vagyok*. *Pirinkó* (pici) virág. 1 ; 11 (9). *Elés*

⁵ Kindersprache 224. s. k. l. — 7 U. o. 98. f. — * II. o. 34. f. 1

(erős = nehéz) egy macskát fölemelve, 1 ; 11 (10). *Alanyos* (aranyos) — hizelgően. 1 ; 11 (5). *Szarvas* — ágas botra. *Jaj, de helyes!* — babafejre. 1 ; 11 (22). *Jaj, de magas torony.* 1 ; 11 (21). *Vizes* 1 ; 11 (29). *Üres.* 1 ; 11 (11). *Kék* — virágra. Véletlenül helyesen. *Fehér.* Először helyesen, de aztán zöldre is; 1 ; 11 (23). *Rongyos* — cipőre. *Fekete?* (sárgásbarna kutyára). 2 ; 0. *Poros.* *Zsiros.* *Sárga* — a sárga paplanra. *Lisztos* — lisztes lapátra.

Ezekon kívül még más, nem helyesen alkalmazott melléknevek is előfordultak É. beszédében két éves koráig. A második év végén föllépő és mind gyakrabban fölhangzó *milyen?* kérdésével a harmadik év elején tetemesen megnöveli melléknevei számát.

Két éves koráig a jó és rossz, a szép és csunya, a kis (pici) és nagy, meleg és hideg, nehéz, továbbá piszkos szavak használatában a legbiztosabb. A példák azt mutatják, hogy É. mellékneveiben a dolgoknak érzelmi és akaratvilágára tett hatását fejezte ki és sokkal kevésbé szubjektív állapotait. A meleg, csunya, szép, kicsi, nagy stb. hamarabb jelentkeztek beszédében, mint az álmos, szomjas stb. szavak.

Stern azt mondja, hogy először a tapintás, hő és izomérzékre vonatkozó tulajdonságok lépnek föl, mert ezek sokkal nagyobb mértékben kapcsolatosak az ember szubjektív állapotával, mint a magasabbrendű érzékek ingerei. Látási tulajdonságok kifejezése nemcsak későbbi, hanem sokkal ritkább is. Közöttük legkorábbiak a nagyság és világosság ellentétei: a nagy és kicsi, világos (fehér) és sötét (fekete) és pedig azért, mert ezeknek van a látási tulajdonságok közt a legerősebb érzelmi hatása. Nagy és kicsi többnyire kapcsolatban van a gyermek, vagy a kívánt tárgy nagyságával (nagy almát!). A sötét kellemetlen érzést, a világosság pedig örömet okoz.⁸

A szókincs tényleges alakulása, persze, nem mindig igazolja Stern e megállapítását (É.-é sem), mert nagyon sok függ a külső körülményektől.

Kétségtelen azonban, hogy a gyermek csak nagyon későn válik képessé a szín helyes megnevezésére. A színnevek föllépését külön e célból végzett gyakorlással siettethetjük (miként Preyer, ki fiával huzamosan színmegnevezési kísérleteket folytatott), rendes körülmények közt azonban csak a harmadik év második felében, vagy még később tudja a gyermek a legfőbb színek nevét találni alkalmazni. Stern gyermekeinek beszédében 2 ; 6 kortól kezdve fordulnak elő spontán, de sokszor helytelen színmegnevezések. Pirosat mondtak kékre és viszont. Günther beszédében csak közvetlenül a 3 éves kor betöltése előtt differenciálódnak a főszínek nevei és többnyire helyesen alkalmaztatnak spontánul is (a szép zöld fák, a szép kék virágok, a szép barna hajak);

⁸ Kindersprache 227. s. k. l.

Hilda még 3 ; 2 korban is fehérnek és feketének mondja a világosat és a sötétet és csak a pirosat tudja egészen bizonyosan helyesen megnevezni, azonban minden színeset pirosnak mond. A piros kötenyét s utána mindjárt a kék színű aktatáblát pirosnak mondta. Mikor aztán a két színt egymás mellé helyezték neki s kérdezték az egyikre mutatva, hogy olyan színű-e, mint a másik, azt felelte: nem, más piros.⁹

Scupin fia 2 ; 3 korában (118. hetében) helyesen nevezi meg a fekete és sárga cipőjét, továbbá „piros ruhácskáját”, azonban eleinte még nem képes más, ugyanilyen színű tárgyakat megfelelő színnevekkel ellátni. A hónap végén már biztosan jelöli meg a sárga és kék virágot. A 124. hetében mondja először kérdés nélkül magától: tej fehér.¹⁰

Balassa följegyzéseiből nem kapunk felvilágosítást a melléknevek föllépésére vonatkozóan. Donner a 28. hónapban levő gyermeke szavai közt idézi az *étesz* (édes), *ép* (szép), *naj* (nagy), *tici* (kicsi) és *pe* (csunya) mellékneveket.¹¹ A 29. hónapban megfigyeltjének 9 mellékneve van. Az elsoroltakon kívül: hosszú, nehéz, forró, piros. A hosszú megfelel a nagynak, de nincs meg az ellentéte, éppen úgy, mint a nehéznek. A forrónak is némileg ellentéte az édes, azt legkevésbé, ezt legjobban szereti. A 30. hónapban a melléknevek száma 21-re emelkedik: Az eddigiekhez járulnak a kedves, aranyos, bitang, fekete, sötét, jó, lyukas, bibis, beteg, villanyos, büdös. A nagy és kicsi megjelöléseket (utóbbi 3 változatban) sokszor használja. Ez az ellentét nagyon kedves a gyermeknek. A kicsi inkább, mint a párja. A kicsi-nagy csoporttal rangban egyenlő, ha felül nem mulja a szép (kedves, aranyos) — pe (csúnya) csoport. Az édes, jó iz ellentétképpen a pe (rossz) szót használja.

Jablonkay megjegyzi, hogy fia a 24. hónapban különbséget tesz kicsi és nagy között. Megmutatja, hogy „három rokontárgy közül melyik a legnagyobb, melyik a legkisebb.” Megmutatja, melyik a kerek, melyik a szegletes, de az utóbbi nem nevezi meg, hanem „nem kerék” névvel jelzi. A színek közül a sárgát és pirosat ismeri és szereti. A sárgát már 21 hónapos korában fölismerte és megnevezte. 2 éves korában 29 mellékneve van. Később látni fogjuk, hogy sem a *legnagyobb*, sem a *legkisebb* szót még nem tudja megfelelően használni a 24. hónapban levő gyermek, csupán csak nagy és kis értelemben.

Endrei nem kíséri figyelemmel gyermekei beszédében a melléknevek szerepét. Lánya (J.) 22 hónapos korában mondja: kérek húst, nem *picikét*. Ez is virág — *szép*. 23 hónapos korában: *főrős*

⁹ U. o. 229. l. — ¹⁰ E. Scupin id. m. I. k. 211.

¹¹ Donner egyszer 28. hónapot mond, máskor ugyanezt az időt 28 hónapos korának nevezi. A tájékozódást megnehezítő pontatlan időjelzés azonban másoknál is előfordul.

ez az edény, továbbá: *szúrós, csipős*. Fia (F.) első szavai közt van a *bo* = bolond szó is. (A közleményből azonban nem lehet megállapítani, hogy milyen szófajként használta).

Viktor Gabriella Matildka nevű megfigyeltje 1; 10 korban a *csicsi* (kicsi, kevés) és a *pipős* (piszkos) melléknemekkel él,

É. a harmadik év első negyedében már sokat kérdezősködik a színek után és színösszehasonlításokat végez. 2; 2. *Ez piros, ez nem piros* — mondta a kezében levő piros és tinta ceruzára. Színérdeklődése különösen a harmadik év végén erős. Három és fél éves korában nem csak a főbb színeket, hanem világossági árnyalataikat (sötét kék, világos kék) is megnevezi. Két és fél éves koráig egyetlen alakot jelző melléknév sem fordul elő beszédében. Nyilván azért, mert környezetétől nem kapott megfelelő táplálékot, de nem is volt rá szüksége.

A melléknemek sokáig csak a l a p f o k b a n jelennek meg a beszédben. A tudatos f o k o z á s az eddigi megfigyelések szerint a harmadik év közepe körül kezd kifejlődni. Stern Hilda kevéssel 2; 6 kora előtt mondja: sokkal *szébb*... (viel *szöner* auf sofa), Günther 2; 5½ korban *sötétebb* (*hunkler* = *dunkler*). Preyer fia 2; 6 körül mondja: *hocher* (magasabb).¹²

Balassa fia hatodik félévéből említi meg, hogy a kicsi melléknév középfoka nála *kicsibb* (*Kicsibbre* csinála), 3 éves korában mondja még *szébbebb* lesz. Simonyi A. 2 éves korában: *kicsibbet*, nem nagyot. Simonyi K.-tól 4 éves korában kérdezik: Elég lesz neked a hús? s ő: Vágjon még hozzá, akkor *elegebb* lesz. Ez még csöppebb mint a másik — mondta A. 4½ éves korban. 5 éves korában *sokabb*-at mond. Endrei F. is 4 éves korában: én *sokabbat* láttam. Endrei J. 3; 2 korában ráteszi tenyerét apjára s így szól: Az enyém *kicsi* az *apukáétól*. Feláll az asztalra s: én *töletek* *hosszú* *vagyok*.

É. 1; 11 (12). Apját fektette s folyton igazította. Egyszer: *jobb* helyen (jobb helyre). Ez este történt. Délután hallotta anyjától: gyerünk jobb helyre. A *jobb* szó tehát itt még csak közvetett utánzás és nem fokozás következtében lép föl. 2; 0 (1). Nad (nagy) teknő, ugye? Nad, az Marika, ugye? *Kisszebb*. *Kisszebb* lóg néz (d) csak — s a falon lógó tábla mutatott. 2; 1 (30). Azt a kisset (kicsit) *kissebbet* kérem. 2; 2 (3). Így *jobb* — s más helyzetbe fordult. 2; 4 (11). Ha *kisszebb* leszek én... 2; 4 (12). Még *jobban* leszaladok (a partról) 2; 4 (19). Majd *nagyobb* lesz É. G., elkísérlek holnap, sétálni megyünk veled, ha É. *nagyobb* lesz, igen? 2; 4 (25). Mikor anyja sárga cipőt készült ráadni: fekete cipőt felveszem, mert az *jobb* nekem, azt nem kell elvinni Zs. bácsihoz (a cipészhez), csak a sárga cipőt. 2; 5 (12). *Felülök jobban* (a dombra, magasabbra). Mikor ugyanolyan magasan ült, mint apja: É. nagyon (= magasan) van, apuka is nagyon van. 2; 5 (28). Apró

¹² Kindersprache 230. 1.

darabokra vágott palacsintát evett s: melyik a *jobb*, keressük... 2; 5 (29). Buli kutya *jobb*, *mind* (mint) a Buksi kutya *jobb*. Buksi kutya *jobb mind* a fehér kutya. 2; 6 (14). *Évike kicsi, apuka nagyobb. Évike nagyobb, apuka kicsibb* — mondta minden ok nélkül. 2; 6 (23). Apjának, kinek feje alatt nagy váncos volt: *Jobb nagy párnán, mint a kis párnát?* 2; 7 (4). Nagy az a B. mondták neki s ő: Nem, *kisebb* mind ém vagyok.

A felső fok a középfoknál jóval későbbi időben jelentkezik. Stern Hilda 3; 7 korában használja az első ilyen alakot (am gutsten = a legjobb). Lindner fia beszédében pedig csak 4 éves korban szerepel a felső fok (allergutse, allervielste).¹³

Balassa nem közöl példát a felsőfokra. Simonyi fiának 4—5 éves korából jegyzi föl: Az ódalsó deszka, állítsd föl a *leg-ódalsót*. Endrei 3; 2 korú lánya mondja: Az enyém *legnemforróbb* (= a legkevésbé forró). Ugyanő 3; 3 korban így szól: *leg-utoljábbra*.

É. 2; 5 (8) korában: Nekem tetszik V. *legjobban*. Zs. is tetszik, L. is, D. is. V. néni tetszik nekem — mondta minden ok nélkül. Előző nap hallhatta a legjobban szót hasonló vonatkozásban, úgy hogy az csak közvetett utánzásnak vehető. 2; 8 (22). Három különböző labdát tettem eléje s kérdeztem: melyik a legnagyobb? Ő: ez, meg ez — mondta a két nagyobbra. 2; 9 (21) korban sem tudja a legnagyobb értelmét. Csak nagynak vagy nagyobbknak veszi. 2; 11 (9). Add ide a *legszebb* könyvet. (A legszebb szó tartalmatlan). Még a negyedik évben sem használ felsőfokot.

A határozószók közül a helyhatározószók és pedig a mutatók jelentkeznek leghamarabb, valószínűleg azért, mert taglejtéssel kapcsolódnak.

Balassa fia 1; 4 korban *idde* (ide); 1; 5 korban *ája* (arra), *éje* (erre); 1; 6 korban *oda*, *ott a*; 1; 7 korban *bele* (= bele és benne) szavakat használja. Donner a 28. hónapban az *arra*, *ottan*, *ide*, *be*, *ki*, *le*, *föl*, a 29-ben *onnan* szavakat jegyzi föl. Jablonkay a 19. hónapból az *arra* és *erre*, a 20. hónapból pedig az *ott* és az *ide* szavakat említi. Endrei J. 1; 5 korában mondja: *itt*, *ott*, *ide*, *oda*.

É. 1; 1 (6) korban *arra* a kérdésre: hol a baba? mutat a képre s: o (= ott). 1; 3 (4). *Dei*, *ide* (mutatva ide, itt). 1; 7 korban már helyesen használja az *itt* és *ott* szavakat a közelebbi, illetve távolabbi dolgokra való mutatáskor és nem téveszti össze őket. 1; 7 (9): *fön*; 1; 8 (8): *eje* (erre); 1; 8 (9): *lent*; 1; 9 (12): *kint*; 1; 9 (24): *messze*, *messze*; 1; 10 (2): *oda*; 1; 10 (3): *előte* (előre); 1; 10 (23): *kifelé*; 1; 11 (12): *alla* (arra); 1; 11 (16): *innen*. 2; 3 (4) korban a *föl* és *le* szavakat összecserélte.

A helyhatározói kérdőszavak hamar föltünhetnek a gyermek beszédében. É. kérdései közül csak a *mi ez?* előzte meg

¹³ Kindersprache 231. l.

nem is egészen három héttel a *hol?* kérdést. 1 ; 6 (27). Két gyűrt volt nála s egyszer mind a kettő kiesett kezéből és elgurult szemé elől. *Düszü* (a gyűrűt is sokáig gyűszűnek mondta) *honan* (hol van)? *homan?* *homanat?* (hol vannak) kérdezte. 1 ; 7 (7). Ha keres valamit sokszor kérdezi: *ho ban* (hol van)? 1 ; 9 (27) korban a *hova?* kérdéssel is kérdez. 2 ; 3 (3). *Honnan* jön fiu? 2 ; 5 korban mikor kérdezem: Hova megy É.? Ó: Vasuton. Én: De hova? Ó: Vasuton (vonaton). Tehát hol kérdésre felelt.

Balassa fia a 21. hónapban: ol (hol) a pucó (pucoló)? Donner gyermekének első kérdő szava: hol? 28½ hónapos korban.

Stern Hilda beszédében 1 ; 9 korban bukkan fel a *hol?* kérdés. Ezzel szemben Stern, Preyer és Lindner fia csak 2¼ éves korukban kérdeznek vele.¹⁴ Scupin fia 2 ; 3 korban használja a szót kérdő mondatban, miután magában már korábban élt vele.

A mód határozószók későbbiek a helyhatározóknál. É. 1 ; 8 (29): *dojszan* (gyorsan). A szó inkább csak közvetett utánzás. 1 ; 10: aszik (az „a” hosszú) *szépen*, *szendeszen*. Ezeket a szavakat gyakran hallja. 1 ; 10 (29). Apuka, feküdj le *egészen*. 1 ; 11 (5). Fogd meg *elősen* (erősen a kosarat). 1 ; 11 (9). Jaj de *jól áll!* — mondta mikor kalapját nagyanyja fejére tette. 2 ; 0 (1). *Hamar*. 2 ; 1 (10). *Nagyon* fürdök. 2 ; 2 (5). Anyuka, *rosszul* (van a harisnya), néz(d), vedd föl a harisnyádat. 2 ; 2 (30). *Nehézen* megy (a karkötőóra felcsatolása).

1 ; 9 (27). Kérdezi (mert gyakran hallja): *hogy(an)* aludtáj? 1 ; 10 (17). Tessék nézni, *hogyj* (hogyan) mozog a farka (farka). A második év végén gyakran mondja: *Ne úgy! Így!* 2 ; 3. Anyja azt mondja neki: ne úgy! Ó: *Hogyan? Így?*

A 3. év első felében állapot határozószók is fordulnak elő beszédében. 2 ; 0 (2). *Magam* (= egyedül) eszem! 2 ; 1 (3). *Egyedül* menni (menjek)? 2 ; 3 (25). Nézzünk *együtt* könyvet. 2 ; 5 (25). Nézd, a fiu *egyedül* van.

A határozó szavak között foglalkozunk a *nem* és *igen* szavakkal.

Az első *nem* nagyon korán fölléphet, mint élénk érzellemmel járó visszautasítás. Úgyanezt a gyermek sokáig fejrázással is kifejezheti, miként az igenlést is. A *nem* mint tagadás, illetve megállapítás jóval későbbi keletű. Stern szerint a volicionális jellegű *nem* szót gyakran több hónap választja el a megállapító *nem* jelentkezési idejétől. Éva leánya például 1 ; 4½ korban használja az első *nem*et volicionális-affektív jelentéssel [nei = *nem* — mondja ha *nem* akar inni, vagy olyan játékot adnak neki, melyet *nem* kíván) és csak 2 ; 0 korban használja megállapító értelemben (kaffee nain = itt nincs kávé). Az *igen* szót is jó ideig használhatja a gyermek anélkül, hogy pozitív ítélettel kapcsolná össze.¹⁵ 1 ; 1 (16). A *nem* és a *ne* gyakran hangzik É. szájából. 1 ; 2

¹⁴ Kindersprache 194. ¹⁵ Kindersprache 236. s. k. l.

(21). Ha valamit nem akar: *nem*, *nem* mondja többször és elfordul. 1; 6 (8). Adide bászinek — *nem* (nem akarja ideadni a kanalat) — mondja mikor képen a szakács kezéből nem tudja kivenni a kanalat. Már részben megállapításként hangzik a *nem* az 1; 7 korban: *nyiszi ne ön* (nyuszi nem jön, nem megy) mondatában. 1; 8 (10). *Ne félj apu, nem bánt vau* (a kutya). Ugyanekkor tűnik fel először az *igen* utánzásképpen. Esznek taszák — mondta. Én: igen. S ő többször, mintha a szót be akarta volna gyakorolni: *iken*. 1; 8 (16). Egy hüvely zöld borsót talált s kérdezte: *mi ez itten?* Én: borsó. Ó: *miszináj* (mit csinál) *bojszó?* Nem tudtam hirtelen mit felelni, mire ő: *Évike eszi meg* — mondta s fejével nem-et intett. Tehát azt fejezte ki, hogy É. nem eszi meg, vagy: nem szabad megennie. A csirkékre: *Igen, esznek*. 1; 8 (17). *Mi szináj Ijusz* (mit csinál Ilus)? Én: mosogat. Ó: *Tánéjt* (tányért) *igen, készjt, ijját* (kést, villát), *igen*. 1; 9 (15). A., *dösz* (jössz) *ölébe, nem?* A., *ölédbe* (= ölembé), *igen?*

1; 10 (6). Keresd meg a házikót (azt a levelező lapot, melyen házikó van) — mondták neki. É. kereste s egyszer: *Talán itt van*. 2; 3 (16). Hol van (a könyv)? — kérdezte. Én: Nem tudom. Ó: *Elvitte talán* Zs.

Balassa a 21. hónapból jegyzi fel, hogy fia használja a következő mondatokat is: *nem kell*, *nem tud*; utóbbit akkor mondja, ha valamit nem képes megtenni. A 22. hónapban érti és használja a *nem* „tagadó szót” is. Mikor azt mondják neki: vedd kil Ó: *nem véd ki*. Ebben az esetben a *nem* inkább elutasító, mint megállapító. A későbbi korból is csupa ilyen affektív jelentésű példákat közöl Balassa (2; 0: *nem hozok ide, nem megeszem*; 2; 1: *nem főmenyek, nem levággya* stb.). Az *igen* használatát nem említi. Donner a 28. hónapból közli az *i* (igen) és a *ne* (nem) szavakat s megjegyzi, hogy az állító: *igen* és meg mellett elejétől fogva megvan és gyakori a tagadó *nem*. A tagadás és igenlés fejrázással és bölintással nagyon korai. Míg beszélni nem tud a hozzáintézett kérdésekre a fejmozdulat az első felelet. A 30. hónapban jegyzi föl az *igen* és *nem* közvetítőjét a *talán* szót. Jablonkay nem szól a *nem* föllépéséről. Viktor G. megfigyeltje 1; 9 korban: *nen, nem!* (= *nem akarok*). Endrei J. 20 hónapos korában a légyre azt mondja bogár, mire anyja: *nem bogár*. J.: *Ha nem bogár, akkor madár*.

Időhatározószók később mutatkoznak a beszédben, mint a helyhatározószók, mert a gyermek eleinte nem érdeklődik az idő iránt. Stern fia pl. 1; 4 korban használja az első helyhatározószót és csak 2; 7 korban az első időhatározószót (äst = erst = előbb), tehát egy és egy negyedév választja el a két szó föllépését.

Az első időhatározó szók a közvetlen jövőre, a jelenre és a *multa* vonatkoznak és határozatlan természetűek.¹⁶

¹⁶ Kindersprache 232. s. k. l.

Stern Hilda 2 ; 0 kortól 2 ; 6 korig a leich (gleich = rögtön), mogen (morgen = holnap), bald (mindjárt), heut (ma), jetzt (most), mittag (délben), äst (= erst, előbb), dann (azután), noch (még) stb. szavakat használta. Csak 2 ; 7 kortól kezdve merülnek föl beszédében multa vonatkozók: äbn (eben, éppen most); 2 ; 9 vorhin (előbb); 3 ; 9 wann (= mikor, mint multa vonatkozó kérdés).

É. 1 ; 7 (23) korban: *ako*j (akkor), *mindáj* (mindjárt). 1 ; 9 (5). *Maj(d)*. 1 ; 9 (24). *Moszt* (most). 1 ; 9 (29). *Szokán* (sokáig) aszik (alszik) maszkó (mackó) *szokán*. A 1 ; 10 korban a *moszt* szót már gyakrabban használja. 1 ; 10 (7). *Mindig*, *mindig* fuj a szél. 1 ; 10 (11). *Mindig* jejeszik (leesik) — mondta, mikor a könyv majdnem kicsúszott kezéből. 1 ; 10 (17) korban az *előbb* szó is gyakori beszédében. 1 ; 10 (22). A *mál* (már) és a *mingyál* (mindjárt) szavakat összececeréli, minek oka valószínűleg az azonos végződés. Csak azt érzi, hogy mind a kettő időre vonatkozik. 1 ; 11 (4). Mikor kérdezik: aludtál? Ő: Aludtam. *Légen* (régen). Csak öt perccel kelt föl előbb, mint kérdezték. Lehet, hogy arra gondolt: sokáig. 1 ; 11 (17). Haza megyünk *akkor* iszunk vizet. 1 ; 11 (24). *Sokáig* aludtam. Ezeknek az első alakoknak létrehozásában nagy része van a közvetett utánzásnak. A gyermek ismétli azokat a kifejezéseket, amelyeket a szülők ugyanazon, vagy hasonló esetekben szoktak mondani.

Nagyon hamar használt É. a felnőttek beszédében határozott időt jelölő szót, amely azonban nála sokáig egészen határozatlan volt. 2 ; 0 (16) korban mondja először a *mámo* (máma, ma) kifejezést, de helytelenül. Hosszú időn át élt vele, a nélkül, hogy tudta volna pontos jelentését. Leginkább mult időre vonatkoztatta. 2 ; 0 (22). *Máskor*. 2 ; 0 (24). *Egyszer* (= valamikor). 2 ; 2 (29) korban kérdi apjától: *Most jöttél haza? Régen?* 2 ; 3 (12). *Azután lovagolunk?* 2 ; 3 (14). Mikor apja mondja neki: később lovagolunk, ő: *nem később, holnap* (= azonnal). 2 ; 4 (13). Tessék oda-(a)dni kis könyvemet, nem láttam *régen*. 2 ; 4 (14). Lassan húzta fel apja a rollót, mire ő: *ne olyan hosszú* (ne olyan sokáig, ne olyan hosszasan) *huzd fel a rollót*. Mondják neki, hogy majd este fog lovagolni s ő: *nem este, most*.

A harmadik év közepe körül kezdi használni a napszakok nevét, de nem mindig helyesen. 2 ; 4 (16). *Este, délben*. 2 ; 5 (8). *Délelőtt*. 2 ; 5 (16). *Éjjel*. 2 ; 8 (26). *Hintázzunk!* Apja: hogyan? Ő: *Ugy, ahogy mámo* (= tegnap este), *mikor a sötétbe(n) hintáztunk*. Anyjának: Megállj, csinálok neked ingecskét. *Nem most!* *Mámo* (= holnap), ha fölébredtél. 2 ; 11 (8). *Mámo* rosszul éreztem magamat *karácsonkor* — mondta októberben. 2 ; 11 (9). *Mámo délbe(n)* azt a csészét adták nekem, amelyiknek nincs füle. A multkoriban kapta a csészét, de nem délben. Tehát mindkét szót helytelenül alkalmazta. 3 ; 1 (7) korban kérdezi: *Most van mámo?* 3 ; 5 (14). A *délelőtt* szót helytelenül használta. A 3 ; 6 korban

már tisztában van a *nappal* és az *éjjel* szavakkal. 4 ; 1 (20). Tudja, hogy mikor van *dél előtt* és *délután*. 4 ; 1 (22). Helyesen alkalmazta a *tegnap* este kifejezést. Mi van most: ma, vagy tegnap? — kérdeztem tőle. Ő: *Ma*. Én: Ha egyet alszunk, mi lesz: holnap vagy tegnap? Ő: *Holnap*.¹⁷ 4 ; 1 (29). *Hogy hívják most ezt az időt (= napot): holnap vagy tegnap?* — kérdezte. 4 ; 4 (27). Jól és biztosan használta a *holnapután megjelölést*. 4 ; 5 (10). *Holnapután virágvasárnap* lesz. Közvetlenül 4½ éves kora betöltése előtt egészen biztos volt a *holnapután* és *tegnapelőtt* szavak használatában.¹⁸ Ezután mind pontosabban igyekszik meghatározni azt az időt, amelyről szól. 4 ; 8 (24). *Nem tegnap, nem tegnapelőtt, nagyon sokra (= sok nappal ezelőtt) ette meg, régen ette meg* (a macska a húst) — így helyezte el időben az egy héttel azelőtt megtörtént eseményt, mivel jobb kifejezést nem talált szótárában.

Stern említi, hogy Hilda lánya a negyedik évben folytonosan kérdezi: *ma holnap van? most ma van?* 3 ; 5 korban hazautazás előtt így szólt: *ha haza utazunk, akkor manák kell lenni*. És még 4 ; 3 korban is felcseréli a *holnapot* és a *tegnapot*. *Ma pakolunk és tegnap utazunk*. Nemsokára azonban tisztán látott. 5 ; 1 volt, mikor anyjának távollevő apjához a következőket diktálta: *ma szépen főzünk* és a „*ma*” szó magyarázataképpen hozzá fűzte: *ma, tudod, mert ma főztünk, papa mindjárt tudja, hogy tegnap volt*

¹⁷ A *tegnap*, *ma* és *holnap* kifejezések pontos alkalmazását azért sajátítja el a gyermek olyan nehezen, miként Stern megjegyzi, mert nemcsak azt kell megtanulnia, hogy ezek határozottan megszabott időt jelentenek, hanem hogy viszonylagosak is és az eltörlődő jelennel együtt változnak: a mából tegnap és holnap lesz. *Kindersprache* 235. l.

¹⁸ A gyermek tehát már 4½ éves korában tisztában lehet a *tegnap* és *tegnapelőtt* szavak jelentésével, ha normálisan fejlődik és a környezet kielégíti az ő pontosabb időmeghatározásra irányuló szükségletét. Meumann szerint ha az 5 és 6 éves gyermeknek azt mondjuk, hogy egy esemény tegnap, tegnapelőtt, hetekkel vagy hónapokkal ezelőtt volt: mind ez a múltnak csak homályos sejtése nála. Ugyanez tapasztalható a jövőre vonatkozó időviszonyokra nézve is. Ha egy 5 éves gyermeknek azt ígérjük, hogy ajándékot kap tőlünk két hét, egy negyedév, egy félév múlva, ez a gyermek számára úgyszólván mindegy: az időtávolságok számára csak az ígéretnek a jövőbe való homályos kitölését jelentik. (Vorlesungen etc. 1911. II. 124., 304. Idézi Kornis Gy. A lelki élet II. 142. l.). Ez igaz olyan gyermekre nézve, kinek pontosabb időhatározásra való törekvését a környezet nem táplálta megfelelően. Azonban különbséget kell tenni a *tegnap* és a *hét*, vagy még inkább a *tegnap* és a *negyedév* fölfogása közt, mert ezek megértését és helyes használatát évcek választhatják el. F. Giese (*Handbuch der Vergleichenden Psychologie*, herausgegeben von G. Kafka, Reinhard, München 1922. I. k. 3. rész, 349. l.) azt a téves kijelentést teszi, hogy még az 5 és 6 éves gyermekek is nehezen tudják a múltat és a jelent elválasztani. Egy másik helyen (359. l.) pedig azt mondja, hogy gyakran még az 5 éves gyermek sem tudja a *mát*, *holnapot* és *tegnapelőttöt* elválasztani.

(mikor t. i. ő a következő napon a levelet megkapja). 5 ; 6 korban már szeret nehezebb időviszonyokat tisztázni. Mikor hallja, hogy holnapután következő nap (überübermorgen) fognak utazni, azt mondja: *holnapután következő nap holnap holnaputánja* (überübermorgen ist von morgen übermorgen).¹⁹

A gyermeknek az idő iránt való késői érdeklődésével függ össze a *mikor* szónak, illetve kérdésnek késői jelentkezése.

Stern két korát különbözteti meg a kérdéseknek. Az elsőben a névre és a helyre, a másodikban az okra és az időre vonatkozóan kérdez a gyermek. Ugy látszik, mondja, hogy a mért és hogyan korábban lép föl, mint a mikor és meddig.

Preyer a 3. év végéig nem tapasztalta, hogy fia a mikor kérdést felvetette volna. Lindner fia 4 éves korban is rendkívül ritkán használta. Stern Hilda 3 ; 9 korban, Günther 2 ; 11 korban, Éva pedig még korábban, 2 ; 3½—2 ; 4½ korában kérdezett mikorral, bizonyára nagyobb testvéreit utánozva.²⁰ Bloch gyermekei közül Raymond 2 ; 8 korban, Jaqueline egy hónappal később kezdi használni a mikor szót.

Balassa fia 3½ éves korában kérdi: *mikor lesz déluta?* Egy más alkalommal: *mikor van vacsorauta?* Donner az *először szót* közli a 30. hónapból. Jablonkay nem említ időhatározószót. Endrei lánya (J.) 3 ; 6 korában vízben pancsol, mire anyja megkérdi: *Meddig fogsz még pancsolni? s ő: hát még nem ideig* (= nem hosszú ideje) pancsoltam. Kérdik tőle: *mióta van begombolva?* s azt feleli: *kevesig.* A *mióta* és *meddig* nála összeolvad.

É. beszédében a *mikor?* is korán bukkant föl, de eleinte inkább csak közvetett utánzás és tartalmatlan. 1 ; 10 (15). *Mikol megy Évike szétáni?* (Ezt a kérdést sokat hallja). 1 ; 10 (27). *Mikol jön a M. néni? Mikol jön Mimi néni?* És felelt is rá: *készőbb.* (Ez is inkább csak üres szó még, amit gyakran hall és utánoz). 1 ; 11 (26). *Mikor jönnek Etuszék?* (A kérdés formája elárulja, hogy az egész mondatot szószerint átvette. Nagyanyja szokta mondani: *mikor jönnek már E.-ék? É. szülei.* *Mikor jönnek, apuka?* Apja: *kik?* Ó: *Apukák, Etusék.* Ezután csak 2 ; 5 (8) korban fordult elő, hogy a mikor kérdésre formailag jól felelt. Én is majd iskolába megyek mondja egy iskolás lánykának (Zs.-nak), ki az iskoláról beszélt. Zs.: *Mikor?* Ó: *Akkor, később.* 2 ; 5 (13). Apja kérdezte tőle: *hova megyünk?* Ó: *Gyarmatra.* Apja: *mikor?* Ó: *Akkor. Most.* 2 ; 5 (17). Egy lány kérdezi tőle a vonaton: *mikor jött É? É.: Azér(t) mer(t).* Tehát a mikor kérdésre okhatározószóval felelt. Két és fél éves korban gyakran *ha-t* mond mikor helyett. 2 ; 7 (14). *Hova mentünk, ha* (= mikor) *felkeltünk máma* (ma). *Nekiment máma annak.* N.: *minek?* É.: *Annak a másik hajónak, ha* (= mikor) *B.-vel mentem.* 2 ; 9 (8). Aztán mit eszünk? A.: *Lefekszünk.* É.: *Mikor* (mi-

¹⁹ Psychologie der frühen Kindheit. 3. umgearbeitete und erweiterte Auflage, 1923. 311. l. — ²⁰ Kindersprache 195. l.

után) fölkeltek? A.: Mosakodunk. É.: Mikor (miután, vagy ha) mosakodtunk? 2; 9 (15) korban a mikor szót (de nem mint kérdést) kezdi helyesen használni. 2; 9 (19). Reggelizéskor: Mikor (ha) ebéd ettem, akkor abból ezek? Anyja: Most nem megyünk templomba. Ó: Mikor énekelni fognak? 2; 9 (19). Mikor kukorékol (a kakas)? — Mikor uszodába(n) voltunk, akkor ott volt egy víz (kisebb uszoda). Anyja: Mikor voltunk uszodában? É.: Egyszer. — Most megyek N.-hoz. Anyja: Most nem. É. (síró hangon): Mikor? — Mikor ebédelünk, anyuka? Ha nem lesz sötét? A.: igen. — Mikor fölkeltem máma reggel, akkor iszonyuan dörgött. Apja: Micsoda? Ó: Ha (mikor) fölkeltem ... és ismételte az előbbi mondatot. 2; 9 (26). Mikor Kőszegen voltam, azt mondtam Bulinak: placi helyedre. 2; 11 (17). Mikor lealszik az ég (akkor jön E. néni)? Este jön E. néni? Még a 3. év végén is többször mond ha-t mikor helyett. 2; 11 (23), Ha (mikor) hazamentünk, mit csináltam?

A határozószók közé tartoznak a névutók is, amelyek rendszeren az időhatározószóknál is későbbben jelentkeznek a beszéd kifejlődésében.

Balassa fia a 26.—27. hónapban a mellé névutót használja a mellett helyett is. Szaladok utána — mondta, mikor az illető elől futott, 2½ éves korban alul helyett leülül-t mondott. Endrei M. 4; 10 korban: Mink felé (mi felénk) fog menni.

É. 1;8 (30). Dösz (= gyere) ide mejém (mellém). 1;9 (3). Egy asszony kosarat vitt a fején s É.: Mi az jajta (rajta) van? 1;9 (30). Hova dujt (gurult) labda? Alul (szekrény alá) — felelt is rá s a szekrény alatt kereste. 1;10 (2). Alat, alat — mondta s kereste labdáját a szekrény alatt. 1; 10 (7). Anyja vitte föl a lépcsőn s közben leejtette virágját. Mikor észrevette: A., megy (menj) utána világ után. A., megy utána világ. A., szalad utána világ után. 1; 11 (5). Követ dobott el s: A., szalad utáno. 1; 11 (16). Anyja: erre menjünk. Ó: erre? felé? 2; 0 (18). Feküdj ide káftán (hosszú hálóingét neveztük így tréfásan) alá (= káftánra). 2; 0 (25). A., kérem — képeskönyvet (könyvet). Előtted (= mögötted) van. 2; 0 (27). V. szaladt B. után. 2; 1 (3). Hol van óra? A.: Hol? É.: szekrény alatt (szekrényen). 2; 1 (18). Hozd ide A., a kosarat. Menj érte. 2; 2 (17). Hátam mögött vannak (a babák). 2; 2 (23). Hova gurult a labdád? Ó: a szekrény alá. 2; 2 (25). Kérek téztábol, itt kezem mellett van, nézd. 2; 2 (30). Anyja jött s ő: Szaladjak utána (= elébe)? 2; 3 (2). Között — mondta előtt, illetve mögött helyett. 2; 3 (12). A vele szemben levő polcon látta két különböző nagyságú krampuszát egymás mögött. Ott bújik krampusz. Másik krampusz felett, mögött? 2; 3 (21). Hova tette É. a labdát? É.: Oda háta mögött (= mögé). 3;0 (18). Álám teszem ezt (a párnát), így. 3; 0 (20). Vedd el innen a térdim alatt (alól, a könyvet). 3;0 (26). Képet nézett, mely egy csomó gyermek felvonulását ábrázolta. Ezek a kis babák mér(t) mennek közöttük ezeknél a nagyoknál? 3;3 (14). Mondta, hogy elbujik, ha jön anyja. Apja: Hova bujatsz? Ó: Egy kapu elől. Apja: Hova? É. ismételte az előbbi mon-

datot, majd: *egy kapu ajtó sarokba* — mondta. 4; 0 (20). *A szekrény fölött* (= szekrényen).

A közben, nélkül, helyett, óta névutók a négy éves kor körül ez ez után léptek föl beszédében. 3; 1 (5) korban mondja: *Azóta se volt rajta* — de tartalmatlanul. Öt és fél éves korban próbálta a *mulva* névutót használni, de még 6 éves korban sem sikerült mindig.

A névmások közül a mutató névmások tűnnek fel legelőször, a gyermek beszédének figyelői azonban nem igen törődnek velük. Balassa az 1; 11 korból közöl olyan mondatot, melyben mutató névmás — bizonyára nem az első — fordul elő: *ez az aptyáé kalá; ez az acié (Lacié) kalá(cs)*. Ugyanebből a korból származik: Begyűtt *ékora* fekete tutya aptya szobába. Donner a 2; 4 korból az *et* isz (azt is, itt is); *e pi* (ez a papiros); *ilyen*, a 2; 5 korból az: *af* (az), *afat* (aztat), *olyan* szavakat említ. Jablonkaynál nem találunk példát. Viktor G. 1;9 korbán három mutató névmást (ede, ada, ed, egy = ez) jegyez fel. Endrei J. 1; 10 korbán mondja: *Ez is virág* — szép.

E. 1; 0 (22) korbán *e* (nyílt és nyújtott), *ee*-vel kér. Sokszor hallja: ha valamit kér: *ezt?* 1; 1 (3). *Ee* (= *ezt*). 1; 2 korbán egészen röviden: *ete* = *ezt*. 1; 5 (28). *Ez, ezt*. 1; 6 (25). *Ezt* — szóval kéri a dolgot, aminek nevét nem tudja. 1; 6 (28). *Az* isz tomb. 1; 10 (29). *Mi ez? Ez szál (sár)?* Én: igen. Aztán ő egy csomó összegöngyölt vékony gyökerre: *ez mászik szál (sár)*. *Nem olyan szál* (mint az előbbi). Gesztenyét talált s nyújtotta egy gyereknek: *Tessék olyan kisz gesztenye*. 2; 0 (4). *Ilyen órát* — ehelyett *ezt az órát*. 2; 0 (24). *Ilyen babát*. 2; 1 (18). M., van *olyan* neked? 3; 7. *Ugyanolyan* asztal, mint a miénk.

Jóval későbbiek a számnévi mutató névmások.

Sok adatot hordtak össze a személy- és birtoknévmásokra vonatkozóan, melyekkel, feltűnő és a gyermekre nézve jellemző használatuk miatt, a gyermeki beszédéről írók kivétel nélkül mind behatóan foglalkoznak.

Az egyes szám első személyű személy- és birtoknévmás föllépése érdekelte különösen a régebbi nyelvbúvárokat, mert bennük az éntudat kialakulásának kezdetét látták.¹ De már Preyer rámutat, hogy a személy- és birtoknévmások jelentkezési ideje nagy mértékben a környezeti hatásoktól függ és semmi köze sincs az éntudat kifejlődéséhez. A gyermek éppen olyan határozottan hangsúlyozhatja én-jét, mikor nevén nevezi magát, mint mikor első személyű személynévmost használ.

Stern szerint azok az okok, melyek az én, enyém, nekem stb.

¹ Fichtéről beszélnek, hogy fiának nem születésnapját szokta megünnepelni, hanem azt a napot, amikor fia először mondta magát én-nek. O. Jespersen, *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*. Heidelberg, 1925. 102. l.

szavak felmerülését meghatározzák, részben értelmiek, részben környezetiék.²

A gyermek neve mindig ugyanazt a személyt jelenti, akár a gyermek, akár a környezet bármely tagja használja, ellenben az „én” szó folytonosan változó viszonyt fejez ki és a szerint, hogy ki beszél, minden alkalommal más személyre vonatkozik. Párhuzamba állítható az időt jelölő má-val, mely tegnap még holnap volt, holnap pedig már tegnap lesz. Az a személy, akit a gyermek „én”-nek hallott nevezni, „te” majd „ő” nevet kap másoktól. Bizonyos szellemi fejlettségre kell kerest tenni a gyermeknek, hogy képes legyen magát olyan viszonyokban megjelölni, amelyekben mások saját személyöket kifejezik.

Az „én” föllépésében döntő mozzanat, hogy a gyermek milyen gyakran hallja a szót környezetében. El lehet képzelni olyan családot, amely jó ideig a legritkábban él vele, s helyette állandóan csak az apuka és anyuka szavakat használja, a gyermeket pedig eleinte baba szóval, majd keresztnévén szólítja. Innen van az, hogy némely gyermek még az óvodáskor elején (tehát 3 éves korban) is keresztnévén nevezi magát, mikor más gyermek hasonló alkalmakor már régóta személynévmásokat alkalmaz.

Stern úgy látja, hogy a felnőttek által használt „én” kevésbé alkalmas arra, hogy a gyermek utánozza, mert rendszerint nem kapcsolódik elég erős érzelmmel. Eltűnik az olyan mondatok árjában, amelyeknek többi szavai iránt a gyermek nem igen érdeklődik. Egészen másképen hangzik a nagyobb testvérek ajkáról. Itt ugyanis a többi szavaktól elválva, az erős akarás nagyon élesen kicsendülő hangjává válik. Mikor az anya nyálánksággal a szobába lép és kérdi: „Ki kér belőle?” és a nagyobb testvérek: én! én is! válaszal jelentkeznek, akkor már a 1½ éves gyermek is visszahangozhatja: én is! én is! Kezdetben tehát az én is affektív-volucionális természetű.³

Stern táblázatban kimutatja,⁴ hogy az elsőszülött gyermekek csak azután kezdik magukat névmással megjelölni, miután jó ideig keresztnévüket használták. Azok a gyermekek azonban, akiknek idősebb testvéreik vannak, korábban használhatják az én-t, mint nevüket saját maguk megjelölésére. Stern két fiatalabbik gyermeke közül Günther kb. 1½, Éva pedig 3 hónappal hamarabb használt személynévmást, mint nevet. Gheorgov második fia sohasem nevezte magát nevével. Személynévmás 1;7 kortól kezdve szerepelt beszédében. Stern által közölt adatok között ez az idő (1; 7) a legalsó határa az én föllépésének. G. Lange 2; 3 korban kezdi magát nevével nevezni és már 3;2 korú, mikor az én megjelenik beszédében.

Az idevágó magyar irodalomban is aránylag bőséges anyagot találunk a névmások használatára vonatkozóan.

Balassa fia csak 2 éves korában kezdi elhagyni saját nevét

² Kindersprache 240. I. — ³ Kindersprache 241. I. — ⁴ U. o. 243. I.

s helyette az ige ragjával jelölni az első személyt. Ekkor mondja az első személynévmásokat: *mada* (maga) *bégye pő* (vegye föl); *én* ablakom; *én* doktor vagyok; *aggyon nekém* telát (teát). A 26. és 27. hónapokban az *én* és *maga* mellett használja a birtokos személyragokat is, bár alkalmazásukban ingadozik: *én kezít, én kezem*. Azt mondja: *ém is*. A 28. hónapban a birtoknévmás használatában nem biztos. Mikor játékára mutatva kérdezik tőle, hogy kié: *ő: én nekém*. Egy más alkalommal mondják neki: ez nem a tied! s ő: de ja *tijem*. *Senkisét, senkisének* (senkisé-t egy szónak veszi). A 3. év utolsó havában néha már észreveszi tévedését és maga javítja ki. Mikor helytelenül *tiem*-et mond, mindjárt kijavítja: *ügy köll mondani: enyim, Lacikáé*. A hetedik felév végén kiéi helyett azt mondja: *kiék?* Donner gyermeke 28 hónapos korában mondja egy-kétszer: *enyém*. Fél hónap múlva az *én*-t is használja. A 30. hónapban a *te*, *neki*, *más(ik)*, *tied* névmások tűnnek fel beszédében. Endrei J. (két idősebb testvére van) 1; 6 korban, ha más megy a papucsért, azt mondja: *én* (hozom el)! 1; 9 korban, mikor mennek testvérei: *én* is — megyünk. 1; 10 korában esernyőről beszélnek s kérdi: *nekem* is hol van? Húzzad *neki* (= őt). Endrei (F.) fia 1; 8 korban azt mondja anyjának lefekvéskor: gyere *én is* (*én = te*). 2; 5 korában: *engemre* (= rám), *engemhez* (hozzám). 2; 10 korban is: *engemre* nem haragszol? 2; 11. *Én is odaadtam a magamémat* (magamét). 3; 3. *Atment engem* (rajtam). Endrei M. 2; 6 korban: *éné* (= enyém). 2; 8: *tiem* (= enyém). *Rájam* (rajtam). 3; 0: apuka betakarni *tégemet*. A *tiem* ágyamba megyek (a te ágyadba). 4 éves korában: Hogy örül J. *rájam* (= hogy mosolyog rám!) Simonyi A. 1; 4 korban: *én is, én is!* 1; 7: *nekem*. 2½ éves korában szólak neki: gyere be s ő: *én gyerem be?* Simonyi K. 2 éves korban: add ide *enyimnek* (= nekem). Később (2—5 éves korban): *nekük, nekük*. Három éves korban: Most ez a szárnyunk *minknek*. Simonyi említ egy gyermeket kora megjelölése nélkül, aki ezt mondta: Ha megeszem ezt a szilvát, a betegség *engembe megy*.⁵ Kardos A. ha rászól 2½ éves lányára: Ne bánd ez az enyém! *Enyéd, apuka?* felel a kis lány vissza. Ha az apja mondja neki: ez a tied, ő megerősíti: *ez a tiem*. Apja: tégedet nem bántlak. Kis lánya megegyszer megkérdi: *tégemet?* De éppen ennyiszor él a szabályos tied, enyém, engemet alakokkal is. Csapodi I. említi gyermekeiről,⁶ hogy a tied szót így ragozták tovább: *tiem, tienk*. Az enyim analógiájára *enyid*-et mondtak. *Tégétüket* nem láttalak, *tégétükkel* nem jáccok, *engéddel* (veled) nem lehet. Az egyik gyermek így imádkozott: Édes Jézuskám, szeress *bengünket*. Nézz *rámra. Rámomra* (= rám). Kardos R. 2 éves kor előtt: *ne bánts nekem*.⁷

É. első személyes névmásai a következők: 1; 6 (6). *Neti*

⁵ Id. cikke 321. l. — ⁶ Gyermekek nyelvtudománya. Magyar Nyelvőr XXXIV. k. 1905. 465. l. — ⁷ Id. cikke.

(neki) *ani* (adni pulykának). A (Mindentudó) képeskönyvben nézte a szarvasmarhákat, azután kezével betakarta őket s: *nem félj* (félek) *tőle*. (A „ne félj tőle“ kifejezést régóta és gyakran hallja tőlünk). 1; 7 (16). Bögréjét A.-nak adta s: A., *nekem főz(z)* = főzz nekem.

1; 8 (15) korban jelenik meg beszédében az „én“. *Én isz* (én is) *eszet* (eszek) — mondta a reggelineél. Ezután még a következő esetekben szerepelt a szó, míg csak általánossá nem vált és ki nem szorította saját magának keresztnévvel történő megjelölését. 1; 10 (1). *Én szobába* (az én szobámba) *tettem*. 1; 11 (13). *Én is telitek* (teritek) *a szasztalla*, (az asztalra). 1; 11 (13). *Émt* — mondott engemet helyett, 2; 0 (4). *Émmel* (= velem). 2; 0 (8). *Ém* (= az én orromat) *is töröld meg!* 2; 0 (155). *Ém* (= nekem). 2; 1 (4). *Ém is* fekszünk (= mi is feküdjünk le), M. 2; 4 (6). *Ém is van* — mondta, de észrevette, hogy helytelenül fejezte ki magát s mindjárt kijavította — *nekem is van két kötényem*.

Ezek mellett az én ragozott alakjai is meg-meg jelennek hol helyesen, hol tévesen. 1; 8 (14). *Dösz ti velem* (gyere ki velem). *Szúj* (szúr a fű) *engemet*. A., *föveszi neked* (= végy föl engem. M., *jétesz tégedet*. *Évikét* (= M., tégy le engemet). *Dösz engem* (= végy karra engem). 1; 11 (15). *Fölveszi M., tégemet*. (M., vegyen föl engemet). 2; 0 (9). Mikor anyja É. hátát dörzsölte: *Mi(t) csinálsz engem* (velem). 2; 0 (26). Anyja: *Felöltöztetek tégedet*. Ó: *Ne megmossa tégemet* (ne mosson meg engem). 2; 2 (13). É: *magát* (magára) *huz(za)* a kesztyűjét. 2; 4 (11). *Nem tudom a gyöngyöt levenni rólam*. 2; 4 (18). *Magammal viszem* (játék bohócot). 2; 9. Miután enni adott a kutyának: *Köszönd meg tőlem*. 2; 10 (6). Anyjának: *Te kicsikém, csak tréfálok* (tréfálni akarok) ... *te is tréfálj nekem*. 2; 11 (19). Apjától: *Mért örültél* (mosolyogtál) *anyukára?* — *Nézz hozzám* (rám, felém) — mondta A.-nak. — *Engem* (nekem) *nem szoktak ilyenvel csinálni* — mondta a recéző szerszám láttára. 3; 5 (13). *Mesélj rólam* (nekem valamiről).

1; 10 (17). Az ébresztő óra volt nála. Beszélgetett hozzá: *Te vagy óla* (óra), *te?* Igen. (A te szót eleinte fenyegetéssel kapcsolatban használta, ahogy hallotta). Jó ideig a második személyű névmást a magad szóval helyettesíti. 1; 11 (26). Apja: *Húzd le a gyűrűt az ujjadról*. Ó: *Húzd le magad* (= te). 2; 0 (3). *Mi(t) csinálsz magad* (= te, esetleg magaddal)? — mikor A. borotválkozott. Ceruzát nyújtott A.-nak, hogy hegedüljön vele: A., *hegedülj magad* (= te). 2; 5 (1) korban használja egészen helyesen: *Megin(t) te egyél* (a grizből). 2; 6 (4). *Ezt* (a virágot) *vidd haza A.-nak, én megvárlak téged*. 2; 8. *Hozz neked* (= magadnak) *sámellit*. 2; 8 (26). *Szaladjunk veled* (= szaladj velem kezemet fogva).

1; 10 (1). Többen voltak mellette s azt akarta, hogy mindenki zongorázzék, mint ő. Mikor apja még nem zongorázott É. hozzáfordult s: *Ó is, apuka ő is!* (= te is, vagy: maga is, apuka). Tehát a 3. személyű névmást helytelenül használta. 1; 11 (16). Az ébresztő óra volt apjánál. É.: *Megégeszte* (megégette) *magát óla* (óra). *Tedd le ötöt órád*. — *Én hajcsiztatom ötöt* (babáját). 2; 3 (24). *Simo-*

gusd meg ötöt (egy kutyát). 2; 9. Anyja: apukának is? É.: *Annak (neki) is.* 2; 10. *Őnek (neki) építettem.*

2;3 (8). *A., vedd le őket (a játékokat).* 2;4 (8). *Viszem sétálni őket (a babákat).* *A., táncolj velünk, A., táncolj veled (= velem).* 2;4 (9). *Mi az ott benn náluk (a gyermekeknél az óvodában)?* 2;4 (24). *Muszáj ebédelni nekik (szüleinek).* 2;4 (28). *Bácsi mit csinál velük (a tyúkokkal)?*

Nagyon későn merülnek föl beszédében többes első és második személyű névmások, mert ritkán hallja őket és még ritkábban van alkalma használni.

3; 3 (16). *Igy szeretem tégetek (titeket).* *Mumus megesz tégetek (benneteket).* 3; 4 (23). *Megverlek titeket.* 4; 0 (16). *Megszá-mollak titeket.* 4; 8 (10). *A cica is néz tégetek.*

A gyermektanulmányi irodalomban több ízben fölmerül az a kérdés, hogy melyik névmást használja először a gyermek: a személynévmást-e, vagy birtoknévmást? Meumann azt mondja, hogy az egoista gyermeket először a birtok ragadja meg.⁸ A bolgár Gheorgov az ellenkezőjét állítja. Szerinte a birtoknévmás a személy megjelölésén kívül magában foglalja a birtok nehezen felfogható viszony fogalmát is, ezért csak a személynévmás után képes azt a gyermek elsajátítani. Utóbbi erősen intellektualisztikus magyarázatra helyesen jegyzi meg Stern, hogy a gyermek, midőn először mondja: *enyém*, nem a tulajdon reflektált fogalmát, hanem csupán egészen naív kívánságát fejezi ki. Mivel pedig az *én*, az *enyém* és a *nekem* szavak egyformán erős érzellemmel és kívánással kapcsolódnak, nem lehet tudni, hogy a három szó közül melyikhez nyúl a gyermek először, hogy kívánságát kifejezze. Stern Hilda 3 hónappal korábban (1; 10) használta helyesen az *enyém* szót, mint az *én-t*, Günther ellenkezően. Stern harmadik gyermeke (Éva), továbbá Ament és Deville gyermeke egy időben, vagy majdnem ugyanabban az időben használták a két szót.⁹

É. már azelőtt kifejezi a birtokviszonyt, mielőtt még birtoknévmást használ. 1; 6 (7). Kezébe vette a családot ábrázoló fényképet s a szemekre mutatva: *szeme papának, mama szeme, Évi baba szeme, szeme Évi babának.* Mikor apja kezében meglátta az újságot: *papájé.* 1; 6 (8). Gyermekként a gyermek hajára mutatott s: *baba hája (haja).* 1; 6 (15). Fogta fülét s többször: *tűjem.*

1; 6 (20). Ma többször mondta, mintegy a szó kiejtését gyakorolva: *emém (enyém).* Jóval ezután bukkan fel a következő birtoknévmás. 1; 11 (8). Két karját mellén keresztbe tette s: *enyém lula (ruha).* 1; 11 (12). Mikor nagyanyja el akarta venni tőle az almát: *enyém!* 1; 11 (13). Babája homlokára csavart egy

⁸ Id. m. 73. l.

⁹ Kindersprache 245. s. k. l. Günther 1;7 korban elszigetelten mondja: *én*, de 1;10 kor körül már gyakran hallják tőle: *én is, nekem is (i au, mi au).* Éva: 1;7 korban használja az *én-t*. Ugyanekkor mondta: *enyém* — mikor valamit el akartak venni tőle.

rongyot s: nyakkendője van nézd, M. *Melyik babájé zövéné (övé)? Ez zövéné nyakkendő* — felelt is kérdésére. 2; 1 (3). Anyja: Ez nem a tied! É.: *tiem* (enyém). 2; 3 (17). Hol van az: *én a papiros* (az én papirosom. Kétszer is mondta egymás után). 2; 3 (22). *Ez tied lesz, mamuka, ez enyém.* 2, 4 (3). *Itt van tied leve.* 2; 4 (4). *Hol van a te ceruzád?* 2; 4 (7). A divánon ült apja mellett s kérdezte: *ez a kijé hely* (az a hely kié)? 2; 4 (8). Babáimat elrakom. 2; 4 (14). *Nem tiém* (enyém), Zs.-é. 2; 4 (24). A birtokosra vonatkozó: kié? kérdése egy idő óta nagyon gyakori.¹⁰ Alig múlik el nap, hogy ne kérdezze vele. 2; 7 (26). *Miénkvel* (a mi hegedűnkkel) játszol? 2; 8. Ettél már reggelit? Kérdezte apjától. Nem — volt a felelet. Ó: Miért nem? Apja: mert nem hoztak. Ó: *Akkor megnézem tégedet* (a tiedet, a te reggelidet).

Miként a közölt adatokból láthatjuk, a gyermek a személy és birtokos névmásokat, főként az egyes számú első személyűeket, eleinte túlnyomó mértékben kívánságai és érzelmei kifejezésével kapcsolatban használja.

Sokáig tart, míg a gyermek a kétféle névmás alkalmazásában tisztosságra tesz szert. Még a kisgyermekkor második felében (3—5 éves korban) is elég gyakran találkozunk olyan esetekkel, melyek a névmások helyes használataért folyó harc befejezetlenségéről tanuskodnak.

A határozatlan és általános névmások közül É. már 1; 7 korban hallatja a „*mászik*” (másik) szót. Korán és gyakran hallja, főként öltöztetéskor: másik kezedet, másik lábadat, vagy csak: másikat, 1; 10. Az eszköztartókat kérte. Mikor egy nála volt: *mászikat* *isz.* Mikor kettő volt nála: *mászikat* (a harmadikat) *isz.* 1; 10 (4). Kettős villamost látott: *Egyik villamosz, mászik villamosz.* 2; 0 (15). Rigó repült előtte. Mikor a madár eltűnt: *mászik rigó hol van?* (másik = még). 2; 3 (14). *Másikon, másik oldalon* (az isztal ellenkező oldalán, mint ahol ő volt). Az egyik később tűnik fel 1; 10. Mindkét kezébe rugót vett s: *egyik, másik.* Ezután csak 2; 3 (18). korban fordul elő a következő eset, melyben az egyik szó szerepel. Papirosra írt, majd: *mutasd meg felét* (másik oldalát), *mi van felire. Másik felire.* Mikor a másik oldalra fordított: *egyik felire* (írok). 2; 5 (1). Öt tyúk közül kettő elment. É.: *Hova ment a másik, meg az egyik?* 2; 9. A.: *Itt a piros labda. É.: A egyik (= a másik hol van)?*¹¹ A *mind* szót már a másfél éves kor után jól alkalmazza. 1; 8 (14). *Maaszok* (malacok) *mind szajadnak.* De két éves koráig más határozatlan névmás is előfordul beszédében. 2; 9 (27). Kutyangatást hallott s: *valami ugat.* 1; 11 (4). *Jön valaki.*

¹⁰ Ez a kérdés különben már 1;11 (14) korban felbukkan beszédében. Akkor kérdi: Mi ez? Apja: Karika. Ó: Kijé?

¹¹ Jespersen fia Frans 3;6 korban hallja, hogy az egyik kesztyű olyan jó, mint a másik. Erre megkérdezi: melyik az egyik és melyik a másik? Ezek is olyan viszonyszavak, melyeknek jelentése a helyzettel együtt változik s azért helyes alkalmazásuk egy ideig nehézséget okoz a gyermeknek. Id. m. 102. l.

1; 11 (6). *Szemmi* (semmi) *van* (= nincs szalvétá). 2; 0 (3). *Valaki jött* — kétszer örömmel. 4; 1. *Akármit nézzünk, jó?* (= nem bánom akármit nézünk a képeskönyvben). Anyja mondta, hogy mi minden van a vásárban. É.: *Akármi* (minden)? 4; 1 (18). *Akármiylet és akármennyit* — mondta helyesen.

A *v o n a t k o z ó* névmások a harmadik év második negyedében kezdenek feltűnni É. beszédében. 2; 3 (4). *Hol van a másik karkötő, amit hozott A.?* 2; 4 (14). *Hol van, aki imádkozik?* Csak 4 éves korban kezdi az amit tárgyakra és az akit személyekre vonatkoztatva helyesen használni. De még 4; 4 (9) korban is: *Hogy hívták azokat a lányokat, amelyikek odamentek?* 4; 5 (23). *Láttál olyan vonatot, akinek (kijavította) aminek kettő kereke van?*

A *k ö l c s ö n ö s* névmás szintén a harmadik év második negyedében bukkan föl először É.-nél. 2; 3 (9). *Legurultak egymásot (egymásra) a szánkázó gyerekek.* 2; 3 (26). *Szép a kályha, megrendeztük egymást, megsöpörtük sima* (talán simára). Érthetetlen volt.

Egy darabig *n é v e l ő* nélkül jelennek meg e szavak a gyermek beszédében.

Balassa fia a 22. hónapban kezd névelőt alkalmazni, de használatában még a 29. hónapban sem tud következetes lenni. Ekkor már gyakrabban használ névelőt, de mindig csak *a-t s* magánhangzó előtt a hiátust *l* tölti be: *a lablak, a lasztal*. A 30. hónapban egyszerre a *z-t* kezdte használni magánhangzó előtt, akkor is, ha a főnév előtt nincs is névelő: *zapika, zebed maga zsiingirü* (üngérol). *Zábom*-ot mondott *lábom* helyett, *mintha* az *l* itt is csak a hiátust őltené be. Viszont elhagyja a *z-t* e szóban: *öccség* (zöltség). Donner gyermeke a 30. hónapban kezdi használni az *a* névelőt. Endrei lánya (M.) beszédéről megjegyzi, hogy 2; 6 korában csak *a* névelője van. Az *az* névelő *z-jét* a szóhoz vonja s így beszél: *gyerünk apuka zágyába*.

É. beszédében az eddig említett eseteknél hamarabb lép föl a névelő. 1;5 (24). Apja a szokott módon mesélt neki. Mondta, hogy É. G.-vel megnézi... s itt megállt, mire É.: *a pipit, a...* s több jól ismert állat nevét sorolta föl, ahogy a mesében hallani szokta. 1;6 (6). Ma ismét használt egypárszor névelőt: *a pipi...* Az *az* névelő *z-jét* a magánhangzóval kezdődő főnévhez csatolja. 2; 1 (5). *A zállatokba*. A *z* hang azután a magánhangzóval kezdődő főnevek első hangjává válik. 2; 1 (10). *Zudbarba* (udvarba) *megyek*. 2;2 (20). *Az ém zórám*. 2;5 (3—22) korban: *a zujjomat, a zarcom, a zablakot, a zasztalra, a zégbe, a zorromra*. É. környezetében olyan személy is volt, aki így is beszélt. Ezekből az alakokból tehát É. többet készen vett át. Ha a felnőttek beszédét megfigyeljük, nagyon gyakran tapasztaljuk, hogy az *az* névelő *z*-től elválik és hangsúlyozva a főnév első magánhangzájával torr össze.

É. a névelőt nagyon sokáig sok esetben elhagyja, vagy az *az* helyett csak *a-t* mond. 2; 2 (6). *Törüld meg a ujjamat*. 2; 5 (12). *A ebédlő, a ibolyát*. Hasonló esetek még 5 éves korában is előfordulnak.

A határozatlan névelő még későbbben szerepel É. beszédében. 1; 9 (21). *Jön egy fio.* 1; 10 (14). *Kélek még egy lóza (rózsa) világot. Van egy gyülüm.* 1; 10 (15). *Egy tisz (kis) cunya (csunya).* 2; 2 (9). *Egy bélyeg van itt a kezembe(n).* 2; 4 (29) korban már a határozatlan névelőt is gyakran használja.

Endrei J. 1;10 korban: Ott volt egy baba — szép.

A számnévek, miként a viszonzyszavak későn jelennek meg tartalmazás a gyermek beszédében. Előfordul, hogy a gyermeknek korán mondanak számneveket (pl. mákor járnai tanul) s ő ezeket, mint cselekvéssel kapcsolatos szavakat, vagy versikéket meg is tanulja, értelmes használatukra azonban sokáig nem képes. Stern Éva lánya pl. két éves korában 12-ig számol, anélkül, hogy tudná a számok jelentését.¹²

Ugy látszik, hogy mind a határozatlan, mind a határozott számnevek körülbelül egyidőben kezdenek fölmertülni a fejlődés kezdetén.

A tulajdonképpeni számolásra Stern szerint két irányban készül a gyermek: az egyikben egynemű elemeket állapít meg sorban egymás után anélkül, hogy végső összeget mondana (pl. egy, egy, egy, vagy még egy, még egy stb.), a másikban pedig az egymás mellett levő egynemű egységek tömegét egyszerre ragadja meg s ezt sok, mennyi, mind stb. határozatlan számnevekkel fejezi ki.

A határozott számnevek közül először a kettő lép föl tartalmazás és csak ezután lassanként a többiek. Azonban a kettőt sem tudja a gyermek minden ilyen viszonyra alkalmazni. Lindner 2; 10 korú fia pl. csak almákra tudta a kettőt helyesen vonatkoztatni. Megtörténik az is, hogy a gyermek a kettőt kettőnél nagyobb mennyiségre mondja. Az egy, mint mennyiség, úgy látszik, később alakul ki. Decroly lánya a harmadik év elején tudja, hogy két szeme és két harisnyája van, de csak a 4. év elején fogja föl az egyet. Descœudres a gyermekek számismereteit kutatva azt tapasztalta, hogy kísérleti anyagában egy 9 éves anormális gyermek helyesen mondotta meg a kopogások számát, ha ez kettő, három, négy, sőt öt is volt, de sose tudta megmondani, ha csak egy volt.¹³

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a számok megértése úgyis szólván az egész kis gyermekkoron át a szemlélethez van kötve.¹⁴

¹² Kindersprache 248. l.

¹³ Id. m. 257. l. — ¹⁴ V. ö. Stern Psychologie ect. 3. Aufl. 342. l. Ellenkezőjét állítja O. Jespersen (id. m. 98. l.). Fia Frans 2;11 korban szívesen számolt, de 4 után az 5-öt és a 7-et kihagyta. 1, 2, 3, 4-et mondott, ha csak 3 dolog volt előtte, vagy 3-nál megállt, ha 5 vagy több tárgyról volt is szó. 3;4 korban 10-ig mondta el a számsort hibátlanul, de a 11-et és a 13-at könnyen átugrotta. Ha a megszámlálandó dolgok nem voltak egy sorban, akkor össze-vissza mutatott rájuk. 3; 8 korban helyesen mondta meg, hogy 2+2 négy. A következő nap azonban már hármat mondott bizonytalanul. Ez tavasszal volt. A nyári hónapok alatt számolási képessége csökkent. Mikor télen folytatták vele a számolást 10-ig hibátlanul számolt, de 6 után bizonytalan

Nézzük már most az egyes gyermekmegfigyelők följegyzéseit gyermekeik számneveiről.

Balassa megjegyzi, hogy fia a 22. hónapban már értette a kettő jelentését, mert midőn két narancsot kapott, így szolt: *tettő* ban. A többi számnevet nehezen tanulja s negyedfél éves korában is csak egytől-négyig érti a számokat. Simonyi A. 1½ éves korában: *kettő bú* (tehén). Két éves korban: *most kéten* (= ketten) eszünk. Endrei J.: 1; 10. Láttam a csillagokat — *kettőt*. Donner gyermekének beszédében a számnevek a 30. hónapban kezdenek fölmerülni. Tudja az egyet, de a 2, 3, 4, 6-ot több jelentésben használja. Jablonkay azt mondja, hogy fia a 17. hónapban kezdi helyesen használni a számnevet. *A mama* (egy mama), *a apa* (egy apa), *hok gágá* (sok liba), *menni bú!* (mennyi tehén). Ebből Jablonkay levonja, hogy az egy és a sok fogalma körülbelül egyszerre fejlődik. Fia a 25. hónapban képnézéskor mondja: *kettő* hal, *két* nene (néni).

Azonban ez utóbbi feljegyzéseknek nem mindegyikét lehet kétségtelen adatnak elfogadnunk és a számfogalmak kialakulásában ráépítenünk; egyrészt, mert csak rövid ideig tartó s alkalmi megfigyelések eredményei, másrészt mert a följegyzők nem mutatják be a szavak alkalmazási eseteit és jelentését elegendő számú és meggyőző példán.

É. első számneveit a többség felfogásával kapcsolatban már közöltük (a 31. lapon). Kiegészítésül idejegyezzük még a következőket. 1; 10. *Kiszi* (= kevés víz) *van* (a pohárban). 1; 10 (18). *Több* világ hol van (hol van még virág)? 1; 10 (27). *Először* (először = előbb) *lágd* (rágd) *meg*. (Sokszor hallja ezt s aztán ő is mondja szüleinek). *Még egyszer?* 1; 11 (13). *Csöppöt* (keveset főz). 1; 11 (17). *Eléget* (eleget szedtem). 1; 11 (25). Anyjának adott vizet s egyszer: *elég?* kérdezte. 2; 0 (12). *Többöt* (többet) *nem* (szabad). 2; 0 (15). Három evőeszköztartót állított egymás mellé s ezekre: *mindakettő*. (Lehet, hogy ekkor külön mindre és kettőre gondolt). 2; 0 (19). Három fénykép volt az asztalon. Kérem A., babát! (= azt a fényképet, melyen baba, azaz ő van). Miután az egyik fényképet megkapta: másikat is (kérem). Mikor már két fénykép volt nála: *kettő baba*. Majd: kérem (az asztalon maradt)

volt, mint korábban. Ekkor is szívesen számolt. Egyszer azt kérdezte: Mama, ha két almám van és még egyet kapok hozzá, akkor 3 almám van, egye? Számolása Jespersen szerint annyira elvont volt, hogy a következő mulatságos kérdést tette: Ha 2 szemed és egy orrod van, akkor hány füled van? És mindjárt felelt is rá: három. Úgy látszik tehát, mondja tovább Jespersen, hogy a gyermek tiszta számokkal gondolkozik. Mivel pedig ő a számokat nem mint 1 körte, 2 körte, 3 körte stb. tanulta, kételkedhetünk, helyes-e, amit sok pedagógus ajánl, hogy t. i. az elemi iskolába járás kezdetén a gyermeket inkább valóságos dolgokkal, mint pusztán számnevekkel tanítsunk számolni. A fölhozott példák azonban egyáltalán nem mutatják, hogy a gyermek pusztán számnevekkel könnyebben tudna számolni eleinte, mint konkrét tárgyakkal.

gyet!" Ebben az esetben látszott először, hogy különbséget tett kettő és egy között. 2; 1 (3). Három palackot látott meg: *kettő*. *gyet* (hozott V. néni)? *Sokat?* Itt meg egy és sok között tett különbséget. 2; 1 (13). *Ketten* — mondta három személyre. 2; 4 (25). *Kitűrt kenyérkockát vett kezébe s: N. adott egy fél kenyeret.* 4 (30). *Megeszi az egészet.* 2; 5. Egy törött tányérra: *Hol van fele?* 2; 5 (13). *Már csavartam kétszer!* 2; 9 (19). Egy csomó abrakóra: *Itt összes botok vannak.* 3; 0 (3). A sétára az összes éves levelezőlapjait el akarta vinni, de csak hatot kapott. *Mé(rt) nem egészet adott, mint mámo szedtem föl (= mért nem ita N. mind, amit fölszedtem a parketről)? Mé(rt) nem egész ípet hoztál?* — kérdezte apjától. Apja: *Hát ez (É. kezében levő) íp lapra mutatva) nem egész?* É.: *Ez csak egy páros (= pár).* *átod, ez egész* — mondta az összes lapokra mutatva.

A mennyiségre vonatkozó *hány?* kérdés teljesen tartalmatlanul agyon korán megjelenik beszédében (1; 9 korban kérdezi közvetett tánczsképpen: *hány óla?*), azonban erre a kérdésre sokáig nem tud felelni. Mivel azonban a *hány?* kérdéssel állandóan számnevet tapasztalt kapcsolódni, azért ő sem mondott soha mást a kérdésre, mint számnevet, de helytelenül. 2; 3 (24). Feltűnt neki, hogy annak, a kivel beszél, egy foga hiányzik. Mindjárt megkérdezte: *Hány fogad van?* 2; 9 (21). Nyolc alma volt előtte. *Hámozd meg mindakettőt!* — mondta. 2; 10 (5). Kérek a kecskének falevelet! Mikor egyet adott: *három!* A 3-ig még nem tud fölemelkedni, de a számsort —5-ig, néha 8-ig is jól el tudja mondani. 2; 10 (26). A kockáit asztalra rakja és kérdezi: *hány kockám van?* Apja: *Hány?* S ő: *három*. 2; 11 (19). Bukfencet csinált apja segítségével háromszor s kérdezte: *hány volt?* Apja: *három.* Mikor ismét vetett egyet: *hány volt?* Apja: *négy.* 2; 11 (27). Három tányér volt egymáson egymás felett. Ez a szokatlan jelenség feltűnt É.-nek, s mindjárt kérdéssel állt elő: *Hány tányérod van?* Anyja: *Hány van?* É.: *Tíz.* 3; 1 (4) korban sem tud a *hány?* kérdésre felelni, de már kezd a mennyiség iránt érdeklődni. *Hány kabátot vettem föl? Számozd meg!* — mondja. 3; 8. *Hány labdám van?* Apja: *hány?* É.: *három* — mondta helyesen. Ma többször bizonyosságát adta, hogy tisztában van a három fogalmával. Néha négy tárgy számát is helyesen tudja megadni.¹⁵ 3; 10 (17). *Kettőt alszok és akkor kirándulni megyek. Ötöt alszok és akkor itthon lesz V.* — mondta helyesen. Majd helyesen számolta meg öt ujját. Egyik kezével összes ujjait kinyújtva: *öt* — mondta. 3; 10 (24). *Fogjátok meg mind a hárman* — mondta helyesen. 4; 3 (12) korban nem tudta az *első* és *utolsó* jelentését. 4; 5 (2). *Kettedik kenyér.* 4; 9 (7). *második* szó jelentésével még nincs tisztában.

Az a primitív számolás, melyről Stern beszél, t. i. egyforma

¹⁵ A számfogalmak kifejlődésével Fröbel gyermekismerete c. értekezésében (az 56—59. lapokon) foglalkozom részletesebben.

tárgyaknak ugyanazon szavak pl. egy, egy, egy, vagy még egy, még egy stb. ismétlődésével való egymás mellé sorozása. E. fejlődésében nem volt észlelhető.

A kötőszók a fejlettebb formájú összetett mondatokkal vannak a legszorosabb kapcsolatban s azért nagyobb számmal csak akkor tűnnek föl, amikor a gyermek már előrehaladott fokán áll a nyelvi fejlődésnek.

Balassa fia a 27. hónapban kezd összetett mondatot használni. A kötőszók közül ebben a hónapban az *is* (én is), a 28. hónapban a *de* (*de* vakajom, fáj), *azért*, *mert* (azé mej-jel kezdi gyakori okadó mellékmondatait) szavakat jegyzi föl Balassa. A 29. hónapban mondja fia: tegye be ja tűzbe, *mej* előlik. A 3 éves korból való mondatok közt találjuk a következőt: fogja meg és döglessze meg — mondta, mikor egy szunyogot látott. Ugy látszik tehát, hogy Balassa nem kísérte figyelemmel a kötőszavak jelentkezését fia beszédében. Donner gyermeke beszédében az *is* az első kötőszó, mely a 29. hónapban szerepel először. Hozzá csatlakozik a következő hónapban az *és*. Simonyi A. 1³/₄ éves korában: *És* Nanus, *és* Kari hintál (az *és* hangsúlyozva, = *is*). Endrei J. lánya 20 hónapos korában mondja az első összetett mondatot. Ha nem bogár, *akkor* madár. 1; 9 korbán: *Én is* megyünk. 1; 10 korbán ha elbeszél valamit, mondatait *aztán* szóval kapcsolja össze 2; 0. Apjának szól, hogy verje meg bátyját, *mert* azt mondta: *büdös J. Verd meg, mert büdös vagyok*. A 3; 2 korból való a következő mondat: *Majd megkeresem, ha fel voltam öltözve*.

E. legelső kötőszava a hozzátoldó *is* 1; 6 (28). Apja mellényén megfogta az egyik gombot s: tomb. Ezután a másik gombhoz nyúlt s: az *isz tomb*. A 1; 10 (12) korbán a szintén kapcsoló jelentésű, de időhatározó szónak *is* használt *azután* lép föl beszédében. Mikor haza jött sétáról elbeszélte, hogy mi történt vele: *Oda(a)adta(m) szölgöt* (csörgöt) *babának, aztán néni az(t) mon(d)ta: jó éjtszakát, Évike*. Később *is* többször használja az *aztán* szót, ha felsorol.

A második év végén az eddigiekhez a *meg* szó járul. 1; 11 (23). *Ott van anyuka, meg bácsi*. 2; 0 (23) korbán még értelemben *is* használja. Mit hoz kampusz (krampusz)? kérdezi. *Én: csokoládét. Ó: Mit hoz meg? Én: Cukrot. Ó: Meg? ...* (Hallja felsoroláskor szüleinek egymásután következő *meg* szavait s ő itt előre mondja). 2; 8 (26). *Levetjük A cipőjét, meg harisnyáját, meg másik cipőjét, meg másik harisnyáját és lehozzuk a vízbe*.

A második év végén 1; 11 (17) korbán egyszer felbukkan a *vagy is*, de nem értelemben. *T.-hoz megyünk? Vagy T.-hoz? 2; 0* (15). *A., ezt fogd meg, vagy eszt*. A *vagy* szó használata azonban ebben az esetben *is* bizonytalan volt 2; 5 korbán azonban már gyakran és biztosan használja. 2; 5 (7). *Nagy kis kanál, vagy nagy*. 2; 5 (17). *Azt a kéket, vagy azt a kéket, vagy azt a féketét kérem. Vagy ottan, vagy ottan, vagy ottan*. (A *vagy* szót tehát sokszor *illetve* értelemben használja.) 2; 5. (19).

Melyikkel írok (= írjak): vagy evvel a ceruzával, vagy evvel. A vagy szónak ez az alkalmazása sokáig jellemző volt beszédére. Gyakran két vagy szót mondott, mikor csak egyre volt szükség és az egyiket mindig a mondat elejére tette. 2; 9 (3). Virágot tűzött apjának és magának. *Mindkettőnek van. Vagy nekem is, vagy neked is.* (A vagy szó fölösleges). 2; 11 (5). Mit építsünk: vagy úzat, vagy mását?

A második év végén a *de* szó is feltűnik. 1; 11 (5). Mikor kérdezik tőle: nem akarsz bujócskázni? Ó: *De! de! De bujócskázunk, de!* 2; 2 (13). A., engedj át. A.: Nem. Ó: (kérően) *Dee!* 2; 3. Nyuszi azt mondja, szép kőtenyem van, de brosstűm nincs. 2; 4 (9). *Keresem a ceruzát, de nem találok.* 2; 4 (30). Vajás kenyeret kért s hozzátette: *de ne kicsit!*

2; 0 (11). Egy kis lány ment anyjával, É.: *Kis lány nem megy hóba. Sze (se) néni nem megy hóba. A., megy se hóba.* Érezte, hogy nem jól mondta s mindjárt ki is javította: *A. se.* 2; 0 (15). *N. se tanít.* 2; 0 (22). *Ott nem (= nem ott). Ott isz nem (= ott sem).* 2; 2 (16). A., *ne bántsd bajuszodat. Ne bánts se bajuszodat, se arcodat, se homlokodat, se tejedet* — mondta apjának, mikor ez húzta bajuszát.

A 2; 2 (3) korban lép föl először az *és* kötőszó. *V.-nál táncoltunk és még.* 2; 2 (20). *Mi van benne és (= még)?* 2; 3 (3). *Majmot ülted rá és told.* Ebben az időben az *is-t* is használta egyszer és értelemben. *Ott van É., is a papa, is a mama.* 2; 4 (15). *É. elesett és nem tudott fölkelni és meglőkní.*

A harmadik év első negyedének végén a *ha* szót is megtaláljuk beszédében. 2; 2 (28). *É. jó kis lány, nem sir, ha leesik, ha (sir), megverem.* 2; 4 (26). *Ha odamegyek tükörhöz, akkor (elvezed a könyvet) igen?* 2; 5 (25). *Maradj itt, ha (= míg el) hozom a cipőmet.*

2; 3 (12). *Ne gőzöst csinálj (= rajzolj), hanem nénit.* Ezt megelőzően, 2; 3 (8) korban a *hanem* szót pusztán a kiejtés szempontjából gyakorlta: *Hanem kék, hanem zöld, hanem.* 3; 1 (15). *Nekem is volt ilyen cukrom, csakhogy nem sötétkék, hanem világoskék.*

* 2; 3 (7). *Nem tudok írni. Tudok írni mégis.* 2; 4 (19). *Az(t) mondja G.: ne tedd te É. lábodat, mégis leteszem födre.* Elgurult golyóját kereste. Mikor az ágy alá nézett: *Mégis itt lesz a golyó.* 2; 10 (24). A Dunaparton volt. Mikor hazajött, anyja kérdezte, hogy hol volt. É.: *Lent a Dunánál és oda jött a nagy hajó. Hajót leláncolták és mégis kikötött.*

A *pedig* szó sokáig tartalmatlan. 2; 3 (4). *Jaj de jó! Pedig ez nem jó.* 2; 5 (16). A., *mit csinál a szék? Pedig csikorog.*

A harmadik év második negyedében a *hogy* is kezd szerepelni beszédében, miután már jóval azelőtt mond célhatározói mellékmondatokat, de kötőszó nélkül. Pl. 2; 0 (5). *Oda(a)adja kanalat anyukának, (hogy) vigye félre.* 2; 3 (13). *Fél Pirike* (a babája)

ginglingtől (gyüszütől), hogy levágja az orrát. 2; 3 (21). Meghúszom Zs. fülét. D.: Miért? É.: Azér(t), hogy lásson engem (= rám nézzen). 2; 4 (18). Néz(d meg) még, hogy van(-e) benne (= mennyi van még benne). Apja: Ne térdelj harisnyádra, kelj föl. Ó: Hogy menjen a vasút, azért (megyek négy kézláb). 2; 5 (3). Ébresztő óra sir, hogy elmegyek! Félsz, hogy elgázol? 2; 5 (8). Kint a madár hogy énekel hallom. (Hallom, hogy stb. De lehet az is, hogy itt a hogy = hogyan).

Az időhatározó mellékmondatok kötőszavai között a mikor és a ha föllépésével már foglalkoztunk. Későn jelenik meg a beszédben a *mielőtt* kötőszó. É. 2; 4 (7). N., *mielőtt* A. elment, megmért. 3; 0 (19). *Itt hagyom, mielőtt* ... 4; 0. *Mielőtt* ... megnézem — mondta helyesen. 4; 5 (14). *Mióta nem voltunk kint, kiszöldült a fa.* (A *mióta* szót $\frac{1}{4}$ órával azelőtt hallotta). 4; 8 (28). Apja mondta, hogy este is imádságra harangoznak, mint délben és reggel. É.: *De én nem szoktam imádkozni délben, mielőtt eszem, mielőtt nem eszem.* 4; 11. *Most, mielőtt ebédeltünk kint voltam.*

A miután szó 6 éves korig nem fordult elő É. beszédében.

A harmadik év első negyedében bukkan föl először a *mert*. De már korábban gyakran előfordulnak kötőszó nélküli mellékmondatok. 1; 10 (22). *Ne néz(z) ki szunya A., (mert) megverlek* (megverlek). 1; 11 (2). A., *gyele* (gyere ide, mert) *pol* (por) van (ahol mész). *Vigyázz* (mert) *eldül* (a torony)! *Add ide kezedet* (mert különben) *nem bírok* (kijönni a kosárol). 2; 1 (21). Kérdezik tőle: *mért vertél meg?* Ó: *Azér(t), mer(t) vertem.* 2; 2 (5). Lapot nyujtottam neki. Ó: Nem fogom meg. En: Mért? Ó: *Dudlis* (= nyálás) *a kezem.* 2; 2 (8). *Ne nyulj bele tintába, mert megverlek,* — mondta, mikor A. írt. Ezt neki szokták mondani 2; 2 (29). A., *ne vedd föl É.-t, náthás mert* (mert náthás). 2; 2 (30). Anyja mesét mondott neki s a végén kérdezte: mért nevetett a fiú? É. eleinte nem tudott felelni, de kis idő múlva: *azér(t), mer(t) nevetett.* 2; 3 (6). Meg akart fészülni V. Nagyjánya: Nem hagyta magad? É.: *Nem. Azért, mert meg akart fészülni.* 2; 3 (7). Mért sirtál? Ó: *Azért, mert* ... 2; 3 (9). Nem tudtam szaladni, — mondta. Anyja: mért? Ó: *Azér(t), mer(t) fájt a lábom.* 2; 3 (10). Mért sírsz? kérdeztem. Ó: *Azért, mert N. kiment.* A mért kérdésre, ha ez közvetlenül a kérdés föltevése előtt átélte dologra vonatkozik, kezd helyes feleletet adni. 2; 3 (20). *Elmégyek a csibémhez. Mert sir.* 2; 3 (27). *Azért betakartam, azért fekszik* (= betakartam, mert fekszik). 2; 4 (4). *Evvel* (a ceruzával) *nem tudok írni, mer(t) nagy.* 2; 4 (8). *Fölakasztom A. babáját, mert nem jól van fölakasztva.* 2; 4 (13). Anyja: mért sírsz? Ó: *Mert M. azt mondta: haragszom rád.* 2; 4 (20). *Kérek egy (törülő) rongyot, mer(t) lecsöpögtettem a kávé.* (Föl akarta törülni). 2; 4 (24). A., *ne nyulj hozzá.* A.: Míhez? É.: *Szappanhoz, mert szappanos* (habos). 2; 5 (16). *Erre* (a padra) A., *nem lehet ráülni, mert el van törvé.* *Ez* (a másik) *jó pad, erre ráülök.*

A mert kötőszóval kapcsolatban emlékezhetünk a *mért?* föl-lépéséről is.

Stern szerint az első mért kérdéseket eddig a harmadik és negyedik év fordulóján észlelték. Hilda lánya 3; 2, Günther és Preyer fia 2; 10, Ament unokahúga 3; 1½ korban kérdeztek mérttel. Míg Stern Eva már 2; 2 korban kérdez mérttel, addig Lindner 4 éves fia még rendkívül ritkán él vele.¹⁶

É. első mértje folytatás nélkül 1; 9 (3) korban hangzott fel. Apja tréfából ráüfött s É.: A., *ne velje* (verjen) *meg, mé!* (mért)? 1; 10 (14). Csengetést hallott. *Mé! szenget?* 2; 0 (5). Anyjától kikapott. *Csunya mama* — mondta anyjának. Nagyanyja: mért csunya? É. *Azér(t), mer(t) megüerte É.-t.* 2; 0 (24). Mikor A. nem engedte, hogy az órát elvigye, É.: *Mér(t) nem hagyod É.-nek órát?* 2; 0 (28). N. porolt. É.: *Mért porol N.?* 2; 1 (9). N. vizet hozott be s É.: *Mért nem hozat a vizet.* (Érthetetlen volt). 2; 2 (20). Anyja a divánon feküdt s ő: *Mama, mér(t) fekszel olyan korán?* A következő mért kérdése több, mint egy hónap múlva merül föl. 2; 3 (22). *Mér(t) nem mész el?* A.: hova? Ó: *Mér(t) nem mész el sétálni? Ismét majdnem egy hónap mulik el, mikor újra kérdez mérttel.* 2; 4 (19). Nevetés hallatszott be az előszobából. É.: *Ki nevet?* A.: M. néni. Ó: Hol? A.: Az előszobában. É.: *Mér(t) nevet?* A.: Tessék? Ó: *Mért nevet?* 2; 5 (12). Elöl ment s én utána. Egyszer csak vissza fordult s: *mért nem jössz?* Az eddig csak szórványosan előforduló mérték száma 2½ éves kor felé mind nagyobb lesz. 2; 6 kor után rendkívül gyakran kérdez É. mérttel, még a 6 éves koron túl is.

Ezekben a példákban felsoroltuk úgyszólván az összes mérttel ellátott mondatokat, melyeket É. eleinte használt. Beható elemzésükre itt nem térünk ki.

Legújabbán Piaget J. a gyermek gondolkozásának fejlődését kutatva a logikai szempontból fontos kötőszók használatát és jelentését is bevonta vizsgálódása körébe.¹⁷ Kereste, hogyan bánik a gyermek azokkal a kötőszókkal, amelyek oksági (mert, hát, tehát stb.), vagy ellentétes viszonyokat (de, mégis, pedig, bár, ámbar, jól-lehet stb.) viszonyokat jelölnek. Evégből egyfelől összegyűjtötte és tanulmányozta azokat a mondásokat, amelyekben a gyermek ilyen kötőszókkal él, másfelől olyan mondatokat egészítettett ki a gyermekekkel, amelyek magyarázó, vagy ellentétes kötőszókkal végződnek (pl. Pali azt mondja, hogy látta, amint egy kis macska lenyeit egy nagy kutyát Pajtása azt mondja, hogy az nem lehet,

¹⁶ Kindersprache 195. l.

¹⁷ J. Piaget, Le jugement et le raisonnement chez l'enfant, Delachaux et Niestlé Neuchâtel, Paris 1924. 5—81. l. V. ö. még Piaget, Le langage et la pensée chez l'enfant 212—309. l. (Utóbbinak részletes ismertetése a Néptanítók Lapja 1925. évi XXI—XXII. sz.-ban kezdődik és megszakításokkal folyik az 1926. évi számokban is).

mert... Kilenc fele nem, négy, mert... E. az utcán játszik, pedig... Ma meleg van, bár... stb.).

A *mert* általában az okot az okozattal, a logikai alapot a belőle folyó következménnyel kapcsolja össze. P. vizsgálatai azt mutatják, hogy az okot az okozattal kapcsoló tapasztalati (empirikus) *mert* kötőszó 7—8 éves korig ritka, ami rávilágít arra, hogy a kapcsolat hiányzik a gyermek gondolkodásából. Eddig a korig a *mert*et sok mindenre használja a gyermek és különféle viszonyokat jelöl vele. A 7—8 éves korig előforduló *mert*ek legnagyobb részben pszichológiaiak: tulajdonképeni lélektani magyarázatot vezetnek be, vagy pedig egy cselekvés, illetve parancs motívumára utalnak. Sokszor főlegesen, vagy csak és értelemben alkalmaztatnak.

A logikai *mert* bennfoglaltsági (implikációs) viszonyt jelez. Nem két tapasztalati tény, hanem két ítéletet kapcsol össze. Ez a *mert* még később jelentkezik a gyermek beszédében. Kezdetben a gyermek legfeljebb csak érzi, de nem fejezi ki a kapcsolatot s nem tudja ennek fajait megkülönböztetni. Az eredeti határozatlan és bizonytalan kapcsolatokból lassanként kiválnak az okot, a következményt és a célt magukban foglaló kapcsolatok. Csak miután a gyermek e három viszonyt megkülönböztetni képes, jelenik meg a bennfoglalási viszony jelzése, azaz a logikai igazolás.

A *hát*, *tehát* kötőszók a deduktív következtetéssel kapcsolatosak, éppen ezért a 11—12 éves korban a formális gondolkodás képességének megjelenésével tűnnek fel. A *tehát* tulajdonképen megfordított *mert*. Nem az okot az okozattal, vagy a logikai alapot következményével fűzi össze, mint a *mert*, hanem ellenkezően az okozatot az okkal s a következményt ennek logikai alapjával. 11—12 éves kor előtt olyan jelentéseket tulajdonít neki a gyermek, mint a *mert*nek.

Az *akkor* a felnőttek beszédében is sokértelmű és sokféle használatban fordul elő, még inkább a gyermekében. „Ha feltesszük ezt és ezt... akkor ez és ez szükségszerűen bekövetkezik.” Ilyen következtetésre, tehát az „akkor” szó ilyen használatára csak 11—12 éves korban képes a gyermek. Logikai viszonyra mutató *akkor* csak 7 éves korban kezd feltűnni beszédében.

Az *ellentétes* kötőszókat sokáig nem érti a gyermek. Az ellentétet kétféleképpen fejezheti ki: ki nem fejtve, bennfoglalóan (implicit), de, mégis, pedig kötőszókkal és kifejtve (explicit) bár, ámbár, jóllehet stb. kötőszókkal. Az előbbire 7—8 éves korban, utóbbira 11—12 éves korban válik képessé.

Az ellentét lehet tapasztalati (fizikai, pszichológiai) és logikai. A tapasztalati ellentétet egyszerű kapcsoló kötőszóval, vagy a „de” szóval fejezi ki a gyermek, de gyakran megtörténik, hogy összekeveri az oksággal.

A *de* ellentétes kötőszó lép fel beszédében a leghamarabb, azonban vele csak az ellentét érzését jelzi, de nem fejt ki a valószínűségi ellentétet. Ez a kezdetleges és bennfoglalt ellentétet mutató *de* szó egymás mellé helyezést (juxtaposíciót) fejez ki két ellen-

tétes ítélet között anélkül, hogy általános (egyetemes) tételek tudatát kívánná. A de használatában a gondolkozás fejlődésének megfelelően többféle esetet lehet megkülönböztetni. A de után a mégis és pedig szavakat érti és használja helyesen a gyermek a legkorábban.

Kifejtett (logikai) ellentét kifejezése (bár, ámbár, jóllehet stb. kötőszóval) csak 11–12 éves korban sikerül, mert az egyetemes tételek tudatát, vagy legalább is az oksági kapcsolatnál általánosabb tétel tudatát tételezi föl.

Végezetül nézzük a hasonlító *mint* jelentkezését. A gyermek már a *mint* használatá előtt végez összehasonlításokat. E. nagyságra nézve már régen összeveti a tárgyakat, mikor a *mint* fel-tűnik beszédében.

2; 1 (10). Hasra feküdt a földön s: *Uszok így, mint a kígyó, nagyon fürdök, hideg van.* (Sokszor emlegeti az uszodát, melyben fürdött. Ez a nyilatkozata decemberben történt). 2; 1 (17). Sziszegve szaladt, majd megállt s: *Kígyó mi(t) csinál? N.: sziszeg. É.: úgy, mind (= mint) É. Pislogott, s aztán: hogy pislog! Mind (mint) a lámpa. 2; 2 (22). A., rádodom párnát, horkolj te is, mind a farkas (a Piroska és a farkas c. mesében). 2; 2 (30). Levest evett, Mind a malac eszik: rőf, rőf. 2; 3 (26). Milyen cipője van K.-nak? Fekete, mind É.-nek. 2; 4 (1). Mind a béka bekapja a zujamat. 2; 4 (17). Ora (ébresztő ó.) ketyeg, mind tali óra. 2; 5 (23). Átrepültem (átugrottam a kis árkot) mind kis madár átrepül.*

Ezek voltak É. legelső hasonlatai.

Hátra vannak még az *indulatszók*, amelyekkel a fejlődés menetét követve tulajdonképpen legelőször kellett volna foglalkoznunk. A gyermek ugyanis eleinte, az értelmes szók használatát megelőzve és ezután is nagy mértékben él olyan hangokkal és hangkapcsolatokkal, amelyek heves érzelmével és kívánásával vannak összeforrrva. A gögicselés idején a gyermek a hangokat begyakorolja és érzelmei és kívánságai jelzésére használja. Az érzelmek melegével áthatott első ilyen hangok sok esetben nem hasonlítanak a felnőttek indulatszavaihoz és csak lassanként veszi át a gyermek a környezet hatására ugyanazokat a hangokat és kapcsolataikat, erősebb érzelmei kifejezésére, amik a felnőttek életében is előfordulnak. Az értelmes szavak föllépése után az indulatszavak száma mindjobban csökken és gyakran előfordul, hogy a gyermekből valamely értelmes szó tör ki pusztán indulat kifejezéseképpen.

A mi irodalmunkban Donner Lajos és Viktor Gabriella közölnek indulatszókat nagy számmal, beszélni kezdő megfigyeltjeik nyelvi nyilvánulásaiából. Donner ide számít olyan hangkapcsolatokat is, amelyek pusztán a gögicselés termékei. Viktor G. pedig indulatszónak veszi (úgy lászik, Stern hatása alatt) azokat a primitív beszédjegyeket is, amelyek ugyanolyan joggal az igék közt is helyet foglalhatnak.¹⁸

¹⁸ Id. m. 53. és 59. l.

É.-nek a beszéd kezdetén jelentkező indulatszavait az első mondatai közt nagy részben már felsoroltuk, s azért szükségtelennek tartjuk további példák idézését.

Az egyes szófajok szerepét természetesen sokáig nem ismeri a gyermek és a legnagyobb szabadsággal, minden aggodalom és fennakadás nélkül aknázza ki a kifejezés lehetőségeit. Egyik szófajra a másik funkcióját ruházza és a beszédrészeket összekeveri.¹⁹

Simonyi K. fia 4 éves korban: Ezeket a köveket szabadott elhozni. Hát talán szabadjon? A melléknévet tehát igésítette. Simonyi A. 2½ éves korban: Jaj, szemembe csöppik az eső. R. Margit 3 éves: Félrekotrom ezt a húst, hogy az almának legyen férje (a tányéron helye, hogy elférjen). P. Ilon 5 éves: A kezem viszket vót. K. Idus 4 éves: Nem vót fáj, viszket vót.²⁰ Csapodi fia: Aminek ijjen fölveszője (fölvevője, füle az edénynek) van.

É.: 1; 9 (9). Zöld szőlőt vett s azt mondtuk rá: nem jó, savanyú. Később É.: Ad(j) A., *tavanot* (savanyút). 1; 10 (8). Képet nézett, amelyen egy gyermek föláll ágyában. É.: Kijön baba. Apja: honnan? É.: *Aluszikából*. (Hallja: menj, vagy gyere aluszikálni, azaz feküdni). 1; 10 (9). Le akalt (akart) *puffni* (= majdnem leestem). 1; 10 (10). *Beken* (a kenőcs, mellyel a cipőt kenik be) hol van? 1; 11 (5). Megbotlott egy lyukban s: *belukodtam* — mondta. 1; 11 (22). Azt akarta, hogy apja elbujjék s ezt így fejezte ki: A., *elkukucs. Elkukucsok* (= elbújok) mondta, mikor ő ment bújni. 1; 10 (10). *Elkukucsok* (= elbújok) mondta, mikor ő ment bújni. 1; 11 (29). A kezében lévő bogyóra apja azt mondta: csunya. É.: *Csunya* mi(t) csinál? 2; 7 (25). Hallotta a gyermekek sikoltását s: *ijjaskodnak*. Apja: mit csinálnak? Ó: *Jujjaskodnak a gyerekek. Így csinálnak: juj, juj.* 2; 8 (23). *Hogy nyakolni* (= hogyan kell a nyakkendőt megkötni a nyakon)? 2; 9 (6). Be van *cédulálva* (c. van rá ragasztva). 2; 10 (9). Mikor meglátta apját megnyíratkozva: Anyuka *lenőtte* (lenyirta) a hajadat? (Az övét A. szokta). 2; 11 (5). A varrógép vasállványának ellipszis alakú részére: *Ugye, ez ide van növe, ez nem kerekszik* (= nem forog, mint a gép kereke). 2; 11 (17). Beleértette lángosát a mártásos tányérjába: *Nyalos* lett (a lángos, azaz olyan, hogy le kell nyalni). 2; 11 (24). Ezt a (ceruzát) nem szabad *lehoppszantani* (ejtve bemártani) a tintába? 2; 11 (27). *Kertészd* (kerítsd el) magad te is (székekkel). 3; 1 (12). Apja kardjára: mi ez? Apja: kard. É.: *Ki kargyol vele?* 3; 3 (7). Kérek tiszta vizet lenyelőt (lenyelni, inni valót s nem öblögetni). 3; 4 (20). Kivette a pólyából játék bohócát, mely teljesen póre volt. É.: *Ne legyél csupasz! MÉR(t) csupaszoltad magad ki, te csunya gyerek!*

*
*

¹⁹ R. Prantl Siglinde nevű lánya 3,2 korban: Ich trage das pfui Gemüse hinunter. 3;6. Das dortne Haus. Es gewittert. (Dr. R. Prantl, Kinderpsychologie. Padeborn 1923. 65. l.). — ²⁰ Simonyi Za. id. m.

Befejezésül legyen szabad megjegyeznünk, hogy tisztán külső okokból foglalkoztunk először a szófajokkal és nem a mondattal, mely, mint láttuk, természetes kiindulási pont a beszéd fejlődésének vizsgálatában. Ebben az értekezésben nem volt szándékunk az egyes szófajokon (pl. a névszókön és igéken) belül a különböző alfajok föllépésének figyelemmel kísérése, sem pedig a szóalkotás különböző formáinak tárgyalása. Mindez külön tanulmányok (a mondat a gyermek beszédében, a szókincs fejlődése stb.) feladata.

TARTALÓM

Az első értelmes szavak jelentkezési ideje	3
É. első értelmes szavai	4
Az első szavak lélektani és logikai szempontból. Stern W. és Meumann E. felfogása	12
A beszéd kezdete logikai szempontból Reumuth K. szerint	14
Meumann, Stern és Reumuth felfogásának bírálata	19
Az első többszóból álló mondatok és nyelvtani összetételeik	24
A szavak ragtalan stádiuma	26
A főnevek ragozása. A -t, -hoz, -nak, -é, -ba, -nál, -re, -val, -tól ragok feltűnése	27
A főnevek többesszáma	29
A névszók ragjainak fölcserélése	32
Az igék	32
A főnévi igenév	33
Az igék egyes- és többesszáma	33
Az igeidők	34
Az igemódok	35
A melléknevek	38
A melléknevek fokozása	42
A határozószók. A helyhatározószók és kérdőszavaik	43
A módhatározószók	44
Az időhatározószók	45
A mikor? kérdés	48
A névutók	49
A névmások. A mutató-, személy- és birtoknévmások	50
A határozatlan és általános névmások	55
A vonatkozó és kölcsönös névmások	56
A névelők. A határozott névelők	56
A határozatlan névelők	57
A számnévek és a hány? kérdés	57
A kötőszók	60
A miért? kérdés	63
Piaget J. az okhatározói és az ellentétes kötszavakról	63
Az indulatszók	65
A beszédrészek összecserélése	66
Befejezés	67